

BOGDAN HORBAL

DZIAŁALNOŚĆ POLITYCZNA
ŁEMKÓW NA ŁEMKOWSZCZYŃNIE
1918-1921

WYDAWNICTWO ARBORETUM

Bogdan Horbal

**DZIAŁALNOŚĆ POLITYCZNA ŁEMKÓW
NA ŁEMKOWSZCZYŹNIE
1918-1921**

Wrocław 1997

Rodzicom
– Aleksandrze i Andrzejowi
poświęcam

„No people must be forced under sovereignty
under which it does not wish live”

„Żaden lud nie powinien być zmuszony do zwierzchnictwa,
pod którym nie pragnie żyć”

Woodrow Wilson (1856-1924)

Bogdan Horbal
Działalność polityczna Łemków na Łemkowszczyźnie 1918-1921

Projekt okładki:
Anna Paszkiewicz-Worhacz

Wydawca:
Wydawnictwo Arboretum, Wrocław, ul. Świętokrzyska 34/16

Druk:
Drukarnia ARGi, Wrocław, ul. Wiśniowa 83/87

Skład:
LineArt, Wrocław, ul. Bogusławskiego 14, 34-370-91

ISBN 83-86308-22-2

Copyright by Bogdan Horbal 1997

„Utarło się w Polsce zdanie, które gorliwie nam wmawiano,
że Karpaty, a ściślej linia najwyższych szczytów karpackich,
jest przyrodzoną południową granicą Polski,
że taką była w ciągu dziejów.”

Roman Umiastowski (ur. 1893)
Terytorium Polski pod względem wojskowym,
Część wstępna i pierwsza,
Warszawa, Nakładem Autora, 1921, s. 18.

KILKA UWAG NA TEMAT ŹRÓDEŁ I CELU PRACY

Wydarzenia lat 1918-21 na Łemkowszczyźnie znane są każdemu Łemkowi choćby tylko w ogólnych zarysach – natomiast niemalże zupełnie nie są znane Polakom. Na jedną z przyczyn takiego samego stanu rzeczy wskazuje Paul Robert Magocsi (ur. 1945) pisząc: „(...) Choć przetrwała stosunkowo długo, w porównaniu z innymi efermyrycznymi „państwami” powstałymi po Pierwszej Wojnie Światowej, Republika Łemkowska nigdy nie była przedmiotem poważnej pracy naukowej, a co z tego wynika, cała wiedza istniejąca na jej temat pochodzi z kilku drobnych opublikowanych i nieopublikowanych artykułów, lub części studiów, które dotyczą ogólnej historii Łemków”. Podstawowa trudność w badaniu tamtego okresu polega na skąpości zachowanych materiałów źródłowych. Dokładna działalność łemkowskiej administracji w Karpatach jest praktycznie niemożliwa do odtworzenia ze względu na niemalże kompletny brak dokumentów, rozporządzeń, urzędowej korespondencji i innych namacalnych śladów jej istnienia. Zachowane archiwalia „autorstwa” strony polskiej (głównie raporty policyjne) grzeszą stroniczością, a przede wszystkim często nie dają opisu wszystkich interesujących nas detali. Liczne artykuły drukowane w łemkowskich emigracyjnych gazetach także nie stronią od koloryzo-

wania przebiegu tamtych wydarzeń i, podobnie jak powyższe źródło, pozostawiają wiele do życzenia pod względem ciągłości opisu rozwoju sytuacji. Drukowane w tychże gazetach listy od Łemków z Łemkowszczyzny do ich rodzin w Ameryce są najwartościowszym źródłem wykorzystanym w tej pracy. Dają one bowiem autentyczny opis pragnień, działalności oraz cierpień i rozczarowań tych Łemków, którym przyszło żyć w tamtym przełomowym czasie.

Osobne źródło stanowią gazety polskie. Niestety, jak wynika z oceny badaczy tego zagadnienia¹, żadne z następujących miast: Nowy Sącz, Grybów, Gorlice, Jasło, Krosno, Sanok a nawet Rzeszów i Przemyśl nie posiadało swojej lokalnej gazety wychodzącej w interesującym nas okresie z częstotliwością większą niż raz na tydzień. Możliwym jest też, że wydawano takowe gazety (przykładowo w Sanoku), ale żadna z nich nie zachowała się do naszych czasów. W takiej sytuacji korzystać musiałem z gazet ukazujących się w większej odległości od miejsca opisywanych wydarzeń (głównie w Krakowie). Gazety te poświęciły nieco miejsca sprawom łemkowskim jedynie w początkach 1919 roku, gdy strona polska dyskutowała możliwość zajęcia Łemkowszczyzny przez południowego sąsiada. Już jednak wtedy łamy tych czasopism pobieżnie relacjonowały wydarzenia na Łemkowszczyźnie, dopuszczając się jednocześnie błędów w ocenie sytuacji (wynikających z braku dokładniejszego rozeznania w lokalnych problemach), i dlatego stanowią bardzo skąpą pomoc w szczegółowym opracowywaniu tematu. Później interesujący

1. Krynica posiadała jedynie sezonowy dziennik *Wiadomości zdrojowe*, drukowany jednak dopiero od 1930 roku. (Wiesław Władka, *Dzienniki w języku polskim 1918-1939. Zestaw tytułów, Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, XIV, 4, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975, s. 493-527). W 1919 ukazywało się w Tarnowie 2-4 razy w tygodniu *Echo Tarnowskie*, przemienione w 1920 roku na tygodnik. (Daria Nałęcz, *Gazety w Polsce 1918-39 (ukazujące się 2-4 razy w tygodniu). Zestaw tytułów i charakterystyka statystyczna, Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, XVII, 2, Warszawa, 1978, s. 93-119). W Nowym Sączu wydawano w latach 1912-1919 *Dziennik Urzędowy C. K. Starostwa* i *C. K. Rady Szkolnej*, zawierający jedynie okólniki i rozporządzenia obu urzędów. Kazimierz Golachowski, *Rozwój prasy nowosądeckiej 1891-1961, Rocznik Sądecki*, V, Nowy Sącz, 1982, s. 225-279). Żadna z tych publikacji nie jest przydatna do opracowania interesującego nas tematu.

nas temat znalazł jeszcze mniej zainteresowania w oczach polskich dziennikarzy.

Inaczej nieco wygląda sprawa opisu wydarzeń na Łemkowszczyźnie Wschodniej. Historia ukraińskiego ruchu wyzwolenczego na Łemkowszczyźnie Wschodniej w latach 1918-19 została już uprzednio szczegółowo opisana we wspomnieniach głównego jej lidera ks. Pantalejmona Szpylki (1883-1950) oraz w kilku drobnych artykułach wydrukowanych w latach trzydziestych autorstwa Franca Kokowskiego (1885-1940), który oparł swoje badania na relacjach naocznych świadków. Niestety główna praca tego autora na temat wyzwolenczego ruchu Łemków po zakończeniu Pierwszej Wojny Światowej (Визвольні рухи на Лемківщині), tak szeroko reklamowana w latach trzydziestych, nigdy nie została wydana. W miejsce tego dysponujemy dwiema wersjami opracowania Tadeusza Andrzeja Olszańskiego (ur. 1950), oraz artykułami: Jarosława Moklaka oraz Paula Roberta Magocsiego (patrz bibliografia). Ze względu na to, iż chodzi tu o wydarzenia, które trwały niespełna trzy miesiące, nie podejmowałem specjalnych badań archiwalnych, a w miejsce tego oparłem się na wspomnianych wyżej publikacjach. Było też moją intencją więcej energii i czasu poświęcić badaniom dokonań ruchu rusofilskiego, opisanym poprzednio, jak wyżej wspomniano, jedynie fragmentarycznie.

Czytający tą pracę powinni pamiętać, iż w większej jej części nie miałem możliwości analizowania źródeł prezentujących różne punkty widzenia – bo takie źródła nie zachowały się. Przedstawiony tu przebieg wydarzeń w większości pracy odtworzony został z bardzo drobnych informacji odnalezionych w różnych miejscach. Celem moim zatem nie było prowadzenie analitycznej rozprawy nad różnymi aspektami wydarzeń w okresie 1918-21, a raczej podanie maksymalnej ilości faktów na ten temat. Istotne jest także to, iż – jak podkreślono to w samym tytule pracy – opisane zostały tu wydarzenia, które rozegrały się li tylko na Łemkowszczyźnie. O takim zawężeniu tematu zdecydowało to, że opisanie całości działalności politycznej Łemków w czasie burzliwego okresu po zakończeniu Pierwszej Wojny Światowej przerastało ramy rozprawy magisterskiej. Książka ta bowiem jest w zasadzie publikacją

pracy magisterskiej napisanej w Instytucie Historii Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem profesora doktora Wojciecha Wrzesińskiego. W tym miejscu pragnę podziękować swojemu Promotorowi za wszystko, poczynawszy od przyjęcia mnie na swoje seminarium jako bodaj dziewiętnastego studenta, a skończywszy na cierpliwości i życzliwości wykazanej po długoletniej przerwie w studiach. Podziękowania należą się także profesorowi doktorowi Rościśławowi Żerelikowi oraz Mirosławowi Worhaczowi, a w szczególności mojej żonie Danucie, za cierpliwość i wsparcie. Książkę dedykuję moim rodzicom, których poświęcenie i praca zawiodły mnie w uczelniane progi. Niech książka ta będzie małą częścią podziękowania.

Ze względu na chęć rozróżnienia wkładu Łemków w rozwój wydarzeń oraz osób, które nie były łemkowskiego pochodzenia, zdecydowałem zawsze pisać tłustym drukiem nazwiska Łemków. Zabieg ten pozwolił pominąć każdorazowe wskazywanie na pochodzenie danej osoby. Nazwiska łemkowskich działaczy o rusofilskiej orientacji zapisano zgodnie z łemkowską wymową. Nazwiska Łemków o orientacji ukraińskiej zapisano zgodnie z ukraińską wymową. Nazwiska Polaków, Ukraińców i przedstawicieli innych narodowości zapisano zgodnie z zasadami pisowni ich języków. W kwadratowych nawiasach podano oryginalne nazwy instytucji i organizacji istotnych dla opisywanego tematu.

Bogdan Horbal

WSTĘP

NAZEWNICTWO

Wielokrotnie pojawi się w pracy nazwa Rusini Karpaccy [Карпатскы Русины – Carpatho-Rusyns], których podgrupą są Łemkowie. Poza tą nazwą grupę tę określa się również jako: Karpatorosów, Karpackich Rosjan, Karpackich Ukraińców, Węgierskich Rusinów, Rutenów, Rusinów czy Rusnaków. Spośród tych licznych nazw najpoprawniejszą jest nazwa Rusini lub Rusini Karpaccy.¹

Trzy czwarte Rusinów Karpackich w Europie (ok. 650 tys.) mieszka dziś w granicach ukraińskiego Zakarpacia (historyczna Ruś Podkarpacka). Na Słowacji zajmują oni północno-wschodnią część kraju znaną pod nazwą Preszowszczyzny (ok. 100 tys.). W Polsce po przesiedleniu z 1947 roku jedynie mała ich część mieszka na Łemkowszczyźnie, podczas gdy reszta rozsypana jest po Ziemiach Odzyskanych (głównie Dolny Śląsk, zielonogórskie i gorzowskie). Prawdopodobnie około 60-70% przedwojennej populacji Łemków wyjechało na Ukrainę w latach 1944-46. Kilkanaście rusińskich wsi znajduje się także w północno-centralnej części Rumunii, na południe od Cisy (ok. 20 tys.). Wreszcie kilka skupisk tej ludności znaleźć można na terenie północno-wschodnich Węgier (3 tys.). Poza karpacką ojczyznę Rusini mieszkają także w innych państwach. Na terenie byłej Jugosławii znajduje się grupa, przybyła tam

1. Dla zwolennika ideologii rusofilskiej będzie to bowiem oznaczenie człowieka „ruskiego”. Dla zwolennika idei ukraińskiej będzie to historyczna nazwa Ukraińca, który też nazywał się kiedyś Rusinem. Wreszcie dla wyznawcy narodowej idei rusińskiej będzie to potwierdzenie słów narodowego budziciela Aleksandra Duchnowycza (1803-1865): „*Byłem, jestem i będę Rusinem.*”.

w połowie XVIII wieku. Zajmuje ona obszar w północnej Serbii (Baczka – ok. 25 tys.) oraz wschodniej Chorwacji (ok. 5 tys.). Na terenie Czech, Rusini osiedlali się głównie po II Wojnie Światowej (północne Morawy i Praga – ok. 12 tys.). Największe emigracyjne skupisko Karpackich Rusinów znajduje się na terenie USA (ok. 800 tys.) Dużo mniej emigrowało natomiast do Kanady (20 tys.) i niewielu do Australii (2,5 tys.). Przepuszczalna liczba Karpackich Rusinów na całym świecie wynosi około 1,5 miliona ludzi. W opisywanym w pracy okresie Rusini Karpaccy mieszkali na terenie swojej górskiej ojczyzny (ok. 460 tys. – bez Łemków), na Bałkanach oraz w Północnej Ameryce.

Do 1945 roku ogromna większość Rusinów mieszkających w Karpatach zajmowała około 1000 wsi liczących przeciętnie 600-800 osób. Oprócz Rusinów, każda wieś miała procentowo niewielką (5-15%) liczbę ludzi należących do innych narodowości. Wśród tych najwięcej było Żydów (właściciele sklepów, karczmy, a także rolnicy). Sporo Cyganów mieszkało na pograniczach rusińskich wsi. Ci zajmowali się przeważnie kowalstwem i muzykowaniem. Wreszcie niektóre wsie miały przedstawiciela administracji państwowej, żandarma, notariusza czy nauczyciela w osobie Węgra, Polaka, Słowaka czy Czecha.

Rusini Karpaccy należą do słowiańskiego odgałęzienia ludów indoeuropejskich. Ich dialekty są klasyfikowane jako wschodniosłowiańskie i są najbardziej zbliżone do języka ukraińskiego (w zapisie wykorzystuje się cyrylicę).² Ze względu na to, iż od wieków Karpaccy Rusini żyli w obszarze granicznym innych państw (większych narodów), ich dialekty noszą wyraźne piętno wpływów: polskich, słowackich oraz węgierskich. Te właśnie wpływy, wespół z licznymi staro-cerkiewno-słowiańskimi zwrotami i terminami liturgicznymi oraz unikalne, tylko Rusinom

2. Mówi się tu o dialektach, gdyż nie wszędzie Rusini zdołali skodyfikować swój język. W byłej Jugosławii dokonano tego jeszcze w latach dwudziestych tego wieku. Na Słowacji ogłoszono zakończenie procesu kodyfikacji w styczniu 1995 roku. Standaryzowany tam język rusiński wprowadziła do szkół niewielka grupa Karpackich Rusinów mieszkających na Węgrzech. W Polsce pierwszą próbę kodyfikacji podjęto w latach trzydziestych, ale nie zakończyła się ona powodzeniem. Prace nad kodyfikacją lemkowskią trwają także teraz.

Karpackim typowe słowa, stanowią o odrębności ich języka mówionego od innych języków wschodnio-słowiańskich (także ukraińskiego).

Karpaccy Rusini nie mają swojego państwa. W najlepszym wypadku funkcjonują oni jako oficjalnie uznawana mniejszość narodowa (Słowacja, była Jugosławia). W takiej sytuacji nie jest dziwne, iż wśród członków tej grupy ciągle istnieje problem świadomości narodowej. Połączony jest on ściśle z tak zwaną „kwestią języka”. Kiedy w XVII wieku pojawiły się pierwsze książki drukowane przez Karpackich Rusinów, wykorzystywano w nich albo lokalną rusińską mowę, albo język starocerkiewno-słowiański. Wkrótce jednak zaczęto najchętniej korzystać z języka słowiańsko-rusińskiego, który był kombinacją mowy lokalnej i języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. W drugiej połowie XIX wieku natomiast, obok lokalnego języka, karpato-rusińska inteligencja zaczęła posługiwać się także rosyjskim albo ukraińskim jako jej językiem literackim. Wtedy właśnie rozgorzał na dobre spór rusińskiej inteligencji o przynależność narodową tej grupy. Jedni uważali się za Rosjan, drudzy za Ukraińców, podczas gdy inni za członków osobnego narodu rusińskiego (karpato-rusińskiego). Każda z tych grup, zgodnie ze swoją ideologią, używała w druku odpowiednio języka: rosyjskiego, ukraińskiego lub rusińskiego. Rozwój tych trzech ideologii zostanie poniżej przedstawiony na przykładzie Łemkowszczyzny.³

ŁEMKOWIE.

NAZWA, ZASIĘG WYSTĘPOWANIA I POPULACJA

Praca ta omawia działalność polityczną Łemków.⁴ Nazwa ta została zaakceptowana przez naukowców w pierwszej połowie XIX wieku.⁵ Sa-

3. Powyższe informacje o Karpackich Rusinach podane za: Paul R. Magocsi, *Carpatho-Rusyns*, Fairview 1994, oraz także jego: „*Carpatho-Rusyns*”, [W:] *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, Cambridge-London 1980, s. 200-210.

4. Powszechnie przyjęło się uważać, że nazwa „Łemko” jest stosunkowo młoda. Po raz pierwszy użył jej w druku Josyf Lewickij, *Grammatik der ruthenischen oder kleinerussischen Sprache in Galizien*, Przemyśl 1834. Słusznie jednak zauważa Jerzy Czajkowski („Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciedle-

mi Łemkowie początkowo raczej unikali nowej nazwy. Dopiero gdzieś od przelomu wieków XIX i XX zaczęli oni posługiwać się wymiennie to starą (Rusin [Русин] – Rusnak [Руснак]), to nową nazwą. Po II Wojnie Światowej nowa nazwa zdecydowanie zaczęła brać górę.

Pod pojęciem „Łemków” [Лемки] rozumieć należy podgrupę Karpackich Rusinów zamieszkujących część Karpat od rzeki Poprad na zachodzie (z dołączeniem czterech wsi leżących na zachód od tej rzeki: Biała Woda, Czarna Woda, Jaworki, Szlachtowa) po pasmo Wielkiego Działu na wschodzie (tuż na wschód od rzeki Osławy) lub z tych okolic się wywodzących.⁶ Zasięg występowania ludności lemkowej na wschodzie budzi wiele kontrowersji. Stąd też należy zaznaczyć, iż najprawdopodobniej słusznie należałoby mówić o obszarze przejściowym (jednakże z przewagą cech lemkowych) rozciągającym się na zachodzie od granicy występowania stałego akcentu (tak charakterystycznego dla Łemków) – to jest linii Rymanów – Deszno – Królik Wołoski – Daliowa – Tylawa – Zydranowa – Barwinek⁷ a kończącym się na wschodzie na wspomnianym Wielkim Dziale. Północna granica Łemkowszczyzny aż do okolic Rymanowa, wytyczana była niemalże identycznie

nie w grupach etnicznych”, [W:] *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, Rzeszów 1992, s. 182), że skoro już w 1841 roku Iwan Wahylewycz wymienia kilka wariantów nazwy Łemko, tak w mianowniku liczby pojedynczej jak i mnogiej, dla rodzaju żeńskiego i męskiego – to przypuszczać można, iż nazwa ta była w użyciu już na jakiś dłuższy czas przed zapisaniem jej przez Wahylewycza (w wieku XVIII?), choć niewątpliwie nie była ona starsza od nazwy Rusnak powszechnie notowanej w źródłach już w wieku szesnastym i o wiele bardziej rozpowszechnionej.

5. Алексей Торонский, („Русины-Лемки”, *Зоря галицька яко альбумъ на голъ 1860*, Львів 1860, s. 398), wywodzi tę nazwę od słowa „lem” – „tylko”, będącego wariantem słowackiego słowa „len” – „tylko”.

6. Roman Reinfuss, „Etnograficzne granice Łemkowszczyzny”, *Ziemia*, XXVI, 10-11 (Warszawa, 1936) s. 248, 252-253,

7. Иван Зілінський, „Питання про лемківсько-бойківську граніцю”, *Луд Словіанські*, IV, 1, Kraków, 1938, s. 92. Zobacz też: Roman Reinfuss, „Etnograficzne granice Łemkowszczyzny. Próba wytyczenia granic Łemkowszczyzny na podstawie zasięgu lemковского stroju”, *Ziemia*, XXVI, 10-11 (Warszawa, 1936) s. 240-253. Здзіслав Стібер, „Wschodnia granica Łemków”, *Sprawozdania PAU*, XI, 8 (Kraków, 1935) s. 248-249, Антін Княжинський, „З бойківсько-лемківського пограниччя”, *Літопис Бойківщини*, III (Самбір, 1934) s. 1-11,

przez wszystkich naukowców podejmujących ten temat. Dlatego też nie będę tu przytaczał szeregu nazw wsi lemkowskiich graniczących na północy z osadnictwem polskim. Interesujące byłoby jedynie stwierdzenie, że owo bezproblemowe przeprowadzenie północnej granicy etnicznej występowania Łemków kończy się na wschód od Rymanowa. Tam bowiem element polski ustępuje miejsca Dolinianom, których cechy etniczne i kulturowe nie są tak różne od lemkowskiich, jak są różne cechy polskie. Dlatego też tu, podobnie jak na pograniczu bojkowskim, dochodzi do pewnych kontrowersji. Wydaje się jednak, iż granica Łemkowszczyzny biegnie na północ, tuż po zachodniej stronie Rymanowa (obejmując Bałuciankę, Wólkę i przechodzi przez Ladzin), zatacza łuk nad oboma Wróblnikami, skąd niemalże w linii prostej schodzi w kierunku południowo-wschodnim ku Sanokowi, obejmując jednak grupę wsi na północ i północny-zachód od tegoż miasta (po zachodniej stronie Sanu).⁸ Do Łemkowszczyzny zaliczyć należy niewątpliwie 8 wsi tzw. Zamieszkańców (Węglówka, Czarnorzeki, Rzepnik, Pietrusza Wola, Oparówka, Bonarówka, Krasna, Gwoźdianka) mieszkających na północ od Krosna.

Także problematyczne jest, ze względu na podane wyżej różnice w ocenie zasięgu występowania Łemków, ustalenie ilości lemkowskiich wsi i co za tym idzie liczebności tej grupy. Wydaje się jednak, iż w latach trzydziestych XX wieku było nie więcej niż 250 lemkowskiich wsi i około 150 tys. Łemków.⁹

8. Roman Reinfuss (i za nim inni polscy badacze) pod względem etnograficznym zdecydowanie wyklucza z obszaru Łemkowszczyzny obszar położony na północ od Bukowicy. Choć rzeczywiście istniały pewne różnice kulturowe na tym obszarze odróżniające go od reszty Łemkowszczyzny, to jednak uważam, że nie były one tak istotne. Natomiast przede wszystkim istnieje wiele dowodów na to, iż rusińska ludność tam właśnie mieszkająca utożsamiała się z Łemkami i brała żywy udział w społeczno-politycznym życiu Łemkowszczyzny. Stąd też uważam za stosowne obszar ten zaliczyć do Łemkowszczyzny. W sprawie zasięgu występowania Łemków porównaj bardzo szczegółowy artykuł: Богдан Струминський. „Територія. Історичний нарис поглядів”. [W:] Богдан Струминський, Редактор, *Лемківщина. Земля-Люди-Історія-Культура*, vol. 1, New York-Paris-Sydney-Toronto 1988, s. 25-86; oraz Ігор Стебельський. „Географія людини”, op. cit., s. 123-141.

9. Maksymalna liczba lemkowskiich wsi szacowana jest na 300 (Володимир Кубійович. „Лемки”, w: *Енциклопедія Українознавства. Словникова Частина*. IV

Od wieków Łemkowszczyzna była rozdzielona granicą na część północną i południową. Niewątpliwym faktem jest, iż mieszkańcy Przeszowszczyzny (Słowacja) od wsi leżących tuż na południe od Szczawnicy po rzekę Laborec na wschodzie – to ten sam lud, który opisaliśmy powyżej jako Łemków. Faktem jest też to, że nazwa „Łemko” nie przyjęła się u nich (choć ją znają), a nazywają się oni „Rusinami” lub „Rusnakami”.¹⁰ Pisząc o Łemkach będę więc miał na myśli tylko tych wywodzących się z północnej, galicyjskiej strony Karpat. Natomiast pod pojęciem Łemkowszczyzny w tej pracy rozumieć trzeba jedynie jej północną część – innymi słowy tę leżącą na północ od byłej granicy administracyjnej austriacko-węgierskiej i obecnej państwowej polsko-słowackiej.

ŁEMKOWIE – POCHODZENIE

Jest to jeden z najgorętszych sporów dotyczący historii Łemków, którego nie mam ambicji w tym miejscu rozstrzygać. Niejednokrotnie spór ten odzwierciedla odmienne interesy polityczne podnoszących w nim głos stron (polskiej, ukraińskiej i samej lemkowskiiej), a pikanterii dodaje mu spojrzenie innych, nie zaangażowanych ideologicznie w spór osób. Oto skrótowy zarys tego problemu.

(Paris-New York, 1962), s. 1276), podczas gdy minimalna na 170, por.: Andrzej Kwilecki, „Fragmenty najnowszej historii Łemków (Ze szczególnym uwzględnieniem Łemków sądeckich)”, *Annals of the World Lemko Federation*. II (Camillus, N. Y. 1975), s. 59). Ігор Стебельський. (op. cit., s. 133-135), podaje liczbę lemkowskiich wsi według powiatów, przy maksymalnym zasięgu Łemkowszczyzny. Na zachód od sanockiego było ich 136, w samym sanockiem miało ich być 92, razem 228. Kwilecki. (op. cit., s. 89), podaje liczbę Łemków na ok. 130 tysięcy, Kubijowycz natomiast ustala (op. cit., s. 1276) liczbę Łemków na 140 tys. przy minimalnym zasięgu Łemkowszczyzny i 200 tys. przy maksymalnym.

10. W sprawie nazewnictwa ludności Łemkowszczyzny po obu stronach Karpat porównaj: Богдан Струминський. „Назва людей і краю”, [W:] Богдан Струминський, Редактор, *Лемківщина Земля-Люди-Історія-Культура*, vol. 1, New York-Paris-Sydney-Toronto 1988, s. 11-22.

Historyk Anton Petruszewycz (1821-1913)¹¹ tak dalece sugerował się słowackim pochodzeniem charakterystycznego dla Łemków słowa „łem”, iż uważał on ich za zruszczonych Słowaków (którzy przesiedlili się w Karpaty pod naporem niemieckich osadników). Polska historiografia przyjęła uważać kolonizację wołoską XIV-XVI wieku za czynnik, który ukształtował etnograficznie Łemkowszczyznę.¹² Jednak skład etniczny owej kolonizacji, jej rzeczywiste znaczenie dla ludnościowego ukształtowania opisywanego obszaru, jak i jej wielkość i kierunek rozprzestrzeniania się są do dziś dyskutowane. Bohdan Strumiński (ur. 1930) poddaje krytyce tak teorię Petruszewycza, jak i kolonizacji wołoskiej. Choć także nie uważa on Łemków za autochtonów w Beskidach, to jednak w jego opinii wywodzą się oni z doliny rzeki Cisy (okolice miasta Chust na Zakarpaciu), skąd według jego oceny, przenieśli się na Preszowszczyznę, nie później niż w XIII wieku. Stamtąd natomiast (przypuszczalnie za panowania Kazimierza Wielkiego 1333-1370) przeszli na północną stronę Karpat.¹³ Do podobnych wniosków doszła Zofia Szanter.¹⁴ Podkreśliła ona, iż przy dyskusowaniu problemu kolonizacji Łemkowszczyzny za biorących w niej udział Rusinów należy uważać wyznawców dominującej na obszarze Karpat religii prawosławnej (prawdopodobnie dlatego kulturowo zdominowali oni kolonizację). Wo-

11. Антін С. Петрушевич, „Руская Земля и ея жители”, *Научно-Литературный Сборникъ Галицко-Русской Матицы 1905*, Львів 1905, s. 127, i *Сводная галицко-русская летопись, Науковий Сборникъ Галицко-Русской Матицы 1874*, IV (Львів, 1874), s. 103.

12. Porównaj między innymi klasyczne prace na ten temat: Kazimierz Dobrowolski, *Migracje wołoskie na ziemiach polskich*, Lwów 1930 i tegoż: „Z badań nad zagadnieniami wołoskimi w Karpatach Zachodnich”, *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala*, VII (Wrocław-Warszawa, 1970), s. 131-148; oraz Adam Fastnacht, *Osadnictwo Ziemi Sanockiej w latach 1340-1650*, Wrocław 1982. Z najnowszych prac teorię tę podtrzymuje Jerzy Czajkowski: „Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciedlenie w grupach etnograficznych”, [W:] *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, vol. 1, Rzeszów 1992, s. 27-166.

13. Богдан Струмінський, „Говір лемків”, [W:] Богдан Струмінський, *Redaktor. Лемківщина...*, vol. 1, New York-Paris-Sydney-Toronto 1988, s. 467-483.

14. Zofia Szanter, „Osadnictwo z południa w Beskidzie Niskim i Sądeckim”, *Polska Sztuka Ludowa*, XXXIX, 3-4 (Warszawa-Wrocław, 1985), s. 188.

lochów natomiast nie należy uważać za grupę etniczną, a raczej za ludzi trudniących się pasterstwem. Na to zwraca także uwagę Tadeusz Sulimirski (1898-1983).¹⁵ Tak czy inaczej, Bohdan Strumiński podkreśla, iż nie ma żadnych śladów na przebywanie Łemków w Beskidach przed XIV wiekiem. Były one bowiem, według jego oceny, raczej słabo zaludnione po odejściu Białych Chorwatów.

Niektórzy autorzy utrzymują natomiast, iż właśnie plemię Białych Chorwatów, mieszkające w interesującej nas części Karpat od V wieku naszej ery, było protoplastą Łemków.¹⁶ Wydaje się, że wbrew powyższemu twierdzeniu Bohdana Strumińskiego, obszar Łemkowszczyzny był jednak zasiedlony przez jakieś pozostałości plemienia Białych Chorwatów po odejściu ich głównej części na Bałkany w VII wieku. Świadczy o tym choćby fakt wspomnienia o nich w tej właśnie części Europy jeszcze w X wieku.¹⁷ Na popularne przeświadczenie samych Łemków co do ich pochodzenia od Białych Chorwatów (poparte pewnymi analogiami lingwistycznymi i kulturowymi) zwraca uwagę Olena Duć-Fajfer (ur. 1960).¹⁸

Kończąc ten przegląd poglądów na temat pochodzenia Łemków, przytoczyć warto także najbardziej dyskusyjną teorię. Paweł Szafarzyk (1814-1876) przedstawił Łemków jako potomków sarmackiego plemie-

15. Tadeusz Sulimirski, „Trakowie w północnych Karpatach i problem pochodzenia Wołochów”, *Magury* 85, Warszawa 1985, s. 21.

16. Najszerzej na ten temat pisze, uzasadniając swoje poglądy danymi źródłowymi, Іван Гратъ, „Історія північної Лемківщини до вигнання Лемків”, [W:] Богдан Струмінський, *Redaktor, Лемківщина...*, vol. 1, New York-Paris-Sydney-Toronto 1988, s. 155-157. Podobne poglądy przedstawia, także przytaczając dane źródłowe. И. Ф. Лемкин, *История Лемковины*, Yonkers, N. Y 1969, s. 40.

17. Nestor w swej „Powieści minionych lat” wspomina, iż Chorwaci brali udział w pochodzie kniazia Oleha na Greków w 907 roku. Cytowane za Іван Гватъ, op. cit., s. 157. Ten sam kronikarz opisuje przyłączenie ziemi Chorwatów w Karpatach do państwa Włodzimierza Wielkiego w roku 993. Cytowane za И. Ф. Лемкин, op. cit., s. 40.

18. Olena Duć-Fajfer (*Lemkos in Poland/Лемкы в Поліччы*, [W:] *The Persistence of Regional Cultures... /Тривалість регіональних культур...*, New York, s. 86/83-84 i przypis 27), wspomina o takich przekonaniach J. Huñki [Jarosława Horoszczyka], Y. F. Łemkyna [ks. Joanna Polańskiego] oraz Pawła Stefanowskiego. Podobne przekonania wyrażał w rozmowie z autorem tej pracy Mychajło Dzwinka.

nia Limigantes Servi. mieszkającego w Karpatach między I a III wiekiem naszej ery.¹⁹

Pozostawiając tę ostatnią teorię jako zupełnie nieudokumentowaną, można by przypuszczalnie stwierdzić, iż możliwym jest, że wszystkie trzy migracje ludnościowe na teren Łemkowszczyzny (Biali Chorwaci, Rusini z Zakarpacia i wołosko-ruska migracja) miały bliżej dziś nieznaną wpływ na ostateczne etniczne ukształtowanie opisywanego obszaru.

ŁEMKOWIE – SPOSÓB ŻYCIA

Łemkowie pierwotnie zajmowali się pasterstwem oraz uprawą ziemi.²⁰ Jednak niesprzyjające warunki (słaba ziemia i jej skąpość, nachylenie terenu, klimat) nie pozwoliły rozwinąć się rolnictwu. Ponad 90% łemkowskich gospodarstw dysponowało małym arealem ziemi, który w połączeniu z dużym przyrostem naturalnym oraz brakiem możliwości pozarolniczego zatrudnienia powodował ogólne ubóstwo rejonu.²¹ Pogłębienie go spowodowane było też wprowadzeniem przez władze austriackie ograniczenia na wypas bydła i owiec na większych obszarach (prawo serwitutów).²² Zjawiskiem naturalnym było więc przemieszcza-

19. Paweł Szafarzyk, *Slovanske Starožitnosti*, Praha 1837, s. 210.

20. Юліян Бескид, *Матеріальна Культура Лемків*, Toronto 1972, s. 9-49; Wincenty Pol, „Górale Czuchońkowi”, [W:] *Prace z etnografii północnych stoków Karpat*, Archiwum Etnograficzne, XXIX, Wrocław 1966, s. 98-103; Seweryn Udziela, *Ziemia Łemkowska przed półwieczem*, Lwów 1934, s. 28-32.

21. Przemysłu na Łemkowszczyźnie przed Pierwszą Wojną Światową prawie że nie było. Pracę można było ewentualnie znaleźć przy budowie i eksploatacji szynów naftowych oraz budowie linii kolejowej Lwów – Budapeszt (biegnącej przez Przełęcz Łupkowską), uruchomionej w 1872 roku, oraz linii Tarnów – Koszyce (biegnącej przez Przełęcz Lełuchowską) uruchomionej w 1873. Юліян Тарнович, *Верхамі лемківського Бескиду*, Lwów 1938, s. 22-23; Stanisław Fiszer, „Wyjazdy Łemków nadośląskich na roboty zarobkowe do Ameryki”, *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, Nr 6, (Sanok, 1967) s. 7; „Canal and railway development before 1914”, [W:] Paul Robert Magocsi, *Historical Atlas of East Central Europe*, Seattle-London 1993, s. 90-92.

22. „Łemkowie”, [W:] *Encyklopedia Powszechna Ultima Thule*, IV, Warszawa 1934, s. 666-667.

nie się w celu poszukiwania zarobku. Taki najczęściej znajdowano w czasie żniw na rozległej Nizinie Węgierskiej. Łemkowie masowo opuszczali swoje wsie jeszcze wiosną, aby późną jesienią powrócić z zarobionym zbożem, ziemniakami i pieniędzmi.²³ W latach 80-tych XIX wieku rozpoczęła się też masowa emigracja do Ameryki.²⁴

Oprócz rolnictwa i pasterstwa trudniono się myśliwstwem, rybołówstwem rzecznym, bartnictwem, zbieraniem ziół leczniczych, jagód i grzybów (głównie dla turystów i kuracjuszy).²⁵

Bardzo popularny wśród Łemków był handel obwoźny. Kupowali oni owce w Siedmiogrodzie, aby sprzedać je w okolicy Tarnowa, Pilzna czy na Śląsku. Owoce natomiast sprowadzali z Węgier i sprzedawali je na północ od Karpat.²⁶ Z przemieszczaniem się związane było także zajęcie druciarzy⁷ i maziarzy.²⁸

Spośród zajęć nierolniczych wykonywanych na terenie Łemkowszczyzny wymienić należy dostarczanie drewna do tartaków (szczególnie

23. O silnym uzależnieniu życia Łemków od ich sezonowej pracy na Nizinie Węgierskiej oraz o innego rodzaju ich kontaktach z tą częścią państwa austriackiego pisze Aleksander Bonkalo, *The Rusyns*, New York 1990, s. 77-78.

24. Merian G. Cooper, *Report on that district of the Carpathian Mountains inhabited by Lemki, sometimes called Lemkos or Carpatho-Russe*, Warszawa 1919, *The Hoover Institution on War, Revolution and Peace*, Stamford University, California, *Carpatho-Russian Committee in Paris. U. S. American relief administration*, sygn. D643.A7 DP5021 no. 18; Stanisław Fiszer, „Wyjazdy Łemków nadośląskich na roboty zarobkowe do Ameryki”, *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, Nr 6 (Sanok, 1967); Paul Robert Magocsi, *Our People Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America*, Toronto 1994.

25. Юліян Бескид, *Матеріальна Культура Лемківщини*, Toronto 1972, s. 123-133, 135-136, 143-150; Wincenty Pol, „Górale Czuchońkowi”, [W:] *Prace z etnografii północnych stoków Karpat*, Archiwum Etnograficzne, XXIX, Wrocław 1966, s. 104-105.

26. Юліян Тарнович, *Ілюстрована Історія Лемківщини*, Львів 1936, s. 41.

27. Znani byli szczególnie ci ze wsi Biała Woda, których spotkać można było w całej Galicji, a nawet Wielkopolsce. (Юліян Тарнович, *op. cit.*, s. 45).

28. Z ropy wydobytej na własnym polu, oddzielali oni odpowiednie składniki i produkowali smary do wozów. Swoją towar rozwozili charakterystycznymi krytymi wozami. Na wschodzie docierali aż za Zbrucz, na południu osiągnęli Adriatyk, na północy można ich było spotkać na terenie Łotwy. Swoje składy mieli w Lublinie i Warszawie. Wyróżniali się maziarze ze wsi Łosie i Bielanka. (Maria Brylak-Zaluska, *Maziarska wieś Łosie*, Wrocław 1983).

zimą), produkowanie drobnych przedmiotów drewnianych²⁹, kamieniarstwo.³⁰

ŁEMKOWIE – KULTURA I JĘZYK

Łemkowie od wieków byli ludem wiejskim i większość ich dorobku kulturowego ma charakter sztuki ludowej.³¹ Najśłynniejsze są łemkowskie cerkwie, zwracające uwagę charakterystyczną architekturą i wystrojem wnętrza.³² Obok nich na uwagę zasługuje mała architektura sakralna (krzyże i kapliczki).³³ Łemkowskie budownictwo mieszkalne i gospodar-

29. Szczególnie słynęli z takich zajęć mieszkańcy wsi: Nowica, Leszczyny, Bani-ca. Wytwarzali oni: łyżki, gonty, pudełka, zabawki, pamiątki. Ярослав Тарнович, op. cit., s. 43.

30. We wsiach: Bartne, Bodaki, Przegonina, Krempna, Posadka Rymanowska wyrabiano: oselki, kamienne blaty stołowe, kamienie młyńskie i żarnowe, krzyże i kapliczki. por.: Tadeusz Łopatkiewicz, „Ośrodki kamieniarstwa ludowego na Łemkowszczyźnie środkowej”, *Polska sztuka ludowa*. XXXV, 3-4 (Wrocław-Warszawa 1985), s. 177-186).

31. Spośród generalnych opracowań tematu wymienić należy: Roman Reinfuss, „*Łemkowie jako grupa etnograficzna*”, *Materialy etnograficzne*, VII, Lublin-Kraków 1949, s. 77-210; oraz tegoż: „Stan i problematyka badań nad kulturą ludową Łemkowszczyzny”, *Etnografia polska*. V (Warszawa 1961) s. 83-89; i tegoż: „Sztuka ludowa Łemkowszczyzny”, *Polska sztuka ludowa*, XVI, 1 (Warszawa 1982), s. 9-25; Wincenty Pol, „Górale Czuchońkowi”, [W:] *Prace z etnografii północnych stoków Karpat*. Archiwum Etnograficzne, XXIX. Wrocław 1986, s. 107-129; (Юліян Бескид. *Матеріальна Культура Лемківщини*, Toronto 1972; Іван Красовський. „Матеріальна культура”, [W:] Б. Струмінський, Redaktor, *Лемківщина*, vol. 2, s. 31-102; Микола Сивницький, „Духова культура”, op. cit., s. 102-195; Seweryn Udziela, op. cit., s. 12-28, 32-35; Jan Falkowski-Bazyli Pasznyi, „*Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim*”, Lwów, 1935, s. 21-do końca.

32. Ryszard Brykowski, „*Drewniana architektura łemkowska w Polsce, na Słowacji i w Rusi Zakarpackiej*”, Wrocław 1988; В. Кармазин-Каковський. *Мистецтво Лемківської Церкви*, Romae 1975. Niektóre łemkowskie ikony zostały przedstawione [W:] Janina Kłosińska, *Icons from Poland*, Warsaw 1989; Romuald Biskupski, *Ikony ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku*, Warszawa, 1991; Romuald Biskupski, „*Ikony w zbiorach polskich*”, Warszawa, 1991; Bernadett Puskás, *Kelet és nyugat között: ikonok a Kárpát-vidéken a 15-18 században = Between East and West: Icons in the Carpathian Region in the 15th-18th centuries*. Budapest 1991.

33. Tadeusz and Małgorzata Łopatkiewicz, *The Small Sacral Architecture in Lemkivshchyna*. New York 1993.

cze także wyróżnia się oryginalnymi cechami.³⁴ Wreszcie znani byli łemkowscy rzeźbiarze (prace w drewnie).³⁵ Łemkowszczyzna wydała też szereg oświeconych ludzi, którzy osiągnęli wysokie godności świeckie i cerkiewne.³⁶

Interesujące jest prześledzenie rozwoju dialektu łemkowskiego. Już na początku XX wieku osobną monografię poświęcił temu zagadnieniu Iwan Werchratskyj (1846-1919).³⁷ Podobnie jak inne dialekty Karpackich Rusinów, dialekt łemkowski podlegał wpływowi polskim, słowackim oraz węgierskim.³⁸ Szereg prac na temat dialektu Łemków napisał Zdzisław Stieber (1903-1982).³⁹

34. Roman Reinfuss, „*Budownictwo ludowe na zachodniej Łemkowszczyźnie*”, *Lud*, XXXIII, Lwów, 1934), s. 83-112; Іван Красовський. „Матеріальна культура”, [W:] Б. Струмінський, Redaktor, *Лемківщина*, vol. 2, s. 58-83; Jerzy Czajkowski, *Budownictwo ludowe w Karpatach w XVI-XIX wieku: źródła, komentarze*, Sanok, 1988.

35. В. Пацьків. *Лемківські майстри різьби по дереву*. Київ 1953; Іван Красовський, *Михайло Орник-визначний лемківський різьбяр першої половини ХХ ст.*, Львів. 1995.

36. Biografie niektórych spośród nich znajdują się [W:] Феофіль Курнелю, „*Краткая сводка писателей и журналистов на Лемковщине*”, *Научно-Литературный Сборник Галицкой Матицы*, VIII, (Львів 1934), s. 22-50, И. Ф. Лемкин. *История Лемковщины*, Yonkers, 1969, s. 237-260; Василь Хомик, „*Літератори та вчені з Лемківщини*”, [W:] *Annals of the World Lemko Federation*, III, (Camillus N. Y. 1982), s. 92-98.

37. Іван Верхратський, *Про говор галицьких лемків*, Львів. 1902, zobacz też jego: „*Говор замішанців*”, *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, III (Львів 1894), s. 153-210.

38. W tej kwestii porównaj: Zdzisław Stieber, „*Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków*”, *Sprawozdania PAU*, XVI, 2 (Kraków 1938), s. 45-50.

39. Do jego najistotniejszych prac na ten temat należą: *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, vol. 1-8, Łódź 1956-63, oraz: *Dialekt Łemków: fonetyka i fonologia*, Wrocław 1982.

RUSOFILSTWO NA ŁEMKOWSZCZYŹNIE PRZED PIERWSZĄ WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Rusofile uważali, iż Karpaccy Rusini są częścią wielkiego narodu ruskiego (rosyjskiego). Bodaj największymi ich ideologicznymi wrogami byli Ukraińcy, którzy, według ich oceny, byli separatystami od wszech ruskiej idei (zdrajcami), wspomagani niemieckimi (austriackimi) pieniądze w celu podzielenia (zniszczenia) Rusi (Rosji). Ideologia ta, cieszyła się przed Pierwszą Wojną Światową powodzeniem wśród ogromnej części mieszkańców Karpat oraz znacznej części mieszkańców Galicji.⁴⁰ Z prądem tym nierozdzielnie połączona była sympatia dla prawosławia.⁴¹ Liderzy życia społeczno-kulturalnego Łemków przed Pierwszą Wojną Światową należeli w przytłaczającej większości do bloku rusofilskiego.

40. Zwolennik narodowej idei ukraińskiej, grecko-katolicki proboszcz wsi Grab, Zynowij Flunt (1877-1934), tak opisuje sytuację na Łemkowszczyźnie w tym czasie: „*Łemkowszczyzna (...) była przed wojną tak otumaniona moskalofilstwem, iż wydawało się, że zupełnie już przepadła dla idei ukraińskiej. (...) Wszystkie swoje nadzieje na niezależny byt, pokładała [ona] w potężnej Rosji. (...) Była ona [Łemkowszczyzna] obsadzona niemal wyłącznie księżmi i nauczycielami moskalofilami (...)*”. (Зиновій Флунт „Визвольний відгомін на Лемківщині”, *Лемківський Календар 1969*. Toronto 1969, s. 42.

41. Nawet jeszcze w XX wieku (mimo oficjalnego przyjęcia unii w Karpatach w XVII wieku) Karpaccy Rusini opisywali się jako prawosławni ruskiej wiary. Księża, w czasie liturgii przy błogosłowieństwie używali zwrotu „Was prawosławnych chrześcijan” – co w ludowym odczuciu miało stanowić dowód na przynależność do prawosławnej cerkwi. Pomijanie tego zwrotu przez księży powodowało gwałtowny protest wiernych. Jednocześnie jednak uznawano prymat papieża. O zawilościach tej sprawy pisze Петро Вірхнянський, „Православ'я на Лемківщині в 1926-1931 роках”, *Annals of Lemkivshchyna*, V (Camillus, N.Y. 1995), s. 95-98. Niektórzy grecko-katolicy księży już w XVIII wieku utrzymywali kontakt z rosyjską (prawosławną) kolonią we wsi Tokaj, w południowej części komitatu Zemplin. (Paul R. Magocsi, „*The Rusyns of Slovakia*”, New York 1993, s. 34). Polski autor ukrywający się pod pseudonimem Z. X. Y. [Aleksander Mohl] pisał w 1913: „(...) *Nie wolno nam tać przed sobą, że apostołom prawosławia będzie się na kim oprzeć [w Galicji – B. H.] i... wśród ludu. Dość wspomnieć powtarzające się coraz częściej kronikarskie komunikaty, że pop Gudyma zyskał znowu tyle dziesiątków, pop Heczko tyle innych zwolenników [prawosławia – B. H.] albo o tych hiobowych wieściach, które w korespondencyach dochodzą do Rusłana z Łemkowszczyzny, tej rusińskiej oazy najdalej na zachód wysuniętej (...)*”, (*Prawosławie w Rosji i jego podłoże w Galicji*, Lwów 1913, s. 9). Ten sam autor pisał (s. 72): „(...) *Jest tedy pomiędzy Rusinami źle...*

Rusofilstwo nie było ideologią wytworzoną li tylko przez inteligencję. Zwrócić należy uwagę na fakt, iż kilkakrotne przejścia przez Karpaty (1799, 1800, 1805, 1813-14, 1849), triumfującej armii rosyjskiej wyraźnie dopomogły w wytworzeniu ludowego rusofilizmu.⁴² Inteligencja podchwyciła oczywiście sprawę i nadała jej odpowiedni dla sukcesu format i zasięg. Prąd rusofilski znalazł intensywne wsparcie ze strony rusińskich reemigrantów z Ameryki. Tam bowiem poddani oni byli carskiej propagandzie, głównie za pośrednictwem Rosyjskiej Prawosławnej Misji w Ameryce. Zaczęto powszechnie uwielbiać Rosję jako państwo byt wszystkich Rusinów. Przedstawiano ją jako państwo, gdzie prawosławie jest wspomagane przez władze i gdzie (według podtrzymywanego oczywiście przez samą Rosję poglądu)... wszystkim żyje się dobrze i szczęśliwie. Założone poza Łemkowszczyzną (Kołomyja 1868) rusofilskie kulturalno-oświatowe Towarzystwo im. Kaczkowskiego, zdołało do

w kierunku schizmy”. Autor listu do Rusłana z Jaroslawszczyzny pyta tu całkiem słusznie: „Czemu ten ruch religijny ruskiego ludu nie zwraca się, jak na Chełmszczyźnie, w kierunku przyjęcia łacińskiego obrządku, zwłaszcza że chodzi o tak bardzo do Polaków zbliżonych Łemków, dla których ukrajinizm jest tak obrzydły, że zohydza im Unię – czemu [z którego to powodu – B. H.] wolą oni przyjęć prawosławie. (...)”.

42. Sytuacja taka wytworzyła się ze względu na kilka czynników z których najważniejszym była fizyczna obecność rosyjskich wojsk w Karpatach. Oprócz tego zwrócić należy uwagę na zdarzenie z początku XIX wieku. Car Aleksander I spędził kilka tygodni w maju i czerwcu 1821 roku w okolicach Bardejowa. Tam „odkrył” Rusinów i w dowód sympatii do nich ofiarował sporą sumę pieniędzy na budowę cerkwi w jednej z rusińskich wsi (Paul R. Magocsi, *The Rusyns of Slovakia*, New York 1993, s. 34). Nie było zatem dziwne wysłanie przez południowych Łemków delegacji do cara, tuż po przejściu przez ich ziemię zwycięskiej armii gen. Paskiewicza w 1849 roku. Delegację przyjęto bardzo gościnnie, ale nie chciano słuchać o „jakichś” Karpackich Rusinach. Przywódca tej delegacji, **Mychajło Hrynda** (1804-1855) pochodzący ze wsi Szlachtowa na północnej Łemkowszczyźnie, a pracujący na Zakarpaciu, był bardzo poruszony taką biernością i zaczął popularyzować wiadomości o „Karpackich Rosjanach”. Gdy jednak dotknął delikatnej kwestii wewnętrznego ustroju Rosji – został aresztowany i zesłany na Syberię. Widząc beznadziejność swojego położenia, powiedział się. „Забитий Бунтарь. Михал Грында. Правдива История о Забытом Лемку-Бунтарю”, *Карпаторусский Календарь Лемко-Союза 1960*, XXXV (Yonkers, N. Y. 1960), s. 872; Ani fiasko opisaney wyżej wyprawy, ani jej tragiczne zakończenie nie przeszkodziły jednak w rozwoju rusofilskiej ideologii wśród szerokich mas na Łemkowszczyźnie i w Karpatach.

1913 roku zorganizować wśród Łemków 109 swoich czytelni.⁴³ Do czytelni tych sprowadzano rusofilską prasę: *Червона Русь* (Lwów 1888-1891), dalej drukowana jako *Галицька Русь* (Lwów 1891-1892) i kontynuowana jako *Галичанин* (Lwów 1892-1913). Dostępne tam były także: *Русское Слово* (Lwów 1890-1914),⁴⁴ *Прикарпатська Русь* (Lwów, Kijów 1909-1915),⁴⁵ *Голос Народу* (Lwów 1909-1915) oraz sprowadzana z Rosji *Нива*. Wszystkie te gazety pisane były jazyczem (mieszanką mowy rosyjskiej i lokalnej), za wyjątkiem ostatniej, drukowanej w literackim języku rosyjskim. Obok czasopism zaopatrywano czytelnie w książki, przeważnie rosyjskich klasyków, ale także dzieła Tarasa Szewczenki honorowanego jako poetę małosruskiego.⁴⁶

Rusofilskie tendencje wpajały także swoim wychowankom trzy Ruskie Bursy [Руська Бурса] zorganizowane na Podkarpaciu. Pierwszą w Nowym Sączu założono w 1898 roku.⁴⁷ Następnie powstały podobne

43. Володимир Кубійович, op. cit., s. 1275-1280,

44. Redaktorem każdej z tych czterech gazet, był w różnych okresach czasu **I. N. Pelech**. *Каталог Дореволюційних Газет, Що Видавалися в Україні (1822-1918)*, Edmonton 1988, s. 28-29, 109, 124,

45. Krótkotrwałym redaktorem tej gazety był w 1915 roku **Mychajło Hnatyszak** (1881-1919). *Рускій Народ Бывшой Австро-Венгрии Передь Австрійским Судомъ (II Віденский Процессъ)*. Правда, XXII, 29 (Olyphant, PA, 1923), s. 2,

46. Ten zresztą pisał prozę po rosyjsku.

47. Inicjatorami tej akcji byli: **ks. Teofil Kaczmarczyk** z parafii Bińczarowa (1842-1922), **ks. Hawrył Hnatyszak** z parafii Krynica (1841-1916), **ks. Josyf Mochnackij** z parafii Łabowa (1842-1906), **ks. Joan Durkot** z parafii Szlachtowa (1867-1916), **ks. Myron Czerlunczakewycz** z parafii Banica (1861-1919), **ks. Emylijan Wenhrynowycz** z parafii Maciejowa, Wasyl Jaworśkij, naczelnik sądu w Nowym Sączu Petro Lipynskij (1846-1914), urzędnicy w Nowym Sączu Iwan Iwanyszow oraz Wasyl Twardyjewycz Do tej grupy należał także gimnazjalny profesor w Nowym Sączu i pierwszy opiekun bursy Iwan Czerkaśkij (1847-1915). W roku szkolnym 1898/99 Bursa miała 20 miejsc w czteropokojowym, parterowym budynku. W 1900 roku, dzięki datkowi **Benedykta Mijskiego** (1830-1921), inżyniera przy Namiestnictwie we Lwowie, zakupiono teren z dwoma budynkami, przy ulicy Jagiełłońskiej. Liczba miejsc zwiększyła się do 60. W 1903 roku zbudowano dla potrzeb bursy jeszcze jeden dom. Ze względu na prześladowanie lemkońskich bursaków przez dyrektora gimnazjum w Nowym Sączu – liczba ich systematycznie zmniejszała się. O historii bursy pisze jej wychowanek I. Ф. Лемкин, *История Лемковщины* (Yonkers 1989), s. 62-84. Т. В. Дуфанец. „Великий жертвователъ Лемковщины”. *Карпаторусский календарь Лемко-Союза 1966*. ХСІ (Yonkers 1968), s. 55.

jednostki w Sanoku oraz Gorlicach.⁴⁸ W 1908 roku otwarto w Sanoku Pensjonat dla Ruskich Uczennic [Пансион для Русских Учениц].⁴⁹ Nie służyły one li tylko jako schronienie dla lemkońskich uczniów pobierających naukę w tych miastach. Kierownictwo tych burs starało się bowiem dopełnić edukację młodych Łemków, poprzez naukę historii i literackiego języka Rusinów (za jaki uważano rosyjski).⁵⁰ Rusofile z Sanoka (traktowanego jako stolicę Łemkowszczyzny) organizowali tak młodzież (Studencki Krąg Przyjaciół [Студенческий Кружок Друг]), jak i starszych (Dom Narodowy [Народный Дом], Ruski Chór [Русский Хор], Czytelnia im. Kaczkowskiego [Чытальня им. Качковского]). Założone przez nich Kółko Dramatyczne [Драматичный Кружок] było wyrazem bardzo popularnej na Łemkowszczyźnie tradycji organizowania przedstawień teatralnych. W wielu wsiach istniały amatorskie zespoły teatralne. Wreszcie w Sanoku miała swoje centrum rusofilska działalność gospodarcza (Dom Targowy [Торговый Дом], Towarzystwo Kre-

48. W Sanoku lemkońscy uczniowie dysponowali jedynie 15 miejscami w bursie, choć ogólna sytuacja była tam dużo bardziej sprzyjająca niż w Nowym Sączu. Dyrektorem gimnazjum był bowiem Łemko **Wołodimir Bońkowskij**, który miał także profesorów: lemkońskiego i ukraińskiego. Pierwszym z nich był **Mychajło Ładyżynskij**, który opiekował się bursą wspólnie z gimnazjalnym katechetą **ks. Josyfej Moskalkiem** (1850-1932). Drugim był Roman Kowaliw. Sanockie gimnazjum wykształciło bardzo wielu Łemków. Bursę w Gorlicach założono tuż przed Pierwszą Wojną Światową, głównie dzięki staraniom **ks. Wasylja Kuryłły** (1861-1940), podówczas proboszcza Męciny Wielkiej, Wapiennego i Pstrążnego. Posiadała ona 40 miejsc, a opiekował się nią gimnazjalny profesor **Roman Hr. Maksymowycz**. (I. Ф. Лемкин, op. cit., s. 128; Володимир Бучацький, *Лемки, гірське українське плем'я*, Winnipeg 1962, s. 39).

49. Kierowana przez **dra Aleksandra Sawiuka** posiadała ta bursa 30 miejsc dla lemkońskich dziewcząt. I. Ф. Лемкин, op. cit., s. 129.

50. Sytuacja szkolnictwa elementarnego na Łemkowszczyźnie nie była dobra. Choć Seweryn Udziela (*Łemkowszczyzna przed półwieczem...*, Lwów 1934, s. 38), wspomina o pozytywnym nastawieniu Łemków do oświaty, to jednak wskazuje także na poważny problem braku nauczycieli. Uposażenie wiejskiego pedagoga było bowiem bardzo niskie i brakowało ludzi chcących pracować właściwie li tylko dla idei. Z innego opisu wynika, iż na 26 lemkońskich wsi w krośnieńskim i jasielskim jedynie 11 miało szkoły. (Władysław Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego*. Przemyśl 1898, oraz także jego: *Opis powiatu jasielskiego*, Jasło 1908. Zobacz też: Paweł Wroński, „Szkolnictwo na Łemkowszczyźnie 1866-1947”, *Magury* '91, Warszawa 1992, s. 97-123.

dytowe „Beskid” [Кредитове Общество Бескид], Towarzystwo Samo-
pomocy „Dniestr” [Общество Взаимных Обеспечений Дністр]].⁵¹

RUCH UKRAIŃSKI

Przed Pierwszą Wojną Światową narodowy kierunek ukraiński był bardzo słabo rozwinięty na Łemkowszczyźnie.⁵² Pierwszą czytelną kul-
turalno-oświatowego Towarzystwa „Proświta” (powstało we Lwowie
w 1868) założono na Łemkowszczyźnie we wsi Odrzechowa w 1893.⁵³
Było to jednak wtedy osiągnięcie odosobnione. Działalność na większą
skalę Towarzystwo to rozpoczęło dopiero po zorganizowaniu swoich

51. И. Ф. Лемкин, op. cit., s. 75. Organizatorami i prowadzącymi Towarzystwo Kredo-
dytowe „Dniestr” byli ks. Iosyf Sikerzynskij (1870-19??) oraz nauczyciel **Polywka**. Zdo-
łali oni dostać bardzo dobre kredyty w czeskich bankach za sprawą wydatnej pomocy fi-
nansowej rządu rosyjskiego. Towarzystwo rozwijało się bardzo prędko, przyciągało rze-
sze Łemków i zdobyło silne pozycje na całej Łemkowszczyźnie. (Володимир Бучацький,
„3 книги моїх споминів”, *Лемківський Календар 1966*, Toronto-Passaic, N. J., 1966, s. 41).

52. Wspomniany wcześniej ks. Zynowij Flunt pisał: „(...) *Ukraińcy byli na Łem-
kowszczyźnie [przed I WS – B. H.] bardzo słabo zorganizowani, dlatego też mieli
mały wpływ na ludzi. (...) Prawdą jest także to, że Ukraińcy wcale lub bardzo mało
interesowali się Łemkowszczyzną. (...) Z jakiegoś powodu Ukraińcy bali się osiedlać
między Łemkami. Odstraszała ich lemowska besida, znaczna odległość od Galicji
Wschodniej oraz niedostępność gór. (...)*”. (Зиновій Флонт, „Визольний відгомін на
Лемківщині”, *Лемківський Календар 1969*, Toronto 1969, s. 42; Володимир Бучацький,
„3 книги моїх споминів”, *Лемківський Календар 1966*, Toronto-Passaic, N.J. 1966, s.
39) wspominał natomiast tak okres przełomu wieków: „(...) *O Ukrainie nikt nie
myślał, ani nie mówił. Wśród inteligencji szerzyło się moskalofilstwo. Naszych ludzi
w Sanoku była poważna liczba, (...) ale niestety nie było wśród nich świadomego
Ukrainca (...)*”. Jarosław Moklak, „Mychajło Kaczkowski i czytelnia jego imienia na
Łemkowszczyźnie”, *Magury '87*, Warszawa 1987, s. 60) pisze, że wyjazd na
Łemkowszczyznę lub Zakarpacie z myślą o pracy oświatowej był postrzegany w
kręgach ukraińskich jako kara albo wręcz upokorzenie.

53. Володимир Кубійович, (op. cit.), Степан Ванчицький, („Лемківщина-
самоцвіт України. Огляд українського суспільного життя на Лемківщині 1918-1944”.
[W:] *Annals of Lemkivshchyna*, V, Camillus, N.Y. 1993, s. 30) podają, iż pierwszą
czytelnia Proświty otwarto w tejże wsi, ale dopiero w 1902 roku. Володимир
Бучацький, („3 книги моїх споминів”, *Лемківський Календар 1966*, Toronto-Passaic,
N.J. 1966, s. 40) podaje, że zorganizowanie tej czytelnia było zasługą ks. Wasyla
Ławrińskiego, (najprawdopodobniej chodzi tu o ks. Antina Ławrińskiego (1844-1917),
proboszcza w Orzechowej w latach 1873-1904.

okręgowych filii w Nowym Sączu (1902) oraz Jaśle i Sanoku (oba
1903).⁵⁴ Do 1913 roku zdołano założyć na Łemkowszczyźnie 22 czytel-
nie „Proświty”.⁵⁵

Głównymi centrami ukraińskiego ruchu były Nowy Sącz i Sanok.
Z Sanoka ruch ten rozprzestrzenił się na Łemkowszczyznę wschodnią.
Działały tam okręgowe centra ukraińskich gospodarczych instytucji:
Wiejski Gospodarz [Сільській Господар – od 1912] oraz Narodowy Han-
del [Народна Торговля].⁵⁶ Do wybitnych ukraińskich działaczy sanocko-
kiego należeli przed Pierwszą Wojną Światową: proboszcz w Sanoka od
1901 (1897?) roku **ks. Omelan Konstantynowycz** (1864-1943) oraz
gimnazjalny profesor Roman Kowaliw, który był także dyrektorem Na-
rodowego Handlu i niestrudzonym działaczem Wiejskiego Gospodarza.
Od około 1903 roku zaczęła do Sanoka ściągać ukraińska inteligencja
z Galicji Wschodniej.⁵⁷ Pierwszy przybył odbyć tam praktykę adwokac-
ką Mychajło Nowakiwskij, a za nim przyjechali inni prawnicy (Iwan Pe-
łenskiy, Osyp Hudza), nauczyciele, kilku urzędników pocztowych i są-
dowych oraz pracowników w fabryce wagonów. W latach 1904-10 **Wo-
łodimir Buczaćkiy** (1885-196?) zdołał założyć czytelnie „Proświty”
i koła Towarzystwa Sicz [Січ] w siedmiu wsiach i same czytelnie w sied-
miu następnych, ale w innych miejscach spotykał się z oporem stawia-
nym przez rusofili. ⁵⁸ Tak czy inaczej, podsumowując tamten okres, pisał
on w swoich wspomnieniach: „(...) *Jak wykazały wybory parlamentar-*

54. Jarosław Moklak, „Mychajło Kaczkowski i czytelnie jego imienia na
Łemkowszczyźnie”, *Magury '87*, Warszawa 1987, s. 38).

55. Володимир Кубійович, op. cit., s. 1276.

56. И. Ф. Лемкин, op. cit., s. 75; Степан Ванчицький, op. cit., s. 31.

57. Było to wywołane głównie antyukraińską polityką opanowanej przez Polaków
administracji państwowej pragnącej usunąć ukraińskich urzędników z Galicji
Wschodniej i spowodować ich spolonizowanie na placówkach administracyjnych w
Galicji Zachodniej. (Ол. Марітчак, „Ясло (причинок до історії Лемківщини)”.
Лемківський Календар 1967, Toronto-Passaic, N.J. 1966, s. 105.

58. Pierwsze siedem wsi to: Zahutyń, Prusik, Nowosielce, Pakoszówka, Jaln,
Dąbrowa Książęca i Zboiska. Do drugiej grupy wchodziły: Strórze Małe, Zagórze,
Doliny, Dobra Szlachcka, Siemuszowa, Komańcza i Wisłok. Володимир Бучацький,
„3 книги моїх споминів”, *Лемківський Календар 1966*, Toronto-Passaic, N.J. 1966, s.
41.

ne z 1907 roku i sejmowe z 1911 roku moskofile aż do Pierwszej Wojny Światowej dominowali na Łemkowszczyźnie (...)”.⁵⁹

Sporym centrum ukraińskiego ruchu stał się także Nowy Sącz. W 1902 roku powstała tam ukraińska bursa.⁶⁰ Jeszcze przed IWS do Nowego Sącza przeprowadziło się także kilku aktywnych Ukraińców z Galicji Wschodniej i stworzyli tam dość silną grupę, wspólnie z kilkoma księżmi z zachodniej Łemkowszczyzny.⁶¹ Siłą napędową ruchu ukraińskiego w Sądeczynie był niewątpliwie Wasyl Jaworśkyj (1854-1926), który przeznaczył spore kwoty pieniężne na jego rozwój. Umożliwiło to między innymi zbudowanie w Nowym Sączu grecko-katolickiej cerkwi oraz założenie tam instytucji finansowej Łemkowski Bank [Лемківський Банк].⁶² Choć w 1906 roku Towarzystwo „Proświta” w Nowym Sączu notowało 118 członków,⁶³ to jednak, jak zauważył Iwan Bryk (1879-1947) na zjeździe tegoż oddziału w tym samym roku, ci dla których towarzystwo zostało zorganizowane, to jest łemkowscy gospodarze, nie byli tam obecni.⁶⁴ Tak więc przynajmniej do czasu Pierwszej Wojny Światowej działalność ukraińskiego ośrodka w Nowym Sączu

59. Op. cit., loc. cit., zobacz też tegoż autora: *Москофіліство на Лемківщині*, New York 1955.

60. Rok wcześniej doszło do wewnętrznego zatargu w kierownictwie rusofilskiej bursy, co doprowadziło do usunięcia z zarządu Petra Lipynskiego oraz ustąpienia z niego Wasyla Jaworśkiego. On właśnie za swoje pieniądze zorganizował nową bursę dla 50 uczniów, którą prowadził ks. Zacharij Łechyckij (1874-1933). И. Ф. Лемкин, op. cit., s. 63-64.

61. Mychajło Doročkyj (1881-194?), proboszcz w Złockiem, Szczawniku i Jastrzębiku (w latach 1914-1922) oraz Wasyl Smolynskij (1868-1945), proboszcz w Roztoce Wielkiej w latach 1903-1917, a później w Nowej Wsi, byli bardzo aktywnymi krzewicielami ukraińskiej idei narodowej na Łemkowszczyźnie.

62. Wasyl Jaworśkyj (1854 Jaworowa, powiat Turka, 1926 Nowy Sącz), właściciel szybów naftowych, był prawnikiem i działaczem społeczno-politycznym w Bereżanach, skąd był wybrany do austriackiego parlamentu (1900-07). Był on współzałożycielem *Ruthenische Revue* (1903-05) oraz *Ukrainische Rundschau* (1905-15). Po zakończeniu kariery politycznej osiadł w Nowym Sączu. Przeznaczył spore sumy pieniężne na rozwój ukraińskich instytucji społeczno-kulturalnych oraz na rzecz Cerkwi Grecko-Katolickiej. „Yavorsky Vasyl”. Danylo Husar-Struk, Edytor, *Encyclopedia of Ukraine*, V, Toronto-Buffalo-London 1993, s. 762-763.

63. Іван Красовський, „3 історії та культури лемків (15)”, *Наше Слово*, XXXVI, 24, Warszawa 1991, s. 4.

64. Olena Duć-Fajfer, op. cit., s. 90/88.

ograniczała się w zasadzie do grupy ukraińskiej inteligencji zamieszkałej w samym mieście i regionie. Znikome znaczenie dla rozwoju ukraińskiego ruchu narodowego na Łemkowszczyźnie miały Gorlice i Jasło. W Gorlicach w 1912 roku powstała filia „Wiejskiego Gospodarza”, zorganizowana przez nauczyciela w Małastowie Jaworśkiego.⁶⁵ W 1897 roku osiedlił się w Jaśle Mychajło Maritzak, którego działalność doprowadziła do powstania tam okręgowej filii Towarzystwa „Proświta” (1903). Z jego inicjatywy zaczął do miasta dojeżdżać grecko-katolicki proboszcz wsi Woła Cieklińska, Mychajło Werbyckij (1859-1922). Początkowo służył on jedynie jako katecheta dla grecko-katolickich uczniów średnich szkół w Jaśle, ale później zorganizowano tam parafię oraz przystąpiono do budowy cerkwi. Do Jasła ściągnęła (z takich przyczyn, jak w przypadku Sanoka) grupa ukraińskiej inteligencji, której członkowie objęli eksponowane w mieście stanowiska (dyrektor gimnazjum, naczelnik poczty, naczelnik urzędu podatkowego). Nie zdołali oni jednak wyprowadzić swojej działalności poza sprawy cerkiewne i z zachwytem spoglądali na dokonania Ukraińców w Nowym Sączu.⁶⁶

RUSYNOFILSTWO NA ŁEMKOWSZCZYŹNIE

Trudno jest dziś prześledzić początki kształtowania się ideologii rusynofilizmu, aczkolwiek pewnym jest, że sięga on swoimi korzeniami co najmniej XVIII wieku.⁶⁷ Pod pojęciem „rusynofilizmu” należy rozu-

65. Степан Вапницький, op. cit., s. 31.

66. Ол. Марітчак, op. cit., s. 105-110.

67. W tym wieku ksiądz **Joann Prystopskij**, proboszcz we wsi Kamianna (dziś woj. Nowy Sącz) przełożył na łemkowski Psalterz Dawida z odpowiednimi objaśnieniami do każdej części. (Степан Шах. *Між Сяном а Дунайцем*. Мюнхен 1960, s. 37). Natomiast po południowej stronie Karpat grecko-katolicki biskup mukaczowski Mihaіл Manuіl Olszawskij (1700-1767) napisał elementar w języku będącym kombinacją staro-cerkiewno-słowiańskiego z lokalną mową – *Elementa institutionis in lingua latina = Начало шкени детем к наставленію на латинском языке*, Guadiopili (Trnawa), 1746.

mieć kulturową działalność mieszkańców Karpat mającą na celu uczynienie z Karpackich Rusinów w pełni rozwiniętego, nowoczesnego narodu. Jednym z atrybutów tego była standaryzacja języka literackiego.⁶⁸

O specyficie łemkowskiej mowy cykl krótkich artykułów po łemkowsku napisał w 1871 roku **Mykoła Astrab** (1843- 1925).⁶⁹ Kilka artykułów po łemkowsku (proza i opis grupy) pojawiło się w miesięczniku *Славянський Вік*, wydawanym we Wiedniu w latach 1901-1904.⁷⁰ Przed Pierwszą Wojną Światową w Stanach Zjednoczonych rusińskie gazety drukowały materiały po łemkowsku.⁷¹ Zdecydowane działania o nastawieniu rusynofilskim o wiele łatwiej niż na Łemkowszczyźnie można zauważyć jeszcze w XIX wieku po południowej stronie Karpat.⁷² Tym niemniej interesujące jest to, iż pierwsza gazeta wydawana specjalnie dla Łemków (*Лемко*, Lwów-Nowy Sącz 1911-1913) była drukowana, jak głosił sam podtytuł, w „języku zbliżonym do łemkowskiego dialektu” [газета на языці наближенномъ до лемковскогo говора].⁷³

68. Porównaj Paul R. Magocsi, *The Language Question Among the Subcarpathian Rusyns*. Fairview, N. J. 1979.

69. Bronił w nich łemkowskiego, pisząc: „(...) Sami Rusini śmiali się, że nasza mowa [łemkowska, to – B. H.] zepsuta ruska [mowa – B. H.]. Początkowo ja prawie na wszystko godziłem się, ale później zaczęło mi się zdawać, że nie wszystko to jest istotną prawdą, za co tak hańbią łemkowską besidę, nie tylko cudzy, ale i sami łemkowie (...)”. M. Астряб” „Колька Слов о Лемковской Бесіді”, *Учитель*. III, 44, (Львів 1871), s.170, dalsze części [W:] Nr 45, s. 174; Nr 46, s. 178; Nr 47, s. 182; Nr 48, s. 186; Nr 49, s. 191; Nr 50, s. 194; Nr 51, s. 199; Nr 52, s. 202.

70. И. Ф. Лемкин, op. cit., s. 129. Ten „Magazyn dla wszystkich Słowian publikowany po rosyjsku” wydawał znany panslawista i rusofil Dymitrij Wergun (1871-1951). Keith P. Dyrud, *The Quest for the Rusyn Soul*. Philadelphia-London-Toronto 1992, s. 40.

71. Szczególnie dużo takich materiałów drukowała gazeta *Правда*, New York, Olyphant, Philadelphia, wychodząca od 1902 roku.

72. Porównaj Paul R. Magocsi, *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus'*, 1848-1948, Cambridge-London 1978, s. 21-76.

73. Była ona drukowana jako dwutygodnik, dodatek do rusofilskiej gazety *Галичанин*. Jej kolejnymi redaktorami byli: **Hryhorij Hanulak** (1883-1945), **Aleksander Hassaj**, **Iłja Hojniak** oraz **Dymytrij Wyslockij** (1888-1968). Pisał do niej oraz zadbał o wygląd graficzny **Iwan Rusenko** (1890-1960). И. Ф. Лемкин, op. cit., s. 258; S. A. Wislocki, „Iwan Jurijewicz Rusenko”, *Polska sztuka ludowa*, XXXIX, 3-4, Warszawa-Wrocław 1985 s. 210; *Каталог Дореволюційних Газет, Що Видавалися в Україні (1822-1916)*. Фонди Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР, Edmonton 1988, s. 89.

DZIAŁALNOŚĆ POLITYCZNA ŁEMKÓW PRZED PIERWSZĄ WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Rusofilskie poglądy miał niezwykle aktywny działacz zachodniej Łemkowszczyzny, ks. **Teofil Kaczmarczyk** (1843-1922), proboszcz Bińczarowej oraz jego synowie: **Jarosław** (1885-1943), **Lubomyr** (1878-19??), **Władymyr** (1892-19??). Ks. Teofil Kaczmarczyk był szeroko znany nie tylko wśród Łemków, ale także wśród polskiej ludności. Często zabierał on głos (na spotkaniach oraz w prasie) na temat różnych spraw społecznych, kulturalnych, religijnych i politycznych.⁷⁴ Bliskim współpracownikiem księdza, dzielającym jednocześnie jego poglądy był ks. **Hawryił Hnatyszak** (1850-1916). Dom tego proboszcza w Krynicy był często odwiedzany przez osobistości życia społeczno-politycznego Galicji. Takie szerokie znajomości pozwoliły księdzu **Hawryiłowi Hnatyszakowi** dwukrotnie stawać do wyborczego wyścigu o miejsce w wiedeńskiej Radzie Państwa (1891, 1911).⁷⁵ Wcześniej udanie kandydował do galicyjskiego Sejmu Krajowego **Seman Trochanowski**, nauczyciel ze wsi Bińczarowa.⁷⁶ Do rusofilskiej partii należał także długoletni proboszcz wsi Izby, poliglota o imponującej wiedzy, ks. **Dymytrij Chylak** (1866-1956) oraz inny aktywny działacz społeczno-polityczny, ks. **Wasylij Kuryłło** (1861-1940).

74. Петро Трохановскій, „Теофіл Качмарчык”, *Лемківскій Календар 1994*, Лігниця-Крениця, 1994, s.51-56; Bogdan Horbal, „Teofil Kačmarčyk”. *Carpatho-Rusyn American*, XVIII, 1, (Fairview, N. J. 1995), s. 3. Zobacz też biografię jego syna: Bogdan Horbal, „Jaroslav Kačmarčyk”, *Carpatho-Rusyn American*, XVIII, 2, (Fairview, N. J. 1995), s. 3.

75. Jan Potoczek, „Kalendarium historii ruchu chłopskiego sądeckiej gubernii 1884-1918”, *Rocznik Sądecki*. XII, Nowy Sącz 1971, s. 177. Rada Państwa była ogólnaustriackim parlamentem, składającym się z Izby Panów oraz Izby Posłów. Tych ostatnich wybierały początkowo sejmy krajowe, a od 1873 wybierano ich bezpośrednio w kuriach.

76. Był on posłem w latach 1861-67, wybranym w kurii wiejskiej okręgu Nowy Sącz, Grybów-Ciężkowice. Startował w kolejnych wyborach, ale przegrał zwalczany przez administrację. Jan Potoczek, op. cit., s. 171.

Na przestrzeni 26 lat (1884-1910) działalności Rady Powiatowej w Nowym Sączu⁷⁷ siedmiu łemkowskich gospodarzy wybranych do niej zostało z kurii wiejskiej, razem z dwoma księżmi. Najlepiej poradzili sobie Łemkowie w wyborach w 1890. Mimo intrygi zmierzającej do osłabienia ich pozycji, aż dwu łemkowskich księży oraz czterech łemkowskich gospodarzy zostało wprowadzonych do Rady i to częściowo głosami polskimi. Ojcem tego sukcesu był **ks. Teofil Kaczmarczyk**.⁷⁸

Łemkowie byli także zaangażowani w działalność polskiego ruchu ludowego. Jednym z jego pierwszych liderów na Podkarpaciu był chłopski syn z Męciny Wielkiej **dr Symeon Przybyło**.⁷⁹ Łemkowscy i polscy chłopi zawiązali wspólny komitet wyborczy (14 maja 1889 roku) w celu popierania własnego kandydata do Sejmu Krajowego.⁸⁰ W dniu 28 maja 1889 roku w Chelmcu k/Nowego Sącza powstał Chłopski Komitet Wyborczy, z myślą o tych samych wyborach do Sejmu Krajowego. Tego samego dnia wydał on odezwę *Do braci włościan Rusinów*

77. Organami autonomii galicyjskiej były: Sejm Krajowy, Rady Powiatowe oraz Wydziały Powiatowe i na najniższym szczeblu Gminy. W każdej Radzie Powiatowej zasiadało 26 członków, którzy kolegialnie mieli następujące kompetencje: zarząd gospodarczy powiatu, uchwalanie rocznego budżetu, nakładanie dodatków do podatków, zaciąganie pożyczek, ustalanie liczby i wysokości wynagrodzenia urzędników, przedstawianie wniosków rządowi i sejmowi. Jan Potoczek, op. cit., s. 214,

78. **Teodor Mochnackij** był członkiem Rady w latach 1884-90; **Kuźma Merena** z Roztoki Wielkiej był trzykrotnie członkiem Rady w latach: 1890-96, 1896-1900, 1900-05; **ks. Teofil Kaczmarczyk**, **ks. Iwan Czarniński (1853-1899)**, proboszcz w Królowej Ruskiej, **Hryhorij Mercna**, wójt we Florynce, **Mykołaj Gromosiak** z Krynicy i **Iwan Cymbalak** z Izb byli członkami Rady w latach 1890-96, **Wasyl Dziurbil**, wójt w Złockiem, był członkiem Rady w latach 1905-1910; **Jurko Steranka** z Nowej Wsi był członkiem Rady w latach 1905-1910. (Jan Potoczek, op. cit., s. 174, 176, 208; Теофіл Качмарчык, Выбір до Півітовай Рады (Кореспонденція од Грнбова), artykuł oryginalnie opublikowany w 1890 roku, przedrukowany [W:] *Лемківській Календар 1994*, Legnica-Krynica 1994, s. 57-58),

79. Tadeusz Kowalski, „Z Dziejów Ruchu Ludowego w Gorlickiem od II Połowy XIX w. do 1931 r.”, [W:] Zofia Zarnecka, Redaktor, *Nad Rzeką Ropą. Szkice Historyczne*, Kraków 1968, s. 687.

80. Przewodniczyli temu Komitetowi: Polak Jan Furmanka i Łemko z Męciny Wielkiej **Josyf Prokop**. Kandydatem na posła był Polak Tomasz Pawłowski, który jednak przepadł w wyborach. (Tadeusz Kowalski, op. cit., s. 687-688),

w powiecie krynickim.⁸¹ W wyborach do Sejmu Krajowego w 1907 r. chłopskim kandydatem w okręgu Gorlice-Jasło był **Dymytrij Cieślak** z Kwiatonia. Polscy chłopi wsparli go swoimi głosami, manifestując jednocześnie: „*Chociaż to Rusin, ale chłop taki sam jak my, ta sama go bieda gniecie, co i nas.*”⁸²

PIERWSZA WOJNA ŚWIATOWA

Pierwsza Wojna Światowa przyniosła ogromne zmiany w układzie sił politycznych na Łemkowszczyźnie. Wkrótce po rozpoczęciu działań wojennych zaczęto w całej Galicji masowe prześladowania rusofili, podobne do „polowania na czarownice”. Na Łemkowszczyźnie aresztowano niemalże całość rusofilskiej inteligencji, księży oraz światlejszych (czy też angażujących się w życie społeczno-polityczne) chłopów. Ponad dwa tysiące spośród nich trafiło do obozu koncentracyjnego w Talerhofie koło Grazu w Austrii, gdzie co najmniej 168 zmarło.⁸³ Inni trafili do podobnego obozu w Terezynie w Czechach oraz innych miejsc odosobnienia.

Proboszcz pierwszej prawosławnej parafii na Łemkowszczyźnie od czasu wprowadzenia unii – **Maksym Sandowycz** (1888-1914) – został wkrótce aresztowany i bez sądu rozstrzelany w Gorlicach 6 VIII 1914 roku.⁸⁴ Po krótkotrwałym polowym sądzie w Nowym Sączu rozstrzela-

81. Jan Potoczek, op. cit., s. 175,

82. Tadeusz Kowalski, op. cit., s. 893-694,

83. Imienną listę 1915 łemkowskich więźniów Talerhofu podano [W:] „Лемковщина въ Талергофи”, [W:] *Военные Преступления Габсбургской Монархии 1914-1917 гг.* Галицкая Голгофа, vol. III, część 1, Trumbull, CT 1964, s. 98-112.

84. Prowadził on duszpasterską posługę we wsiach: Grab, Wyszowadka i Długie. Władze utrudniały jego działalność jak tylko mogły. Liczne były rewizje, przesłuchania, kary i areszty – jego samego oraz wiernych. Ponad dwuletni proces o zdradę stanu zakończono jednak uniewinniającym werdyktem ogłoszonym we Lwowie 23 III 1914. Wybuch wojny z prawosławną Rosją dał pretekst do drastycznego załatwienia sprawy. **Ks. Maksym Sandowycz** stał się męczennikiem prawosławia na Łemkowszczyźnie i jako taki został zaliczony do grona świętych w 1994 roku. Микхал Сандович, „Мученик За Віру Вітців. О. Максим Сандович (1866-1914)”, *Карпатська Русь, LXVI-II*, 2 (Yonkers, N. Y. 1995), s. 1-3,

no także grecko-katolickiego księdza, dziekana muszyńskiego **Petra Sandowycza** (1858-1914) oraz jego syna **Antona Sandowycza** (1887-1914).⁸⁵ W innych miejscach bez żadnego sądu, li tylko na podstawie werbalnych oskarżeń, przeprowadzono egzekucje innych Łemków.⁸⁶ Władze dysponowały szczegółowymi spisami członków rusofilskich organizacji i prenumeratorów rusofilskiej prasy, które wykorzystano do przeprowadzenia aresztowań. Niechlubną rolę odegrali tu niektórzy Ukraińcy, sporządzając proskrypcyjne listy na użytek władz lub też służąc jako świadkowie oskarżenia w procesach rusofili.⁸⁷ Tak było między innymi w czasie słynnych dwu Wiedeńskich Procesów.⁸⁸ Oskarżono

85. Obaj zostali bezpodstawnie oskarżeni o szpiegostwo na rzecz Rosji i skazani na ferworze poszukiwania odwetu za najazd Rosji na Galicję. В. Ф. Курило, „Кроваве судилище”, [W:] *Военные Преступления Габсбургской Монархии 1914-1917 гг. Галицкая Голгофа*, vol. I, Trumbull, CT 1964, s. 189-196.

86. Między innymi 15 stycznia 1915 roku w Grybowie powieszono **Teofila Mochnackiego** (1891-1915), świeżego absolwenta gimnazjum w Jaśle. В. Ф. Курило, op. cit., s. 197-198. W Piwnicznej powieszono 18 listopada 1914 roku sześć osób z Wierchomli Wielkiej (**Andrij Bohuskij, Feodor Rusyniak, Demko i Petro Fečkowscy, Anton i Konstantyn Mijscy**), „Жертвы Звірств Світової Войны”, *Календар Лемко-Союза 1935*, X, Cleveland, OH 1934, s. 89-90). Podobnie było na wschodniej Łemkowszczyźnie, gdzie Węgrzy wyszukiwali rusofilów. Wójt Radoszyc, **Josyf Lencio** (1854-1945) zdołał przekonać Madziarów, iż w jego wsi nie ma rusofilów. Jednakże i tak aresztowali oni wiele osób z innych wsi. Na drzewach koło domu **Stefana Paraszczaka** w Radoszycach powieszono wtedy wielu Łemków. Іван Оленіч, *Доля Лемківщини*, Львів 1992, s. 7).

87. Oskarżycielami w nowosądeckim procesie byli między innymi ks. Wasylj Smolinśkij i ks. Muchajło Doroćkuj. (Іоанн Манцак, „Дневник”, [W:] *Военные Преступления Габсбургской Монархии 1914-1917 гг. Галицкая Голгофа*, vol. IV, Trumbull, CT 1964, s. 58).

88. Pośród oskarżycieli znaleźli się wybitni przedstawiciele ukraińskiej inteligencji, profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego: dr Kyrył Studynśkij (1868-1941) i dr Aleksander Kolessa (1867-1945), politycy i posłowie parlamentarni: ks. Stepan Onyszkewycz (1861-1945), dr Jewhen Petruszewycz (1863-1940), dr Kost Lewyckij (1859-1941) oraz: dr Łonhyn Cehelśkij (1875-1950), dr Lew Waczynśkij (1872-1930), dr Stepan Baran (1879-1953) i inni, (Богдан Світлинскій, „Австро-Угорщина і Талергоф”, [W:] „Приложение (на галицко-руском наречии)”, do: *Военные Преступления Габсбургской Монархии 1914-1917 гг. Галицкая Голгофа*, Trumbull, CT, 1964, s. 36-38).

wówczas 31 przodujących galicyjskich rusofili, pośród których aż 15 było Łemkami.⁸⁹

Wszelkie rusofilskie instytucje zostały automatycznie rozwiązane, a ich nieruchomości przejęte przez państwo (część z nich władze przekazały Ukraińcom).⁹⁰ Nie tylko rusofilskie życie społeczno-kulturalne, dominujące na Łemkowszczyźnie do 1914 roku zamarło, ale Łemkowszczyzna znalazła się pod ciężkim brzemieniem austriackiej administracji wojskowej.⁹¹

Podczas rosyjskiego panowania w Galicji doszło do krótkotrwałej zmiany. Do końca stycznia 1915 roku Rosjanie zajęli niemalże całą Łemkowszczyznę. Dla wielu Łemków znaczyło to nastanie lepszych czasów. Nowe władze zadeklarowały, iż Galicja z Łemkowszczyzną (co podkreślono) jest ziemią ruską (czyli rosyjską) i tak będzie trakto-

89. W Pierwszym Wiedeńskim Procesie (11 VI-21 VIII 1915) skazano na karę śmierci wszystkich siedmiu oskarżonych, w tym: **Kyryła Czerlunczakewycza**, adwokata w Przemyślu. W Drugim Wiedeńskim Procesie (1916), spośród 24 oskarżonych na śmierć skazano siedemnastu, w tym: **dra Semana Bulyka**, adwokata w Muszynie; ks. **Romana Prysłopskiego**, proboszcza w Żegestowie; **dra Aleksandra Hassaja**, kandydata adwokackiego w Muszynie; **dra Iwana Czerlunczakewycza**, adwokata w Skalacie; **dra Aleksandra Sawiuka**, adwokata w Sanoku; **Dymytra Wyslockiego**, studenta z Łabowy; ks. **Ioanna Stanczaka**, proboszcza w Wysocku; **Iwana Andrejko**, studenta z Tylicza; **Mykołaja Gromosiaka**, gospodarza z Krynicy. Natomiast na długoletnie więzienie skazano pozostałych siedmiu, w tym: **Metodego Trochanowskiego**, nauczyciela z Krynicy; ks. **Teodozija Durkota**, proboszcza w Żduni; **Aleksandra Mylanycza**, nauczyciela w Powroźniku; **Feodora Mochnackiego**, właściciela nieruchomości w Mochnacze; **dra Jarosława Siokała**, kandydata adwokackiego w Haliczu, Богдан Світлинскій, „Австро-Угорщина і Талергоф”, [W:] „Приложение (на галицко-руском наречии)”, [W:] *Военные Преступления Габсбургской Монархии 1914-1917 гг. Галицкая Голгофа*, Trumbull, CT, 1964, s. 36-38).

90. Działacze ukraińscy przejęli między innymi: Bursę w Nowym Sączu; unię kredytową „Kasa Nadija” w Krynicy; spółkę mlecarską, sklep, kasę zapomogową oraz czytelnię z murowanym domem w Łabowej. (В. П. Гладик, „Патріотичная просьба”, *Правда*, XIX, 55 (Philadelphia, 1920), s. 2; W Sanoku natomiast, ks. **Omelan Konstantynowycz** został wyznaczony przez władze do objęcia kontroli nad bankiem „Beskyd”, Василь Поддубинський, *Спогад з різних земель*, Miami 1968, (maszynopis), s. 3.

91. Zobacz list **Dymytrija Urama**, „Дописи”, *Правда*, XIII, 28 (Olyphant, PA 1914), s. 3; *Настя Начика*, „Моя Історія”, *Лемко*, IV, 1 (Cleveland, OH 1931), s. 4.

wana.⁹² Stojące w łemkowskich wsiach rosyjskie oddziały wywołały niezapomniane wrażenia.⁹³ Rosjanie w większości przypadków zachowywali się na Łemkowszczyźnie poprawnie, a nawet okazywali Łemkom sympatię (w większości odwzajemnianą przez Łemków).⁹⁴ Łemkowszczyznę wydzielono ze starych austriackich powiatów i włączono do nowopowstałej Gubernii Przemyskiej, tak aby Polacy nie mieli tam przewagi. Carska administracja próbowała pozyskać sobie choćby część społeczeństwa Galicji poprzez organizowanie pomocy żywnościowej. Dysponowała ona jednak skromnymi środkami, które niewiele znaczyły wobec olbrzymich potrzeb (w wielu miejscach Galicji panował głód).

Wzniosłe hasła słowiańskiego braterstwa i niesienia swobody galicyjskim „Rosjanom” nie wszędzie (także na Łemkowszczyźnie, ale w szczególności w innych częściach Galicji) starczyły do ułożenia dobrych stosunków między nową władzą a miejscową ludnością. Wskutek nieporozumień doszło do sporadycznego (przypadkowego) prześladowania pojedynczych rusofili. Natomiast ruch ukraiński był całościowo wyjęty spod prawa i całkowicie zakazany.

92. „Mowa Wojennego Jenerała Gubernatora Galicji wygłoszona 10 (24) września 1914 roku przy przyjęciu Polskiej Deputacji”, [W:] *Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa 1914-15*, Lwów 1918, s. 23.

93. **Andrij Wychowanec** z Pielgrzymki pisał (początek 1915) w liście do rodziny w USA: „(...) Rosja już na węgierskiej granicy. Teraz znów Austriaków pognali na Węgry – tylko nie wiem czy ponownie będą [Rosjanie – B. H.] cofać się. Mamy nadzieję, że Rosja naszej Galicji już nie odstąpi. (...)” „Вісти изъ старого краю”, *Правда*, XIV, 24 (Olyphant, PA, 1915), s. 2.

94. Mieszkanca wsi Hańczowa, **Marija Tyma**, świadek tamtych dni pisał: „(...) W naszym domu mieszkał jakiś starszy [rosyjski – B. H.] oficer, który bardzo dobrze się z nami obchodził (...) (Marija Tyma, „Дві війни я пережила”, *Карпатска Русь*, XVIII, 3 (Yonkers, N. Y., 1995), s. 3); **Nastja Nanczycha** wspominała: „(...) Jakoś niedługo przyszły rosyjskie wojska – to one nas bardzo żalowały [po spaleniu wsi przez Austriaków – B. H.]. Nie płacicie – mówili nam – my wam wszystko zrobimy, domy postawimy i chleba dowieziemy. Myśmy czekali, ale niczego nie mogliśmy się doczekać. Choć się swoim z nami dzielili, to i tak tego mało było (...)” (Nastja Nanczycha, op. cit., s. 4; zobacz też: Adam Barna, *Кавальчык тернистой історії села Чорне на Лемковині 1870-1970*, *Лігниця* 1996, s. 54).

Działania wojenne w Beskidzie Niskim w początkowym okresie wojny (1914-15), a w szczególności krwawa Bitwa Gorlicka (2-5 maja 1915 r.) spowodowały znaczne zniszczenie terenu.⁹⁵ Niektóre łemkowskie wsie (Blechnarka, Wysowa, Gładyszów) były w związku z działaniami wojennymi całkowicie wysiedlone na południową stronę Karpat. Ludność powróciła do nich dopiero po kilku tygodniach, znajdując zrujnowane gospodarstwa. Wielu łemkowskich mężczyzn kryło się przed poborem do austro-węgierskiej armii po lasach lub po południowej stronie Karpat. Ci, którzy nie zdołali się ukryć, byli masowo wcielani do armii.⁹⁶ Sporo Łemków zdecydowało się na odejście na wschód wraz z wycofującą się armią rosyjską.⁹⁷ Wraz z powrotem austriackiej władzy ponownie rozpoczęły się prześladowania, szczególnie tych, którzy z sympatią witali Rosjan i pomagali im.⁹⁸

95. „Вісти изъ старого краю”, *Правда*, XIV, 8 (Olyphant, PA, 1915), s. 3; „Вісти изъ старого краю”, *Правда*, XIV, 20 (Olyphant, PA, 1915), s. 3. „(...) W czasie wojny spalono: Polany koło Dukli, Tylawę, Dragaszów, Przegoninę, połowę Świątkowej Wielkiej, dużo domów w Ropiczy Ruskiej [Górnej – B. H.] i Bodakach. Niemcy podpalili Bartne, ale prędko nadeszli Kozacy i zagasili ogień. Całkowicie spłonął jeden dom – podpalaczy Kozacy powiesili (...)”, (B. P. Гладик, „Новости изъ Лемковщины”, *Світ*, XXVI, 24 (Wilkes-Barre, PA, 1919); Adam Barna, op. cit., s. 57. Wylicza także: Nieznajową, Rozstajne, Krempną.

96. **Iwan Bylyca** z Olchowca pisał (1 I 1915): „(...) Chłopów z czterech wsi [chyba chodziło o pięć wsi: Olchowiec, Myscowa, Tylawa, Polany i Krempną – B. H.] wojsko zabrało i zagnało w niemiecką krainę do miasta Wels, 35 kilometrów od Wiednia (...)” „Вісти изъ старого краю”, *Правда*, XIV, 8 (Olyphant, PA, 1915), s. 3; Tak czyniono we wszystkich wsiach na Łemkowszczyźnie.

97. Robiono tak w obawie przed austriackimi prześladowaniami, a także z nadzieją na znalezienie łatwiejszego życia (wszak wiele łemkowskich gospodarstw było doszczętnie zniszczone). Opis tamtych wydarzeń znaleźć można u naocznych ich świadków: **Marija Tyma**, (op. cit., loc. cit.); **Nastja Nanczycha** („Моя Історія”, *Лемко*, IV, 1 (Cleveland, OH 1931), s. 4); Ciekawe, że sami Rosjanie nakazali wycofanie do Guberni Wołyńskiej wszystkich mężczyzn w wieku 18-50 lat (z rodzinami, dobytkiem, trzodą i końmi) w celu pozbawienia Austro-Węgier możliwości brania rekruta. Jednakże zarządzenie to wydano dopiero 2 czerwca 1915 roku, kiedy Łemkowszczyzna była już zajęta przez Austriaków. („Od Wojennego Jenerała-Gubernatora Galicji. Ogłoszenie”, [W:] *Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa 1914-15*, Lwów 1916, s.?).

98. Zobacz między innymi: „Письмо изъ Чертежа”, *Новая Русь*, I, 15, Coaldale, PA 1915, s. 4.

RUCH RUSOFILSKI LISTOPAD 1918 – CZERWIEC 1919

Już w listopadzie 1918 roku na terenie Zachodniej Łemkowszczyzny odbył się szereg wieców, na których radzono nad przyszłością galicyjskich Łemków. 17 listopada odbył się wiec informacyjny w Świątkowej Wielkiej. Doszło tam do sporu między rusofilami a działaczami ukraińskimi. Ci drudzy uważali, że w złożonej sytuacji międzynarodowej nie należy dokonywać wewnętrznych podziałów ideologicznych. Traktowali oni bowiem wszystkich galicyjskich Rusinów jako Ukraińców i pragnęli, aby ci utworzyli wspólną, jednolitą grupę i walczyli o powstanie państwa ukraińskiego. Przemawiający w imieniu rusofili prawnik **dr Dymytrij Sobyn** dokonał jednak wyraźnego podziału. Stwierdził on, iż nie ma ukraińskiego państwa ani w Galicji, ani w Rosji, gdyż cała ludność uważa się za ruską.¹ Strategię działania ustalili rusofile na kolejnym wiecu w Świątkowej 21 listopada 1918 roku.²

Rusofilską orientację i niepodległościowe hasła propagowali na kilku z pierwszych wieców po obu stronach Karpat (Szlachtowa, Jaworki, Osturnia, Boksza, Jakubiany) **ks. Dymytrij Chylak** (1866-1955) i **Dymytrij Wyslockij** (1888-1968).³ Najważniejszy z początkowych wieców odbył się 27 listopada 1918 roku w Gładyszowie. Zgromadziło się tam około dwu tysięcy Łemków. Działacze ukraińscy zwolali swoich

1. Зиновій Флюнт, *op. cit.*, s. 44; Юліян Тарнович, 20 років неволи, Краків 1940, s. 44.

2. Jarosław Moklak, *Orientacje polityczne na Łemkowszczyźnie w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 1993 (maszynopis pracy doktorskiej), s. 40.

3. В. П. Г., „Польскій власти поднімають політичеській процесъ противъ русск. патріотівъ Лемковскої Русі”, *Правда*, XIX, 47 (Olyphant, PA 1920), s. 2.

zwolenników z gorlickiego i grybowskiego. Kilku z nich znalazło się w Komitecie organizacyjnym, ale zupełnie nie zaznaczyli oni w nim swojej obecności. Wiec stał się rusofilską manifestacją. W dokumencie końcowym wiecu stwierdzono, iż Łemkowszczyzna nie może należeć do Ukrainy, a jedynie do „Wielkiej Rosji”. Domagano się również, aby delegat Łemków wziął udział w rozmowach pokojowych. W celu administrowania obszarem zamieszkałym przez Łemków powołano Ruską Radę [Русская Рада] w Gładyszowie. W każdej gromadzie miano wybrać pięcioosobowe rady, które we wszystkich sprawach miały odnosić się do Rady w Gładyszowie. W każdej gromadzie miano także wybrać czteroosobowe sądy wiejskie. Członkowie tych sądów, po złożeniu przysięgi w cerkwi, mieli rozsądzać mniejsze przewinienia mieszkańców ich gromady. Postanowiono także usunąć ukraińskich księży z Łemkowszczyzny, przywrócić w grecko-katolickiej liturgii słowo „prawosławny” (zastępowane przez ukraińskich księży słowem „prawowierny”) oraz wprowadzić w szkołach język ruski. Jest to niewątpliwie początek zorganizowanej działalności politycznej Łemków.⁴

Na wiecu w Gładyszowie, szczególnie młodzi Łemkowie deklarowali pragnienie stanięcia z bronią w rękę na etnograficznej granicy łemkowsko-polskiej i obrony swojej ziemi przed ewentualnym zajęciem jej przez Polaków. Inni jednak byli zdania, iż nie ma potrzeby robienia tego. Wierzyli oni bowiem, że zarówno amerykańscy Łemkowie, jak i rząd USA zapewnią galicyjskim Łemkom wolność. Górę wzięło przekonanie, że ewentualny konflikt zbrojny nie jest wskazany, gdyż trzynaście punktów prezydenta Woodrow Wilsona zapewni wolność także Łemkom, i to bez rozlewu krwi. Powszechne było przekonanie, że skoro Łemkowie nie pragną polskiej ziemi, to i Polacy nie będą pragnąć łemkowskiej. Deklarowano pragnienie dobrosąsiedzkich stosunków z Polakami. Na następnych wiecach (Krynica, w Żduni i Gładyszowie odbyło się po kilka

4. Зиновій Флюнт, *op. cit.*, loc. cit.; Юліян Тарнович, *op. cit.*, s. 44, 52; Jarosław Moklak, *op. cit.*, s. 40-41; О. Тарнович, „Лемківщина в часі визвольних змагань”, *Свобода*, XXXIX, 271 (Jersey City, N. J., 1933), s. 2.

wieców) panowała pośród zebranych Łemków pełna euforia. Cieszono się z wolności uzyskanej po upadku Austro-Węgier i zapowiadano broń jej.⁵

Rozwój łemkowskiej administracji był szybki i wywołał potrzebę stworzenia Powiatowych Ruskich Rad [Уїздна Руска Радa]. Wspomniana Ruska Rada w Gładyszowie przemieniona została w Powiatową Ruską Radę (PRR) dla powiatu gorlickiego, jasielskiego i krośnieńskiego. Jej rolę przejęła wkrótce PRR w Czarnem na czele z **ks. Mychajłem Jurczakewyczem** (1869-19??), proboszczem w Czarnem, Lipnej i Nieznajowej i sekretarzem, późniejszym inżynierem **Serhejem Iw. Durkotem** (1901-1944).⁶ W Śnietnicy powstała PRR dla powiatu grybowskiego, której funkcję przejęła później PRR w Bińczarowej na czele z prawnikiem **dr Jarosławem Kaczmarczykiem** (1885-1944). Wreszcie dla powiatu nowosądeckiego i nowotarskiego powstała PRR w Krynicy na czele z okulistą **drem Aleksandrem Cichańskim** (1855/60?-1947)⁷ Na wschodnich obrzeżach Łemkowszczyzny działała Powiatowa Ruska Rada z siedzibą w Sanoku, kierowana przez prawnika **dra Aleksandra Sawiuka**, wspomaganego wydatnie przez **ks. Josyfa Moskalyka** i **ks. Josyfa Siekerzynskiego**. W celu dalszego skonsolidowania poczynań łemkowskiej administracji powołano do życia (Florynka, 5 XII 1918) Naczelną Radę Łemkowszczyzny [Начальний Совет Лемковщины].⁸ Zbierała się ona co tydzień.⁹ Łemkowska administracja przyjęła początkowo stare nazwy powiatów. Później jednak, aby odseparować się od

5. Дмитрій Вислоцькій, „Дни свободы на Лемковщині”, *Лемко*, I, 10 (Cleveland, OH, 1928), s. 1.

6. Członkami tej rady byli między innymi: **ks. Hryhorij Kallynowycz** (1872-1919), proboszcz w Uściu Ruskim (Gorlickim), **ks. Teodozij Durkot** (1869-1924), proboszcz w Żdyni, **ks. Iwan Durkot** (1870-1931), proboszcz w Klimkówce, Onufrij Tkacz z Uściu Ruskiego (Gorlickiego) *Raport Posterunku Żandarmerii w Gorlicach dla Sądu Powiatowego w Gorlicach z 3 V 1919*, APK, KPPP 72, k. b. n.

7. Іван Красовський, „Західньо-Лемківська Республіка”, *Наше Слово*, XXV, 48, Warszawa 1980, s. 4.

8. „Изъ Лемковщины”, *Прикарпатская Русь*, I, 1, Lwów 1918, s. 3.

9. Іван Теодорович, „Лемковская Русь”, *Научно-Литературный Сборник Галицко-Русской Матниці*, VIII, Львів 1934, s. 12.

austriackiego podziału administracyjnego Galicji, który przejęli teraz Polacy, ustalono nowy podział administracyjny.¹⁰

Naczelnaj Radzie Łemkowszczyzny przewodził proboszcz Czarnego, **ks. Mychajło Jurczakewycz**, a sekretarzem jej był **dr Dymytrij Sobyn**, pochodzący z Bartnego. NRŁ ogłosiła się jedyną władzą na Łemkowszczyźnie i jej to podporządkowane były PRR składające się z przewodniczącego i dwunastu członków. W łemkowskich wsiach zaczęto zbierać pieniądze na utrzymanie powstałej administracji. Kierowane one były na ręce powiatowego skarbnika. Niektórych naczelników gmin (wójtów, ich zastępców i asesorów) usunięto z zajmowanych stanowisk, choć byli to Łemkowie. Miano im za złe wystugiwanie się Polakom. Pozostali i nowo wybrani, jak również ludność wsi miała złożyć przysięgę na wierność NRŁ, co uroczyście czyniono w cerkwiach. NRŁ ze swej strony zniosła rekwizycje, często mające miejsce w czasie wojny. Ogłoszono także, iż władza łemkowska poczyni starania w kierunku ukarania winnych prześladowań Łemków w czasie Pierwszej Wojny Światowej.¹¹

10. Początkowo łemkowskie powiaty nosiły takie same nazwy jak polskie (przykładowo gorlicki), obejmując jednak tylko łemkowską część dawnych austriackich struktur administracyjnych. Później jednak (kiedy?) istniały następujące łemkowskie powiaty: 1. Krynicki – pokrywający łemkowską część dawnych powiatów: Nowy Targ i Nowy Sącz. 2. Śnietnicki – jego centrum było początkowo w Śnietnicy (głównie ze względu na obecność poczty – to jest telegrafu), a później w Bińczarowej. Obejmował on łemkowską część dawnego powiatu grybowskiego. 3. Mszański – z centrum w Gładyszowie, a później w Czarnem (tylko dla gorlickiego). Pokrywał on łemkowską część dawnych powiatów: gorlickiego, jasielskiego i krośnieńskiego. Z czasem (co najmniej od stycznia 1919 roku) funkcjonowała też osobna PRR dla łemkowskich wsi znajdujących się w dawnych powiatkach jasielskim i krośnieńskim. Jej centrum mogło znajdować się w Mszanie albo Świątkowej Wielkiej, której proboszcz, **ks. Petro Kalamuneckij** (1871-19??) rozwinął w okolicy bardzo intensywną akcję na rzecz stworzenia łemkowskiej administracji 4. Sanocki – z centrum w Sanoku, pokrywający łemkowską część dawnego powiatu sanockiego. W. P. Г., „Отголоски польской „виротерпимости, вольности и братерства” на Лемковщине”, *Правда*, XIX, 50 (Olyphant, PA 1920), s. 3; *Русская Рада Грїбовского уїзда Президиї Русской Рады Горлицкого уїзда з 26-ого Января, 1919*, dokument w posiadaniu Aleksandra Kuryły z Krakowa; [Стефан Ядловскій], *Шематизм Греко-Католицкого Духовенства Апостольской Адміністрації Лемковщини 1938*, Львів 1938, s. 73-74.

11. W lutym 1919 roku NRŁ skazała na śmierć Petra Huculaka, proukraińskiego nauczyciela z Izb, który fałszywie zeznawał w procesie **ks. Petra Sandowycza** w 1914 roku, co spowodowało skazanie tego ostatniego na karę śmierci. Huculak zdołał jednak

Nakazała ona także Łemkom wstrzymać się od płacenia podatków Państwu Polskiemu aż do odwołania. NRŁ zażądała od strony polskiej, aby korespondencja do i od NRŁ była zwolniona od opłat pocztowych. Ogłoszono również, że nikt z Rusinów nie jest zobowiązany do służby w Wojsku Polskim. Przeciwnie, obowiązkiem każdego Łemka jest pozostać w domu i pilnować porządku. Dlatego też nakazano każdej lemkońskiej gminie zorganizować straż (policję). Jej naczelnym dowódcą został porucznik **Roman Sembratowycz**¹². NRŁ uzyskała posłuch wśród Łemków, którzy wypełniali jej zarządzenia i bojkotowali wszelkie próby Polaków ustanowienia ich administracji na terenie Łemkowszczyzny.¹³

uciec z Izb i zasilili szeregi wojska ukraińskiego w Galicji Wschodniej. (Іван Теодорович, op. cit., loc. cit.). Władze lemkońskie stale domagały się aby ukarano innych winnych prześladowań w czasie wojny oraz wydano Łemkom odszkodowania za straty moralne i materialne.

12. O stworzeniu lemkońskiej straży (policji) czytaj [W:] *Pismo Powiatowej Rady Ruskiej w Czarnem do Urzędu Gminnego w Wysowej*, APANK, Rękopisy, sygn. 4179; Ю. Тарнович, op. cit., s. 52, 3. Флюнт, op. cit., loc. cit. Степан Шах, op. cit., s. 91-92, nazywa pochodzącego z Tylicza byłego porucznika armii austriackiej, **Romana Sembratowicza**, Sekretarzem Spraw Wojskowych Łemkońskiej Republiki, co jednak najprawdopodobniej oznacza dowódcę lemkońskiej straży (policji), gdyż żadnych innych oddziałów paramilitarnych Łemkowie nie organizowali. Łemkońska administracja widziała na tym stanowisku byłego pułkownika armii austriackiej, odznaczanego w czasie trwania Pierwszej Wojny Światowej wieloma odznaczeniami za odwagę na polu boju, pochodzącego ze Świątkowej Wielkiej, **Iwana Puchyra**. Ten jednak – choć dostał nominację na to stanowisko – nigdy nie zdołał go objąć. Po wojnie zamieszkał on w Grazu i nigdy nie wrócił w rodzinne strony.

13. W Raporcie Posterunku Żandarmerii w Gorlicach dla Sądu Powiatowego w Gorlicach z 3 V 1919 roku (APK, KPPP 72, k. b. n., donoszono: „(...) *Po rozpadnięciu się byłej monarchii austro-węgierskiej zorganizowała się Rуска Rada Narodowa w Czarnem. (...) Rуска Rada Narodowa zwoływała kilka zgromadzeń, najczęściej do Żdźni i Gładyszowa, gdzie głoszono rozmaite mowy, w każdym razie podburzające, bo naród ruski wracając z tych wieców, okazywał krnąbrność i nieposłuszeństwo [względem władz polskich – B. H.]. Od czasów wiecowych żaden Rusin z okolicy nie stanął na wezwanie do [polskiego – B. H.] sądu, lecz musiała ich doprowadzać żandarmeria. Stefan Stupiński z Wysowej wykrzykiwał we wsi publicznie, że nie ma rządu, ani sądu, ani żadnej władzy [polskiej na Łemkowszczyźnie – B. H.], co poświadczy Filip Korin, którego namawiał, aby nie stanął na wezwanie do [polskiego – B.H.] sądu. Naród ruski z okolicy również nie przyjmował listów z wezwaniami wprost z poczty, wysłanych z [polskiego – B. H.] sądu lub starostwa, co poświadczy poczmistrz Władysław Lubas z Uścia Ruskiego [Gorlickiego – B. H.] (...)”.*

Najsłynniejszy i najważniejszy z początkowych wieców miał miejsce we Florynce 5 grudnia 1918 roku. W przeddzień wiecu jego komitet organizacyjny (**Jarosław Kaczmarczyk**, **ks. Wasylj Kuryłło**, gospodarz w Krynicy **Mykołaj Gromosiak** (1846-1924), nauczyciel w Krynicy **Metodyj Trochanowski** (1885-1947), **ks. Dymytryj Chylak**) zebrał się w celu omówienia przebiegu wiecu, spraw które powinny być przedyskutowane, a także przygotowania propozycji uchwał. Wiec rozpoczął **ks. Wasylj Kuryłło**. Przywitał on zebranych z ganku swojej plebanii (skąd później przemawiali także inni mówcy), zaprosił do owocnych obrad, jednocześnie podkreślając, iż zebranie to ma pierwszorzędne znaczenie dla przyszłości Łemkowszczyzny. **Ks. Dymytryj Chylak** znany z nieprzeciętnej wiedzy mówił na temat historii Łemkowszczyzny, podkreślając, iż Łemkowie żyli tam od stuleci i są autochtonami na tym obszarze. **Dr Jarosław Kaczmarczyk** mówił o rewolucyjnych przemianach w Rosji oraz o sytuacji na Ukrainie. Analizował on także sytuację, w jakiej znalazły się narody byłych Austro-Węgier i omawiał wilsonowską zasadę samookreślenia się narodów.¹⁴

Zebrani (ok. 500 osób ze 130 wsi) wyrazili wielką radość z powodu upadku Niemiec i Austro-Węgier oraz swoją wdzięczność narodom koalicji za trud i ofiary poniesione na rzecz zwycięstwa zasad demokratycznych. Przesłali oni także swoje braterskie pozdrowienie wszystkim oswobodzonym narodom. W dokumencie końcowym wiecu stwierdzono, że: „(...) *Naród ruski, który zamieszkuje terytorium Galicji po San, Poprad i Dunajec, południowe stoki Karpat i Bukowinę na północ od Seretu uroczyście wyraża wolę należeć do wspólnego organizmu politycznego, a protestuje przeciwko pretensjom Polaków i Węgrów do wymienionych obszarów. (...)*”. Przebywający na wiecu nieznanymi z imienia przedstawicielami Rusinów z Zakarpacia potwierdził to mówiąc: (...) *Chcemy żyć w jedności z całym narodem ruskim. To jest także hasło całego chrześcijańskiego narodu ruskiego z [byłych – B. H.] Węgier. Nie chcemy ani Węgrów,*

14. Petro Kohutov, „Lemkos in their struggle for reunification”, *A Lemko People's Calendar 1988-91* (Yonkers 1991), s. 12.

ani Polaków i nie znamy żadnej Ukrainy! (...)”. Na wiecu zadeklarowano też, co następuje: „(...) Mając nadzieję, że Kongres Pokojowy rozwiązując spory międzynarodowe [to jest decydując o przyszłości spornych obszarów – B.H.] będzie dokładnie realizować pryncypia prezydenta Stanów Zjednoczonych Woodrowa Wilsona, naród ruski byłych Austro-Węgier potępia przemoc i bratobójcze wojny, oddaje w ręce Kongresu rozwiązanie swego sporu z Polakami i Węgrami oraz żąda uczestnictwa swoich przedstawicieli w obradach Kongresu (...)”.¹⁵ Do czasu powzięcia stosownych decyzji przez Konferencję Pokojową zebrani na wiecu we Florency postanowili utrzymać łemkowską administrację w Karpatach na czele z Naczelną Radą łemkowszczyzny (kierowaną później, podczas nieobecności **ks. Mychajła Jurczakewycza** przez **dra Aleksandra Cihańskiego**). Całą tę strukturę oficjalnie przyjęto nazywać Ruską Narodową Republiką [Русская Народная Республика].¹⁶ Na wiecu przyjęto też pięć rezolucji za przyłączeniem łemkowszczyzny do Rosji, które były autorstwa: **ks. Romana Czajkowskiego** (1864-1937), **ks. Romana Prysłopskiego** (1866-19??), **ks. Mychajła Jurczakewycza**, **dra Aleksandra Hassaja** i **dra Dymytryja Markowa** (1868-1938).¹⁷

15. „Изъ Лемковщины” i „Декларация Собранія русскаго народа Фльоринка, 5 декабря 1918”, *Прикарпатская Русь*, I, 1 (Lwów, 1918), s. 3.

16. W przypadku tłumaczenia słowa „народная” badacz staje wobec problemu wyboru tłumaczenia dosłownego („ludowa”) oraz interpretacji tego słowa w konkretnej sytuacji. Między innymi Andrzej Kwilecki oraz Paul Robert Magocsi w tym konkretnym przypadku, tłumaczyli to słowo na „narodowa”. Takie właśnie tłumaczenie przyjąłem i ja. Tymczasem Tadeusz Andrzej Olszański przyjął tłumaczenie dosłowne („Ruska Ludowa Republika łemków”, *Magury* '88, Warszawa 1988, s. 44). Skądinąd prawidłowe tłumaczenie dosłowne budzi jednak tu wątpliwości. Cóż bowiem miałyby znaczyć tu słowo „ludowa”: zorganizowana przez lud? demokratyczna? lewicowa? Wydaje się, że termin „narodowa” najtrafniej oddaje sens tej nazwy. Sprawa narodowa była bowiem najistotniejszą przyczyną rozpoczęcia całego opisywanego w pracy ruchu.

17. Дм. Вергун, „Историческая Справка о Карпаторусской Делегации на Мирной Конференции”, *Прикарпатская Русь*, III, 898 (New York, 1920), s. 2; В. П. Г., „Польскія власти поднимають політичеській процесъ противъ русск. патріотовъ Лемковской Руси” *Правда*, XIX, 47. Olyphant, PA 1920, s. 2, zobacz też: Василій Романович Ваврик, *Руская Народная Республика Лемков*, maszynopis w posiadaniu Petra Kohutowa ze Lwowa.

Ze względu na nierealność przyłączenia łemkowszczyzny do Rosji **Dymytryj Wyslockij** sugerował przyłączenie łemkowszczyzny do Czecho-Słowacji. Wniosek ten został jednak ostro skrytykowany przez **dra Dymytryja Sobyna**, który razem z podanymi wyżej zwolennikami Rosji i paroma innymi rusofilskimi księżmi głosował przeciwko „zaprzeczeniu się Czechom”. Zamiast tego wiec uchwalił rezolucję podobnej treści jak wyżej, ale jeszcze raz podkreślającą, że: „*My, naród ruski zamieszkujący zwartą masą południowe części galicyjskich okręgów administracyjnych: Nowy Targ, Nowy Sącz, Grybów, Gorlice, Jasto, Krosno i Sanok, nie pragniemy wejść w skład państwa polskiego, a pragniemy dzielić los naszych węgierskich, ruskich braci w żupach Spisz, Szarysz i Zemplin jako niepodzielna geograficzna i etnograficzna całość.*”¹⁸ Rezolucja ta miała pierwszorzędne znaczenie w późniejszym rozwoju działalności politycznej łemków. Wiec we Florency był masową rusofilską manifestacją, która oprócz sympatii dla Rosji, dobitnie wyraziła także pragnienie utrzymania jedności ziem Karpackich Rusinów.¹⁹ Ze względu na to, że wydarzenia polityczne po południowej stronie Karpat nabrały znacznie większego rozmachu niż na łemkowszczyźnie – orientacja polityczna łemków wkrótce uległa poważnej zmianie.

Tymczasem 26 grudnia w Sanoku miał miejsce zjazd 58 czołowych rusofilskich działaczy z Galicji, Zakarpacia i Bukowiny. Pośród nich było 25 łemków: **dr Aleksander Sawiuk**, **dr Seman Bulyk**, **Wasylij Bubniak**, **Roman Waško**, **dr Julijan Wojtowycz**, **Iwan Wanca**, **dr Aleksander Hassaj**, **Mykołaj Gromosiak**, **Mychajło Gagatko**, **ks. Teofil Kaczmarczyk**, **Andrij Kołdra**, **Mychajło Kuszvara**, **ks. Wasylij**

18. Димитрій Вислокій, „Дни свободи на Лемковщині”, *Лемко*, I, 1 (Cleveland, OH, 1928), s. 1.

19. Po zakończeniu wiecu, zebrani podchodzili kolejno do stojącego na ganku plebanii **ks. Wasylija Kuryłły** i składali przysięgę na posłuszeństwo władzom łemkowskim. Dokonywano tego – jak wspomina wnuk florynckiego proboszcza, **Aleksander Kuryłło** (ur. 1930) – kładąc rękę na ewangelii i wypowiadając jednocześnie słowa przysięgi. Ta historycznej wartości księga liturgiczna, nosząca podpis **ks. Wasylija Kuryłły**, znajduje się dziś w kaplicy przy Fundacji Św. Włodzimierza w Krakowie (ul. Kanoniczna).

Kuryłło, dr Jarosław Kaczmarczyk, ks. Roman Prysłopskij, Iwan Pelesz, ks. Konstantyn Połańskij, ks. Ioann Stanczak, dr Dymytrij Sobyn, ks. Mykołaj Felenczak, dr Aleksander Cichanskij, ks. Roman Czajkowski, dr Kurył Czerlunczakewycz, dr Iwan Czerlunczakewycz, ks. Mychajło Jurczakewycz.

W dokumencie przyjętym na zebraniu czytamy: „(...) *Silą pozbawiony w początkowym okresie wojny swoich narodowo-kulturalnych i finansowych instytucji, pozbawiony najlepszych swoich synów, tysiącami pomordowanych rękoma austriacko-węgierskich palaczy i dziesiątkami tysięcy pozamykanych w więzieniach za bezgraniczną wierność swemu narodowi i ogólnej sprawie sojuszników – Naród Ruski Przykarpacia może w obecnej chwili jedynie za pomocą bolesnego słowa zwrócić się do decydujących o losach świata z żądaniem, aby oni, pozostając wiernymi ogłoszonym przez nich początkom sprawiedliwości i narodowego samookreślenia, wypełnili nasze wiekowe dążenia do narodowego zjednoczenia (...)*”. Ta imponująca rusofilska manifestacja zakończona została oświadczeniem: „(...) *My ze swojej strony, uważając to wymarzone zjednoczenie jako fakt dokonany i widząc w nim spełnienie naszych wielowiekowych pragnień, czujemy się i uznajemy się już od tej pory obywatelami jednego, wielkiego Państwa Ruskiego, nie uznajemy na naszej ziemi żadnej węgierskiej, polskiej, habsbursko-ukraińskiej i w ogóle jakiegokolwiek cudzej władzy, protestujemy przeciwko imperialistycznym zapędom innych narodów względem naszej ziemi i oczekujemy, że zwycięskie państwa koalicyjne (...) już w niedługim czasie dadzą ruskiemu narodowi Przykarpacia (...) możliwość uwolnienia się od sięgających po jego ziemię żachłannych sąsiadów i stać się prawdziwym gospodarzem na swojej ziemi (...)*”.²⁰

Na tym zebraniu postanowiono wysłać Dymitrija Markowa do Pragi i dalej do Paryża jako przedstawiciela „narodu ruskiego Przykarpacia”. Miał on zresztą wkrótce dostać podobne pełnomocnictwo (razem

20. „Меморандумъ Народнаго Совѣта Русскаго Прикарпатя”, [W:] Zdeněk Peška-Josef Markov, „Příspěvek k ústavním dějinám Podkarpatské Rusi”. Bratislava, V (Bratysława, 1931), s. 528-531.

z drem Kuryłem Walnyckim (1889-193?) od rusofilskiego Komitetu Wykonawczego [Исполнительный Комитет] we Lwowie. **Dr Andrij Gagatko** (1884-1944) został natomiast jeszcze we Floryncie wybrany na delegata do Rosji. Podróżował on najpierw na południe, gdzie został zatrzymany w Bukareszcie i musiał powrócić na Łemkowszczyznę. Wreszcie na kilku wiecach odbytych po floryneckim Łemkowie mieli także wybrać swoich własnych (łemkowskich) delegatów na Konferencję Pokojową. Na posiedzeniu Powiatowej Ruskiej Rady w Gorlicach (brak daty) zaszczytu tego dostąpili: **ks. Mychajło Jurczakewycz, dr Aleksander Cichańskij** oraz **dr Jarosław Kaczmarczyk**.²¹

Zasadnicze znaczenie dla kierunku rozwoju politycznej działalności Łemków miały plany Polaków względem przyszłości Łemkowszczyzny i podejmowane przez nich działania w celu zrealizowania swojej polityki na tym obszarze. Polska Komisja Likwidacyjna od początku swojego istnienia traktowała Łemkowszczyznę jako integralną część odradzającej się Polski.²² Jednak minął ponad miesiąc (listopad i część grudnia), zanim krakowskie centrum PKL zajęło się bardziej szczegółowo Łemkowszczyzną. Ten okres przejściowy (już bez Austriaków, ale właściwie jeszcze bez fizycznej obecności Polaków) dostarczył Łemkom pewnej dozy nadziei na pomyślne załatwienie ich niepodległościowych żądań. Było to spowodowane nie tylko samą działalnością Łemków, ale też życzliwym nastawieniem niektórych lokalnych, polskich polityków i przedstawicieli administracji państwowej. Lepiej znali oni lokalną sytuację narodowościową i próbowali dostosować swoją działalność do jej wymogów.

Towarzystwo Obrony Narodowej w Nowym Sączu, podejmując sprawę zorganizowania lokalnej administracji (3-5 XI 1918) w postaci

21. Nie podano daty tego spotkania. Дм. Вергун, „Историческая Справка о Карпаторусской Делегации на Мирной Конференции”, *Прикарпатская Русь*, III, 698 (New York, 1920), s. 2.

22. W późniejszym piśmie PKL Kraków do Pana Komisarza PKL w Gorlicach z 27 XII 1918 APANK. Rękopisy, sygn. 4177, k. 17 precyzyjnie wyłożono pogląd PKL na tę sprawę: „(...) wszyscy poddani dawnego państwa austriackiego zamieszkałi w granicach Galicji stali się obecnie poddanymi państwa polskiego i będą ni mi tak długo, póki nie uzyskają stąd zwolnienia (...)”.

60 osobowej Rady Narodowej, postanowiło przyznać w niej pięć miejsc dla reprezentantów lemkowski wsi. Czyniono tak, wychodząc z założenia, iż skoro Łemkowie zamieszkują w tym powiecie 40 wsi, to powinni oni mieć swoje przedstawicielstwo w Radzie, aby nie była ona „*jakimś kadłubowym ciałem*”.²³ Jeszcze życzliwsze podejście do Łemków prezentował komisarz PKI w Grybowie, Kazimierz Ramułt. Ofiarował on dom w Grybowie dla potrzeb lemkowskiej administracji. Prawdopodobnie też za jego sprawą lemkowska policja otrzymała broń (50 karabinów, 1 karabin maszynowy i amunicję).²⁴

Tego typu działalność załóżków lokalnej polskiej administracji niewątpliwie przyciągała Łemków do opowiedzenia się za przynależnością do Polski. Mimo tego jednak Łemkowie otwarcie deklarowali swoje życzenie niepodległości i posiadania osobnego, niezależnego państwa od Polaków (czy raczej przynależenia do innego państwa). Stanowisko Łemków w tej kwestii przedstawiał lokalnej polskiej administracji w czasie trwania szeregu z nią spotkań **Metodyj Trochanowski**. Ze względu jednak na to, iż Łemkowie żyli od wieków nie tylko w sąsiedztwie Polaków, ale także w tym samym z nimi organizmie politycznym (Galicii i wczesniej Polsce), lemkowscy liderzy uważali za stosowne nie tylko informować Polaków o swoich poczynaniach, ale nawet zapraszać polską delegację na swoje wiece. Miało to także służyć wzajemnemu zrozumieniu i zapobieżeniu ewentualnym nieporozumieniom. Między innymi Kazimierz Ramułt był zaproszony na wiec do Florynki, natomiast **dr Jarosław Kaczmarczyk** odbył podróż do Krakowa, gdzie osobiście poinformował Zygmunta Lasockiego o postanowieniach lemkowski wiecej.²⁵

23. Nie wydaje się, aby Łemkowie partycypowali w działalności tej Rady, gdyż od początku nastawieni byli na tworzenie własnej administracji, a nie na robienie tego wspólnie z Polakami. Dokument o stworzeniu PKL w Nowym Sączu, 3-5 XI, 1918, APANK, Rękopisy, sygn. 4175, k. 35.

24. Zeznania K. Ramułta [W:] K. Вальницькій, „Лемковская Республика перед судом”, *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 4-5; Petro Kohutov, op. cit, s. 12.

25. Tamże także opis działalności i zeznania **Metodego Trochanowskiego** oraz zeznania **dra Jarosława Kaczmarczyka** [W:] K. Вальницькій, „Лемковская Республика перед судом”, *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 3, 5.

Po początkowym okresie pełnym nadziei na pokojowe i zgodne z narodowościowymi interesami Łemków załatwienie sprawy państwowej przynależności Łemkowszczyzny sytuacja zaostrzyła się i na dobre zmieniła, poczynając od grudnia 1918 roku. 28 XI 1918 roku szef administracji PKL, Zygmunt Lasocki (1867-1948) nakazuje stworzenie w miastach i wsiach silnych oddziałów straży rządowej.²⁶ Z początkiem grudnia na obszar Łemkowszczyzny wchodzi Wojsko Polskie (powszechnie zwane przez Łemków Legionami). Żandarmeria natomiast zajmuje posterunki graniczne w celu „zatrzymania przemytu przez byłą granicę austriacko-węgierską”. Zaostrzenie stosunków polsko-łemkowskich wisi w powietrzu, gdy Łemkowie odmawiają współpracy z siłą wprowadzanym polskim status quo. Łemkowie nie tylko nie chcą płacić podatków Państwu Polskiemu, dostarczać kontyngentu, ale odmawiają użyczania podwodów i nie są skłonni sprzedawać Polakom żywności za żadną cenę.²⁷ Pierwszy incydent miał miejsce 8 grudnia w Gorlicach. Wojsko Polskie zatrzymało tam trzech Łemków i odstawiło ich na komendę. Zarzucono im, iż nie noszą orzełków. Polacy zaczęli także siłą egzekwować „powinności obywateli wobec państwa”. O tych sprawach pisał do PKL w Gorlicach i protestował przeciwko nim przewodniczący NRŁ, **ks. Mychajło Jurczakewycz**: „(...) Legioniści gromadnie napadają na ludność, która idzie na jarmark, odbierając wszystko, co tylko może być użyteczne (...) Również postępowanie żandarmerii w Gładyszowie, Ropie i Uściu Ruskim [Gorlickim – B. H.] pow. Gorlice jest wprost prowokujące, na które również mamy dowody (...). Wobec licznych rażących nadużyć, tak ze strony legionistów, jak i żandarmerii, protestujemy jak najenergiczniej przeciw wszelkiego rodzaju szyskanom, które nie przyczyniają się wcale do spokojnego współżycia obu narodów (...)”. **Ks. Mychajło Jurczakewycz** zażądał od PKL, aby usunięto z lemkowski wiosek polską żandarmerię i przypomniał, iż jedyną legalną władzą na Łemkowszczyźnie jest NRŁ. O skali napięcia świad-

26. *Okólnik PKL Kraków do wszystkich komisarzy PKL z 29 XI 1918*, odpis, APK, StPNS 85, k. b. n.

27. *Raport Posterunku Żandarmerii w Uściu Ruskim dla Dowództwa Żandarmerii w Gorlicach, 4 I 1919*, brudnopis, APK, PPP 85, k. b. n.

czy groźba lemkowskiemu przywódcy, który stwierdzał w zakończeniu tego pisma, że jeśli nie nastąpią zmiany, „*Rusini będą zmuszeni podjąć samobronę*”.²⁸ Przeciwno zmuszaniu lemkowskiemu nauczycieli do składania przysięgi na wierność Państwu Polskiemu zdecydowanie protestował **Metodyj Trochanowski**.²⁹

Pod wpływem protestu **ks. Mychajła Jurczakewycza** Naczelne Dowództwo Straży Bezpieczeństwa w Krakowie poleciło swojej jednostce w Gorlicach zbadać sprawę postępowania żandarmerii wobec Łemków (stamtąd sprawę przesłano do jednostki w Uściu Ruskim (Gorlickim). Wynikiem tego dochodzenia był raport, w którym zanotowano, że „(...) ze strony posterunku żandarmerii w Uściu R. nie dopuszczono się żadnej szkany ani też nie postępowano przeciw ludności ruskiej prowokująco (...)”. Zaznaczono jednocześnie, iż żandarmeria przeciwdziałała poczynaniom lemkowskiemu administracji, co nie mogło podobać się Łemkom.³⁰ Prawdopodobnie w tym samym czasie przychylny Łemkom Kazimierz Ramułt został zdjęty przez Zygmunta Lasockiego ze swojego stanowiska między innymi z powodu „*zupełnego niezorientowania się w sprawie akcji antypaństwowej na Łemkowszczyźnie*”³¹ Przerwane zostają także negocjacje prowa-

28. *Pismo ks. M. Jurczakewycza do PKL w Gorlicach z 17 XII 1918*, APANK, Rękopisy, sygn. 4177, k. 17.

29. Jego śmiałe wystąpienia przeciwko tego typu polityce wywołały... podziw wśród niektórych przedstawicieli lokalnej polskiej administracji. Opis działalności i zeznania **M. Trochanowskiego** [W:] Кирил Вальницький, op. cit., s. 5.

30. *Raport Posterunku Żandarmerii w Uściu Ruskim dla Dowództwa Żandarmerii w Gorlicach z 27 XII 1918* (APK, PPP 85, k. b. n.). Zanotowano tam, że żandarmeria odebrała **Stefanowi Stupińskiemu** z Wysowej urządowanie gminy, na które wyznaczony był przez RRP w miejsce lojalnego wobec Polaków **Asafata Hatały** i przywróciła do władzy tego ostatniego. Skonfiskowała też ona rozporządzenie RNŁ o nieuznawaniu polskiej władzy na Łemkowszczyźnie i przekazała ten dokument do Krakowa. Porównaj także: *Raport Posterunku Żandarmerii w Gorlicach dla Sądu Powiatowego w Gorlicach z 3 V 1919 roku* APK, KPPP 72, k. b. n.

31. Autor nie podał daty tego wydarzenia. Zygmunt Lasocki, *Wspomnienia Szefa Administracji PKL i K. Rz.*, Kraków 1931, s. 57-58. W innym miejscu Zygmunt Lasocki uzasadniał swoją decyzję usunięcia Kazimierza Ramułta jego „(...) *zupełnym niezorientowaniem się w prądach nurtujących wśród ludności ruskiej na Łemkowszczyźnie i z powodu demagogicznych wystąpień* (...)”. APANK, Rękopisy, sygn. 4179, k. 34.

dzone w powiecie gorlickim (i prawdopodobnie grybowskiemu) między lokalną jednostką PKL a NRŁ. Doprowadziły one do ustalenia (nieznanego z dokumentu) polsko-lemkowskiemu porozumienia. Jednym z istotniejszych punktów tego porozumienia była gwarancja niepociągania Łemków do służby w Wojsku Polskim. 27 grudnia krakowskie kierownictwo PKL zdecydowanie zabroniło komisarzowi PKL w Gorlicach nie tylko czynienia jakichkolwiek ustępstw na rzecz Łemków, ale w ogóle dalszego konferowania z nimi. Kraków zastrzegł sobie jednocześnie wyłączne prawo do podejmowania decyzji w sprawach narodowościowych. Planowano tam przestudiowanie sytuacji na Łemkowszczyźnie i wypracowanie odpowiedniego schematu działania. Z góry jednak Kraków zaznaczył, iż w żadnym wypadku Łemkowie nie mogą być zwolnieni od służby w Wojsku Polskim. Nakazywano także aby z chwilą wydania zarządzeń poborowych były one bezwzględnie przestrzegane także wobec Łemków (w razie potrzeby obiecywano dostarczenie asysty wojskowej).³²

Tymczasem polityczna działalność Łemków nie ograniczała się jedynie do interakcji ze stroną polską. W celu zacieśnienia współpracy między Łemkami a ich pobratymcami po południowej stronie Karpat stworzono jeszcze na wiecu we Florynce Komitet Do Współpracy i Ogólnej Organizacji z Rusią Węgierską [Комитет для совличнаго дійствія и общей організації съ венгерської Русью].³³ Już pięć dni później wysła-

32. *PKL Kraków do Pana Komisarza PKL w Gorlicach z 27 XII 1918*, APANK, sygn. 4177, k. 17. Twarda polityka wobec Łemków była niewątpliwie dziełem Zygmunta Lasockiego, który był szefem administracji PKL od I XI 1918 r., a w okresie styczeń-marzec 1919 r. pełnił podobne obowiązki w Komisji Rządzącej dla Galicji i Śląska Cieszyńskiego we Lwowie. Tłumił on bezwzględnie wszelkie ruchy rewolucyjne i separatystyczne, niszcząc między innymi rewolucyjny ruch chłopski w tzw. Republice Tarnobrzeskiej. Biografia tego doktora praw, działacza ruchu ludowego i później prawnicowego, posła do sejmu austriackiego, dyplomaty i historyka została opublikowana przez Alinę Szklarską Lohmanową w *Polskim Słowniku Biograficznym*, XVI, Warszawa-Wrocław-Kraków-Gdańsk 1971, s. 550-554. Ocenę administracyjnej polityki Lasockiego w początkowym okresie istnienia państwa polskiego podał *Naprzód*, Kraków, 12 stycznia 1919 w artykule „Hrabia Lasocki rządzi”, wziętym z gazety *Przyjaciel Ludu*, tu cytowane z wycinka prasowego znajdującego się w materiałach hrabiego Lasockiego w APAN, sygn. 4175.

33. „Изъ Лемковщины”, *Прикарпатская Русь*, I, 1 (Львів, 1918), s. 3.

no delegację Łemków do Preszowa, gdzie 21 grudnia 1918 roku doszło do połączenia Rady Naczelnej Łemkowszczyzny z Ruską Radą Narodową Preszowszczyzny.³⁴ Przewodniczącym powstałej w wyniku tej fuzji Karpatoruskiej Rady [Карпаторуская Рада] został znany działacz rusofilski Antonii Beskyd (1855-1933).³⁵ Stał się on wkrótce czołowym rzecznikiem przyłączenia ziem Karpackich Rusinów (w tym Łemkowszczyzny) do Czecho-Słowacji.³⁶ W Karpato-Ruskiej Radzie w Preszowie znaleźli się następujący Łemkowie: **dr Dymytrij Sobyn**, **dr Aleksander Cichanski**, **ks. Dymytrij Chylak**, **Dymytrij Wystockij** (sekretarz), **dr Andrij Gagatko**.

W grudniu 1918 roku doszło do zasadniczej zmiany w poglądach sporej grupy łemkowskich działaczy. Coraz bardziej zagmatwana sytuacja na wschodzie zmuszała do choćby czasowego porzucenia idei przyłączenia Łemkowszczyzny do Rosji.³⁷ Zdecydowane opowiedzenie się PKL za całkowitą i bezwarunkową integracją Łemkowszczyzny z Polską nie pozwalało na podtrzymywanie wcześniejszych nadziei na rozwiąza-

34. W delegacji tej znaleźli się: **Dymytrij Wystockij**, **dr Dymytrij Sobyn**, **dr Aleksander Cichanski**, **dr Jarosław Kaczmarczyk**, **Iwan Andrejko**. Uchwała Rady Naczelnej Łemkowszczyzny o podporządkowaniu się Karpato-Ruskiej Radzie w Preszowie z 23.01.1919, Archiwum MSZ Czecho-Słowacji, Praga, PA-5111, przedrukowana u Іван Ванат, *Нариси Новітньої Історії Українців Східньої Словаччини 1918-1938*, Пряшів, 1979, fotokopia nr. 6. Porównaj też Димитрій Вислоцкій, op. cit., loc. cit., Informacje o zjeździe w Preszowie podał też *Голос Русского Народа* z 2 II 1919, o czym wspomina Іван Ванат, op. cit., s. 72, mylnie jednak wskazując na Kozyce jako miejsce zjazdu.

35. Antoni Beskyd skończył gimnazjum w Užhorodzie i uniwersytet w Budapeszcie, gdzie też był przez dwa lata prawnikiem. Potem prowadził kancelarię adwokacką w Kežmarku (1885-1906) i Preszowie (1906-1910). Posel na sejm węgierski w latach 1910-18. Po wojnie stał się jednym z liderów rusińskiego ruchu po południowej stronie Karpat, delegat na Konferencję Pokojową w Paryżu. Późniejszy gubernator Podkarpackiej Rusi (1923-33). Paul R. Magocsi, *The Shaping of a National Identity*, Cambridge-London 1978, s. 287.

36. Paul R. Magocsi, *The Subcarpathian Decision to Unite with Czechoslovakia*, *Slavic Review*, XXXIV, 1 (Seattle-Washington, 1975), s. 388.

37. Wojna domowa w Rosji nie była tu jedynym problemem. Ks. Zynovij Flunt zwraca uwagę na połączenie się obu państw ukraińskich, które miało miejsce 3 stycznia 1919 roku w Stanisławowie. Dystans dzielący Łemkowszczyznę od Rosji stawał się jeszcze większy.

nie sporu z Polakami li tylko własnymi siłami. W takiej sytuacji akcentowane wcześniej dążenie do zjednoczenia w jednym politycznym organizmie rusińskich ziem w Karpatach, choćby nawet owo zjednoczenie miało się dokonać w granicach Czecho-Słowacji, stało się pierwszoplanowym celem polityki Łemków. **Ks. Mychajło Jurczakewycz** wraz z **drem Aleksandrem Cichańskim** byli wezwani do Pragi (koniec grudnia 1918) przez przywódcę galicyjskich rusofili Dymytryja Markowa i jego bliskiego współpracownika Kyryła Walnyckiego. Udali się tam razem na Hradczany, gdzie konferowali z prezydentem Tomaszem Masarykiem (1850-1937). Prezydent Czecho-Słowacji wyraził sympatię dla Łemków i podziwiał ich wolnościowe aspiracje, ale tylko bardzo ogólnie wypowiedział się na temat ewentualnego przyłączenia Łemkowszczyzny do jego kraju. Zadeklarował on jedynie: „*zobaczę co mogę zrobić w waszej sprawie*”³⁸

Nieprzerwanie przebywał w Pradze **dr Aleksander Hassaj**, pełniąc rolę łemkowskiego męża zaufania przy rządzie czesko-słowackim. W Pradze znalazł się także nieco później (pod koniec lutego), uciekając przed aresztowaniem przez Polaków, **dr Dymytrij Sobyn**. Przeszedł on polityczną transformację i z największego wroga proczechosłowackiej orientacji w łemkowskiej polityce – stał się jej zażartym zwolennikiem. Rozpoczął on intensywną współpracę z drem Antonim Beskydem, która doprowadziła go do godności łemkowskiego delegata (w składzie czechosłowackiej delegacji) na Konferencję Pokojową w Paryżu. Tymczasem z początkiem marca konferował on w Pradze z przedstawicielami amerykańskich Rusinów: Hryhorijem Żatkowyczem (1886-1967) i Juli-

38. Дм. Вергун, „Историческая Справка о Карпаторусской Делегации на Мирной Конференции”, *Прикарпатская Русь*, III, 698 (New York, 1920), s. 2. Pieniądze na opłacenie podróży obu łemkowskich przywódców były zbierane w łemkowskich wsiach na specjalnie organizowanych wiecach. Żandarmeria żywo interesowała się tą sprawą, ale „(...) ponieważ ludność tutejsza utrzymuje swe tendencje polityczne w najściślejszej tajemnicy, nie zdołano stwierdzić, co mówiono na wiecach oraz jaka kwota i przez kogo na podróż ks. Jurczakewicza do Pragi zebrana została.” *Posterunek Żandarmerii Kremplna do Powiatowego Dowództwa Żand. Jasło z 13 05 1919*, APK, KPPPJ 97. k. b. n..

jem Gardoszem (18??-1951). Wyraził on tam wolę Łemków przyłączenia się do Rusinów z Preszowszczyzny i Zakarpacia i wspólnego wejścia w skład Czecho-Słowacji jako autonomiczna Podkarpacka Ruś (czy raczej Karpacka Ruś, na co często zwracali uwagę galicyjscy Łemkowie).³⁹ Antonij Beskyd natomiast odbył w tym czasie rozmowę z Karlem Kramarzem (1860-1937). Istotnym jej punktem była sprawa uzyskania poparcia władz czesko-słowackich dla projektu włączenia Łemkowszczyzny w skład Czecho-Słowacji. Karl Kramarz niezbyt ochoczo, ale jednak zadeklarował, iż będzie popierał w Paryżu starania Łemków.⁴⁰ Nowy kierunek działalności łemkowskich polityków został natychmiastowo rozpropagowany wśród ludności.⁴¹ 23 stycznia 1919 roku na posiedzeniu w Krynicy rozwiązała się NRL, przekazując swoją władzę Karpatoruskiej Radzie w Preszowie.⁴² 29 stycznia podobnie postąpiła PRR w Czarnem.⁴³ Wydrukowano rezolucję o jedności ziem Karpackich Rusinów i rozklejono ją we wszystkich urzędach gromadzkich na Łemkowszczyźnie. Następnie pozbierano na niej odciski pieczęci gromadzkich łemkowskich wsi i wespół z podpisami wójtów przesłano do Pragi.⁴⁴ Głównym propagatorem proczechosłowackiej orientacji wśród Łemków stał się **ks. Mychajło Jurczakewycz**, wsparty silnie przez **dra Dymytryja Sobyna**, **ks. Romana Prysłopskiego**, **Dymytryja Wysłockiego**, **dra Aleksandra Cichańskiego** i **Iwana Andrejkę**. Jeszcze 23 stycznia przybyła do Koszyc delegacja ze wschodniej Łemkowszczyzny. W jej skład wchodziły trzy osoby: **dr Andrij Gagatko**, **Aleksander Wołoszynowycz** (1881-196?) z Sanoka oraz **Myrosław Hrabec** z Łupkowa. Tam

39. Gregory Ignatius Zstaković – Julius Gardoš, „Official Raport of the Commission of Uhro-Rusins from America”, *Sokol Sjedeninija*, V, 14 (Homestead, PA, 1919), s. 8.

40. Іван Ванат, op. cit., s. 84.

41. **Seman Wandzilak** z Hańczowej chodził po łemkowskich wsiach i zbierał podpisy od wójtów na gotowych formularzach dokumentu wyrażającego pragnienie przyłączenia do Czecho-Słowacji. *Posterunek Żandarmeryi Gorlice do Sądu Powiatowego w Gorlicach z 3 V 1919*, APK, KPPP 72, k. b. n.

42. Fotokopię tego dokumentu podaje I. Ванат, op. cit. fotokopia nr 8.

43. Fotokopię tego dokumentu podaje I. Ванат, op. cit. fotokopia nr 5.

44. Димитрій Віслоцький, op. cit. loc. cit.

złożyła ona oświadczenie na ręce dowódcy koszyckiego garnizonu wojskowego, płk. Franta Schöbla, w którym prosiła o przyłączenie Łemkowszczyzny do Czecho-Słowacji. W przeciągu kilku miesięcy napływały do Koszyc dziesiątki innych tego typu próśb wysyłanych z łemkowskich wsi.⁴⁵

Polska prasa natychmiast zaczęła rozpisywać się nie tylko o proczechosłowackiej działalności Łemków, ale także o czesko-słowackim wsparciu udzielanym akcji „*oderwania Łemkowszczyzny od Polski*”. *Krakowski Czas* już 4 stycznia 1919 roku pisał w artykule „Czesi a Rusini” o tym, że Czesi dostarczają broń na Łemkowszczyznę. Ta sama gazeta 17 stycznia w relacji „Czesi na Łemkowszczyźnie” podawała: „(...) *Patrole wojsk czesko-słowackich (...) przekroczyły dawną granicę węgierską i posuwają się w kierunku Krosna (...). Wojska czesko-słowackie zdradzają zamiar obsadzenia wsi zamieszkałych przez Rusinów w podkarpackich powiatach Krosno, Gorlice i Grybów (...)*”. Nieco później donoszono z graniczącej od południa z łemkowskimi wsiami Rozdziele i Bodnarka – polskiej wsi Lipniki: „(...) *Nasza miejscowość (...) przechodziła trudne chwile niepokoju, szczególnie w pierwszych dniach lutego. Rozpowszechniane wtedy wieści o zajęciu przez Czechów Koniecznej i Gładyszowa, które później okazały się przesadzone, zaniepokoiły szczególnie właścicieli szybów naftowych. Choć skończyło się na strachu, sytuacja aż do teraz nie jest jasna ze względu na dwuznaczne zachowanie się Łemków zaagitowanych przez ks. Jurczakewycza, proboszcza w Czarnem. Nastawiony wojowniczo, a żądny złota i władzy ksiądz ten, zebrawszy w końcu grudnia 1918 roku w Pradze grube pieniądze na czeską agitację, zabrał się gorąco do propagowania czesko-słowackiej idei, w czym usilnie pomagali mu wszyscy księża i nauczyciele (...)*”⁴⁶

45. Dokument przekazany płk Frantowi Schöblowi w Koszycach przechowywany jest w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Pradze. (AMZV, PA, nr. 2833 i 5111, tu informacja podana za Іван Ванат, op. cit., s. 78-79).

46. Relację tą zamieścił *Poranny Kurier Polski*, wychodzący w Milwaukee, Wisconsin, USA, a przedrukowała ją w artykule: „Што польська газета пише о Лемківщині”, *Правда*, XVIII. 35 (Olyphant, PA. 1919), s. 3. Inne informacje na temat czesko-słowackiego zainteresowania Łemkowszczyzną podały także: *Gazeta Lwowska*

Choć z posterunku PP w Grabiu donoszono 11 stycznia o spokoju na granicy, to jednak podkreślano, iż Łemkowie pragną przyłączyć się do Czecho-Słowacji.⁴⁷ Największe nasilenie obaw co do ewentualnego najazdu Czechów na Podbeskidzie i przyłączenie Łemkowszczyzny do ich kraju przypadło na koniec stycznia i początek lutego. 29 stycznia PKL w Nowym Sączu w specjalnym dokumencie głosił: „(...) *U granic naszego powiatu gromadzą Czesi znaczne siły – chwila jest poważna – celem zniszczenia obrony granic, mienia i życia mieszkańców powiatu (...)*”. Komisarz PKL w tym mieście, Piątkowski, wzywał też w tej odezwie do odbycia zgromadzenia narodowego w Nowym Sączu w dniu 4 lutego 1919 oraz sporządzenia rejestru mężczyzn do 35 roku życia, którzy służyli w wojsku.⁴⁸ 2 lutego ponownie podjęto w Nowym Sączu sprawę powołania dodatkowych sił wojskowych pod broń, zdecydowanie jednak wyłączając z tego Łemków.⁴⁹ Na zgromadzeniu w dniu 2 lutego stwierdzono natomiast między innymi: (...) *1. Protestujemy przeciwko planowanemu najazdowi czeskiemu na odwiecznie do Polski należącą ziemię, tzn. Łemkowszczyznę. 2. Zobowiązujemy się do obrony naszych praw do tych ziem i zobowiązujemy się do stworzenia po gminach pogotowia, któreby w krytycznej chwili odparło najazd wroga (...)*.⁵⁰

„Agitacja ukraińska w gorlickiem” (3 I 1919); *Goniec Krakowski* „Łemkowszczyzna” (17 I 1919); *Ilustrowany Kuryer Codzienny*, „Czesi na granicy słowacko-galicyjskiej” (2 II 1919), *Głos Narodu* „Machinacje na Łemkowszczyźnie” (27 II 1919), ponownie *Czas* „Łemkowie a Czecho-Słowacy” (1 IV 1919), i tego samego dnia (20 IV 1919): *Ilustrowany Kurier Codzienny* i *Czas* „O granice południowej Polski”. Informacje te wynotował Zygmunt Lasocki *Wspomnienia szefa administracji PKL*, Kraków 1931, s. 57, a niektóre wycinki gazetowe zachowały się w jego kolekcji przechowywanej w APAN. O ruchu wojsk po południowej stronie granicy w dniach 10-11 stycznia donosił też nieznaną z nazwy *Posterunek na Granicy. Telegram* [do KPPP Jasło?], APK, KPPP 97, k. b. n.

47. Dowództwo PPP Grab do Pow. D-twa Żandarmerii w Jasle, APK, KPPP 97, k. b. n.

48. PKL Nowy Sącz do wszystkich zwierzchności gminnych i przelożonych obzarów dworskich z 29 I 1919, APK, StPNS 85, k. b. n.

49. PKL Nowy Sącz do wszystkich przelożonych straży ziemskich w powiecie z 2 II 1919, APK, StPNS 85, k. b. n.

50. PKL Nowy Sącz do PKL Wydział Adm Kraków z 5 II 1919, APK, StPNS 85, k. b. n.

13 lutego donoszono ze Żduni, iż: „(...) *Nastrój ludności* [Łemkowskiej – B. H.] *jest nieprzyjazny, która* [to ludność – B. H.] *w każdym wypadku daje to poznać (...)*”.⁵¹ Proczechosłowackie sympatie Łemków jak i ich niechęć do polskiej władzy przyczyniły się do ścisłej policyjnej kontroli łemkowskich działaczy. Prowadziła ona często do używania przez policję, żandarmerię i wojsko przemocy w celu „wyperswadowania” Łemkom ich „antypaństwowej” akcji.

Jeszcze przed rozpoczęciem intensywnej policyjnej inwigilacji łemkowskich działaczy trzech łemkowskich liderów zdołało przekroczyć granicę 21 stycznia 1919 roku i przybyć do Preszowa. **Dr Aleksander Cichański, Iwan Andrejko** (1888-1971) i **Dymytrij Wystockij** zbiegli przed czekającym ich aresztowaniem i pozostali po południowej stronie Karpat przez najbliższe lata.⁵² 31 stycznia 1919 roku byli oni sygnatariuszami odezwy *Karpato-Rusini Celemu Kulturalnemu Światu*. Zadeklarowano w niej, iż Karpatoruska Rada Narodowa jest jedyną legalną władzą na obszarach rusińskich tak po południowej, jak i po północnej stronie Karpat. Zaprotestowano w niej także przeciwko dzieleniu ziem Karpackich Rusinów oraz wyrażono życzenie, że skoro przyłączenie tych ziem do Rosji nie spełnia się, to: „(...) *pragniemy w doli i niedoli żyć z naszymi braćmi Czecho-Słowakami (...)*”.⁵³ W podobnym duchu wypowiedziała się też wcześniej (7 stycznia 1919) Karpatoruska Rada Narodowa w Preszowie. Jej przewodniczący, Antoni Beskyd, jeszcze przed końcem stycznia przedstawił cele polityki Karpackich Rusinów czechosłowackiemu rządowi w Pradze i, po odbyciu w lutym

51. *Ekspozytura Żandarmerii w Żduni do Pow. D-twa Żandarmerii z 13 II 1919*, APK, PPP 87, k. b. n.

52. Nakaz aresztowania wspomnianych osób wydano [W:] *Raport Powiatowego Dowództwa Żandarmerii w Nowym Sączu dla Dowództwa Żandarmerii w Krakowie z 26 I 1919*, APK, StPNS 85, k. b. n.,

53. Dokument ten przedrukowano [W:] Z. Peška-J. Markov, „*Prispevek k ustanovim dejinam Podkarpatske Rusi*”, Bratislava, V. Bratislava 1931, s. 531-32. Zawierał on także krytykę ruchu ukraińskiego, który określono zjawiskiem: „(...) *tymczasowym, antystowiańskim, antykulturalnym, antysocjalnym plodem austriacko-węgierskiego imperializmu. (...)*”.

szeregu rozmów, został (współ z **drem Dymytryjem Sobynem**) wysłany do Paryża.⁵⁴

Tymczasem **Dymytrij Wyslockij** razem z **ks. Romanem Prysłopskim** redagowali w Preszowie w 1919 (do początku 1920 roku) gazetę Голос Русскаго Народа (wydawaną też po słowacku *Hlas Ruskeho Lidu*). Ten polityczno-oświatowy tygodnik (политическо-просветительный еженедельник) miał rusofilski, demokratyczny i proczesłowski charakter. Za sprawą **Dymytrija Wyslockiego** znalazła się na jego łamach krytyka tak społecznych (niejednokrotnie jeszcze feudalnego charakteru), jak i narodowych stosunków w powstającej Czecho-Słowacji i na Łemkowszczyźnie. Okazjonalnie pisano w niej przychylnie o zmianach zachodzących w Rosji. Często zamieszczano informacje z Łemkowszczyzny, szczególnie dużo poświęcając miejsca bezprawiom polskiej administracji.⁵⁵

Sytuacja na Łemkowszczyźnie stała się natomiast bardzo zaostzona, gdy Polacy zaczęli brać odwet za „ściągnięcie przez Łemków czeskiego najazdu na Polskę” i generalnie antypaństwową postawę Rusinów. **Ks. Roman Prysłopski** był za swoją niepodległościową, łemkowską działalność zbity kijami do nieprzytomności (z czego cudem się wyleczył) przez polskich żołnierzy, gdy powrócił z Preszowa do swej parafii w Żegestowie.⁵⁶ W początku lutego naczelnik gminy Wojkowa wspólnie z gminnym pisarzem zostali aresztowani i osadzeni w Dąbiu.⁵⁷ Od na-

54. Paul. R. Magocsi, op. cit., s. 372.

55. Zachowało się jedynie kilka numerów tej gazety, na podstawie których krótka jej charakterystykę podała: Ірена Рудловчак, „Велика Жовтнева соціалістична революція і розвиток журналістики українців Чехословаччини”, *Наукові записки*, VII (Праців. 1979), s. 135-136. Wrywyki niektórych artykułów zamieszczonych oryginalnie w tej gazecie, a poświęconych Łemkowszczyźnie, przedrukował Victor Hładyk w jego pracy: *The Brutal Polish Persecution in Lemkowskaya Russia*, Paris 1919.

56. Степан Шах, *Між Сяном і Дунайцем*. Спомини. Част I, Мюнхен 1960, s. 112.

57. Obóz w Dąbiu (dziś w granicach Krakowa, wtedy trzy kilometry od miasta) należał do jednych ze „sławniejszych” miejsc odosobnienia wśród takich jak obozy w: Wadowicach, Brześciu Litewskim, Wiśniczu, Przemyślu i innych miejscowościach. Przetrzymano tam tak jeńców wojennych, jak i „osoby niebezpieczne dla Państwa Polskiego”. Drewniane baraki otoczone były parkanem oraz czterema rzędami drutów kolczastych z gęsto rozstawionymi wieżami wartowniczymi. Oprócz tego

czelnika gminy żądano 4 tys. koron za uwolnienie. W lutym w Dąbiu (choć na krótko) znaleźli się jeden z głównych liderów łemkowskiego, niepodległościowego ruchu, **ks. Dymytrij Chylak**. Powodem aresztu było nieprzerwane umieszczanie przez niego w metrykach chrztu łemkowskich dzieci określenia przynależności państwowej: Ruska Republika Narodowa [Русская Народная Республика] albo Rusko-Narodowa Republika [Русско-Народная Республика], a później Ruska Ziemia [Русская Земля]. Polacy aresztowali także trzech naczelników łemkowskich gmin w gorlickiem (Uście Ruskie (Gorlickie), Regetów Wyżni i Wysowa) i jednego zastępcę, którzy zostali wyznaczeni na swoje stanowiska przez RRP. Jako pretekst posłużyło niewypełnianie reskryptu starostwa w Gorlicach o przeprowadzeniu spisu koni.⁵⁸ Podczas aresztowania naczelnika gminy Regetów Wyżni zakłuto bagnetem przeciwstawiającego się temu jego syna **Deonija Morocho**. W Wysowej protestującego wójta pobito i zakutego w kajdany przewieziono do Gorlic. W wielu łemkowskich wsiach doszło do pacyfikacji połączonych z rekwizycją żywności i odzieży. W Leszczynach Wojsko Polskie zabiło naczelnika gminy i na pięciu wozach wywoziło ze wsi odebraną tam odzież. W Andrzejówce zabito jednego Łemka a raniono dwu. W Bodnarce i Pielgrzymcy pobito wiele osób. 10 lutego, na targu w Muszynie Łemkowie zostali otoczeni przez wojsko z nastawionymi bagnetami.

stała warta przy każdym baraku. Więźniom – przeciwko którym nie prowadzono dochodzenia ani których nie przesłuchiowano – nie wolno było opuszczać baraków. Główną przyczyną ich internowania była zatem chęć ograniczenia ich wpływu na wydarzenia polityczne i wojskowe. Ze względu na marne wyżywienie oraz złe warunki higieniczne liczne były zachorowania na czerwonkę i tyfus, co prowadziło do ofiar śmiertelnych. 3 IV 1919 wartownicy dokonali pogromu więźniów w Dąbiu. *Кривава Книга. Частина I. Матеріали до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року*, Відень 1919, s. 50-52, na następnych stronach zawarto tam też krótkie opisy innych obozów.

58. Reskrypt ten wydał gorlicki starosta jeszcze w pierwszych dniach lutego. 4 lutego żandarmerii nakazano powiadomić o tym wszystkie gminy na terenie powiatu. Większa część naczelników łemkowskich gmin (poinstruowana w tej sprawie przez PRR) odmówiła sporządzenia spisu. Nawet po aresztowaniu naczelnicy łemkowskich wsi ciągle odwoływali się do poleceń PRR. *Posterunek Żandarmerii Gorlice do Sztabu Powiatowego w Gorlicach z 3 V 1919*, APK, KPPP 72, k. b. n.

Niektórzy z otoczonych zostali pobici kolbami karabinowymi. W Wa-piennem wojsko zmusiło Łemków do wycinania w lesie drzewa na cele wojskowe. Na Wyszewadkę i Żydowskie dokonano nocnego najścia i zabrano z obu wsi wszystkie konie.⁵⁹ 23 lutego doszło do zbrojnego incydentu we wsi Bartne, w wyniku którego dwu Łemków zostało ranych.⁶⁰

Jedyną rzeczą do której Łemków nie zmuszano w tym okresie, był pobór do wojska. Sprawa wojska w odrodzonej Polsce była rozwiązywana dość wolno i przechodziła przez różne etapy. 27 X i 4 XI 1918 Rada Regencyjna wydała dekrety o formowaniu armii narodowej i tymczasową ustawę o powszechnym obowiązku służby wojskowej. W uzupełnieniu tych dokumentów lokalne władze (w tym PKL) wydały stosowne dekrety o podobnej treści.⁶¹ Jednakże wypełnienie ich przeciągnęło się w czasie. Podczas sprawowania władzy (17 XI 1918 – 16 I 1919) przez

59. Informacje z *Голос Русскаго Народа*, 7, 16 stycznia 1919, 8, 23 lutego 1919 oraz *Slovensky Vychod*, 8 Marzec 1919, a także doniesienia **dra Dymytrija Sobyna** z Bartnego oraz **Tymofeja Perejmy** i **Konstantego Kobani** z Ropicy Ruskiej (Górnej) przedrukowane [W:] Victor P. Hladic. *The Brutal Polish Persecution in Lemkowskaya Russia*, Paris 1919. Porównaj też: „Краткий обзор отношений поляков къ населению Лемковщины”. *Правда*. XIX, 91 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

60. 21 lutego czterech żołnierzy z posterunku w Gładyszowie wysłanych zostało do Bartnego „w celu aresztowania podburzycieli ludności ruskiej” **Iwana Kozaka** i **Wasyla Cyrkota**. Gdy patrol przystępował do aresztowania, pojawił się naczelnik gminy Bartne, **Hryc Felenczak**, i oświadczył, iż Łemkowie nie mają nic wspólnego z Polakami, a zatem ci ostatni nie mają prawa aresztować żadnego Łemka. W odpowiedzi na to patrol postanowił aresztować także naczelnika gminy. Wtedy zebrana już tam ludność wsi oświadczyła, iż w razie takiej sytuacji stawi opór. Groźba poskutkowała i patrol odszedł bez niczego. Jednakże 23 lutego pojawił się we wsi większy, 24 osobowy patrol i aresztował wspomniane trzy osoby. Wtedy niezidentyfikowana osoba (osoby?) oddała 5-6 strzałów w kierunku patrolu – nie czyniąc mu jednak żadnej szkody. W odpowiedzi na te strzały patrol oddał dwie salwy rzekomo w powietrzę, dla postrachu. W wyniku tej strzelaniny raniona została **Pejza Gbur** i **Andrij Hończak**, obydwój w stopy. Raniono także krowę **Semana Felenczaka**. Jako podejrzanych o strzelanie do patrolu aresztowano: **Petra Horbala**, **Osyfa Madzika**, **Iwana Felenczaka**, **Dymytra Kopczę** i oddano ich sądowi w Gorlicach. Wynik postępowania karnego i rozprawy (jeśli w ogóle takowa miała miejsce) nie jest znany. *Użycie broni w Gminie Bartnem*. APK, KPPP 72, k. b. n.

61. Piotr Stawecki. *Polityka wojskowa Polski 1921-1926*, Warszawa, MON 1981, s. 124.

Jędrzeja Moraczewskiego (1870-1944) Polska nie tworzyła regularnego wojska, a jedynie „milicję ludową” składającą się głównie z bezrobotnych. Pierwszy generalny pobór ogłoszono w byłym królestwie w dniu upadku rządu Moraczewskiego.⁶² Choć Kraków wcześniej zapowiadał rygorystyczne przestrzeganie poboru także na Łemkowszczyźnie, to jednak tego nie zrobiono. 24 stycznia 1919 roku PKL zarządził wykluczyć Łemków z rozpoczynającego się cztery dni później w Galicji poboru roczników 1896-99.⁶³ Stało się tak dlatego, że zgodnie z ciągle wtedy obowiązującymi dekretami Rady Regencyjnej Polska tworzyła armię narodową, w której powszechny obowiązek służby mieli jedynie Polacy (od 14 lipca 1920 roku objęto nim także Żydów). Zgodnie zatem z tym prawem ani Łemkowie, ani żadna inna mniejszość narodowa nie powinni byli być powoływani do wojska.⁶⁴ Władze polskie natomiast ciągle zalecały żandarmerii: „(...) *Mieć na oku agitację i propagandę czesko-słowacką w gminach ruskich* (...) [i – B. H.] *wszystkie nawet najdrobniejsze szczegóły dotyczące działalności Czecho-Słowaków tutejszemu dowództwu donosić* (...)”.⁶⁵ Po lutowej pacyfikacji Łemkowszczyzny donoszono 7 marca ze Żdnyi, iż ludność zachowuje się spokojnie, ale dalej przy każdym kontakcie z Polakami daje poznać swoją do nich niechęć.⁶⁶ Fakt ten prawdopodobnie przyczynił się do dalszej ścisłej kontroli Łemków. Już

62. Zygmunt Lasocki. *Wspomnienia byłego szefa PKL i K. Rz.*, Kraków 1931, s. 61, 75.

63. *Pow. D-two Żandarmerii Gorlice do wszystkich posterunków Żandarmerii w powiecie z 24 I 1919*, APK, PPP 85, k. b. n. Decyzję taką powzięto na podstawie specjalnego rozporządzenia PKL w tej kwestii z dnia 15 stycznia 1919 r., o którym wspomina się w rozkazie *Okręgowej Komendy Uzupelnień w Krakowie dla Powiatowej Komendy Uzupelnień w Tarnowie z 26 VII 1919*, APK, PPP 87, k. b. n.

64. Piotr Stawecki, op. cit., loc. cit., stwierdza, iż: „(...) *nie przeprowadzono poboru ludności ukraińskiej w Galicji Wschodniej i jak się wydaje – innych mniejszości narodowych*. [podkreślenie moje B. H.] (...)”. Dokładniejsza praca na interesujący nas temat autorstwa Tadeusza Kowalskiego, *Polityka narodowościowa w wojsku polskim 1918-1939* (Warszawa 1973) nie została niestety opublikowana (była to praca doktorska obroniona w Wojskowej Akademii Politycznej).

65. *Dow. Straży Pow. Gorlice do Post. Żand. Uście Ruskie z 1 II 1919*, APK, PPP 85, k. b. n.

66. *Ekspozycja Żandarmerii w Żdnyi do Pow. D-twa Żandarmerii z 7 III 1919*, APK, PPP 87, k. b. n.

od 10 lutego pilnie obserwowany był **ks. Mychajło Jurczakewycz**, którego działalność w ocenie strony polskiej nabierała: „(...) *coraz więcej cech akcji zmierzającej do oderwania ruskich gmin od łączności z powiatem, a więc znamion czynu przeciwpaństwowego (...)*”. Zalecano zbadanie składu lemkowski instytucji administracyjnych, częstotliwości ich zebrań i treści omawianych spraw. Szczególnej uwadze żandarmów polecano kontakty **ks. Mychajła Jurczakewycza** z Czechami i uprawianie przez niego agitacji na rzecz południowego sąsiada Polski. Polecano też zebrać odezwy i rozporządzenia wydawane przez lemkowską administrację. Z innych lemkowski działaczy inwigilacji poddano w tym samym czasie **ks. Teodozija Durkota ze Żduni**.⁶⁷ 13 lutego ponownie wydano nakaz inwigilacji i aresztowania (w razie powrotu do Polski): **Iwana Andrejki, Dymytryja Wystockiego** oraz **dra Aleksandra Cichańskiego**, podejrzewając ich o: „(...) *szpiegostwo, agitację antypaństwową w ogóle lub zbrodnię przeciwko sile zbrojnej Państwa (...)*”. Po ewentualnym aresztowaniu wymienionych osób nakazywano bezzwłoczne powiadomienie o tym Krakowa i odstawienie ich tam.⁶⁸ Od 21 lutego natomiast inwigilowano **dra Jarosława Kaczmarczyka** i członków kierowanej przez niego PRR w celu: „(...) *przedłożenia w możliwie najkrótszym czasie obszernego, dokładnego i prawidłowego materiału świadczącego o antypaństwowej działalności (...)*”.⁶⁹

Wobec nabrzmiałej sytuacji **ks. Mychajło Jurczakewycz** musiał salwować się ucieczką przed niechybnie zbliżającym się aresztowaniem. 3 marca 1919 roku uciekł on ze swej plebanii, na – jak sam pisał – „(...) *dziesięć minut przed napadem 250 żołnierzy. Chcieli mnie złapać i – jak*

67. *D-two Straży Powiatowej Gorlice do Posterunku Żandarmeryi w Uściu Ruskim z 10 II 1919*, APK, PPP 85, luźne druki.

68. O tym rozkazie wspomina się w rozporządzeniu *Państwowego Dowództwa Żandarmeryi w Nowym Sączu Ad rozkaz Oddz. Inf. Defens. przy Dowództwie Żandarmeryi przy Generalnym Okręgu w Krakowie z 28 I 1921*, APK, StPNS 85, k. b. n.. W lutym 1919 roku dysponowano już szczegółowymi charakterystykami zewnętrznymi poszukiwanych, które dołączono do rozkazu aresztowania.

69. *Dowództwo Straży Powiatowej Gorlice do Posterunku Żandarmeryi w Uściu Ruskim z 21 I 1919*, APK, PPP 85, luźne druki.

sami mówili – powieści. Tylko cudem uratowałem się od śmierci. Napad ten barbarzyństwem przewyższał tatarski. Strzelano do ludzi jak do psów, grabiono (...)”.⁷⁰ 8 marca był on już w Koszycach. Spotkał się z dowódcą czesko-słowackich wojsk w tym mieście, płk. Frantem Schöblem. W czasie tego spotkania **ks. Mychajło Jurczakewycz** złożył sprawozdanie z sytuacji, w jakiej znalazła się Łemkowszczyzna, podkreślając przemoc i gwałty zadawane Łemkom przez Polaków. Twierdził on, że cała Łemkowszczyzna jest sterroryzowana, ludzie boją się ruszać z domu a wojsko polskie grozi spalaniem wsi. Protokółarnie zeznał on wtedy, iż: „(...) *W związku z tym, że Karpatoruska Rada jako prawdziwa wyrazicielka woli całej karpato-rusińskiej ludności – Łemkowszczyzny i Węgierskich Rusinów – nie raz już prosiła przyłączyć galicyjską Łemkowszczyznę do Czecho-Słowacji i zająć ją natychmiast czesko-słowackimi wojskami, uważam za nieodzowne pojawić się osobiście u płk. Schöbla z tym, aby on w jak najkrótszym czasie zwrócił się do Pana Prezydenta Masaryka, do Ministerstwa Wojny lub do Konferencji Pokojowej z usilną prośbą, aby Ententa natychmiast posłała komisję na Łemkowszczyznę w celu zbadania prawdziwie bolesnego położenia tej krainy i powzięcia odpowiednich decyzji dla ukrócenia barbarzyństw od dłuższego czasu popełnianych przez polskie władze i wojsko nad bezbronny lemkowski narodem. (...) Jako przewodniczący Naczelnej Rady Łemkowszczyzny i uppełnomocniony przedstawiam prawdziwe życzenie i prośbę całego lemkowskiego narodu przyłączenia się całej Łemkowszczyzny do Czecho-Słowacji i natychmiast zająć ją dzielny wojskiem czesko-słowackim (...)*”.⁷¹

W odpowiedzi na polską pacyfikację Łemkowszczyzny Łemkowie zorganizowali trzy zebrania w marcu 1919 roku. Dyskutowano kolejno we Florynce (5 marca), Brunarach (9 marca) i Krynicy Wsi (16 marca).⁷²

70. List **ks. Mychajła Jurczakewycza** do **Dymitrija Markova** z 4 IV 1919 r., przedrukowany w „Польскій звітства надъ русскимъ населениемъ въ Галичині”, *Правда*, XVIII, 40, Olyphant, PA 1919, s. 2.

71. *Протокол составлений 8-го Марта 1919...* znajduje się w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Pradze, AMZV, PA. 5118, a jego fotokopię zamieścił Іван Ванат, op. cit., fotokopia nr 7.

Pod nieobecność **ks. Mychajła Jurczakewycza** przodownictwo w lemkowskiem ruchu próbował objąć **dr Jarosław Kaczmarczyk**, który nie był nastawiony wobec Polaków tak wojowniczo, jak **ks. Mychajło Jurczakewycz**, i zmierzał on do podjęcia rozmów ze stroną polską. Jego pragnieniem było zapewnienie Łemkom jak największych koncesji politycznych (samorządowych), ekonomicznych i kulturalnych w sytuacji kontrolowania Łemkowszczyzny przez władze polskie. Kierowana przez niego PRR w Bińczarowej przejęła uprawnienia rozwiązanej 28 stycznia 1919 r. PRR w Krynicy.⁷³ Próbowano także przejąć uprawnienia powiatowych rad dla gorlickiego oraz jasielskiego i krośnieńskiego.⁷⁴ Rada w Czarnem (dla gorlickiego) odmówiła jednak podporządkowania się **drowi Jarosławowi Kaczmarczykowi**.⁷⁵ Grupa Łemków skupiona wokół rady w Czarnem była nieprzejednanie wrogo nastawiona względem polskiego panowania na Łemkowszczyźnie i nie dopuszczała nawet możliwości dyskusowania z Polakami. Przez najbliższe miesiące kontynuowała ona swoją procechosłowacką politykę, którą poparto także na wspomnianych trzech wiecach odbytych w marcu. Odmówiono tam, za sprawą wystąpień **Władymyra i Jarosława Kaczmarczyków** między innymi płacenia państwu polskiemu podatków, prawa pobierania rekruta na Łemkowszczyźnie i zadeklarowano pragnienie przyłączenia Łemkowszczyzny do Czecho-Słowacji.⁷⁶ **Dr Jarosław Kaczmarczyk**, choć chciał podjąć rozmowy z realną polską siłą na Łemkowszczyźnie,

72. *Raport Powiatowego Dowództwa Żandarmeryi w Nowym Sączu dla Dowództwa Żandarmeryi w Krakowie z 9 III 1919*, APK, StGII 10; „Intrygi czesko-rosyjskie na Łemkowszczyźnie”, *Ilustrowany Kuryer Codzienny*, X, 89 (Kraków 1919); „Łemkowie a Czecho-Słowacy”, *Czas*, LXXII, 89 (Kraków 1919).

73. *Raport Powiatowego Dowództwa Żandarmeryi w Nowym Sączu dla Komisji Rządzącej w Krakowie z 13 II 1919*, APK, StPNS 85, k. b. n.

74. *Русская Рада Грнбовского уезда Президиум Русской Рады Горлицкого уезда z 26-го Января 1919*, dokument w posiadaniu **Aleksandra Kuryły** z Krakowa.

75. *Raport Powiatowego Dowództwa Żandarmeryi w Nowym Sączu dla Komisji Rządzącej w Krakowie z 13 II 1919*, APK, StPNS 85, k. b. n. Odpowiedź PRR dla jasielskiego i krośnieńskiego nie jest znana.

76. *Powiatowe Dowództwo Żandarmeryi w Nowym Sączu do Dowództwa Żandarmeryi przy Generalnym Okręgu w Krakowie z 9 III 1919*, APK, StGII 10, k. b. n.

to jednak ciągle – tak jak i inni Łemkowie – traktował ją jako siłę okupacyjną. Dlatego też 13 marca Komisja Rządząca w Krakowie nakazała Starostwu w Grybowie: „(...) przeprowadzenie odpowiednich dochodzeń i ewentualne odstąpienie sprawy Prokuratorji Państwowej z powodu zachodzących znamion zdrady stanu. Ewentualnie zarządzić należy internowanie **Władysława [Władymyra – B. H.] i Jarosława Kaczmarczyków** (...)”.⁷⁷ W dzień Wielkiej Nocy 250-osobowy oddział wojska otoczył Bińczarową i dom Kaczmarczyków. **Ks. Teofila Kaczmarczyka** wypytywano, gdzie ukryta jest broń. Rewizja jednak nie doprowadziła do odkrycia żadnych dowodów na działalność antypaństwową i wojsko odeszło w spokoju.⁷⁸ 30 marca natomiast aresztowano ponownie **ks. Dymytryja Chylaka**.⁷⁹ 8 kwietnia wydano rozkaz „(...) w sprawie przedłożenia wykazów urzędników narodowości niepolskiej, a którzy nie złożyli dotąd ślubowania państwowego(...)”.⁸⁰

Z chwilą, gdy postanowienia lemkowski zebrań w marcu doszły do wiadomości polskiej opinii publicznej, gazety ponownie uderzyły na alarm. *Ilustrowany Kuryer Codzienny* pisał w relacji „Intrygi czesko-rosyjskie na Łemkowszczyźnie” z Nowego Sącza (1 IV 1919): „(...) *Byłoby bardzo pożądanym, aby rząd polski wykazał nieco więcej jak dotąd zainteresowania dla tej agitacji i poczynił potrzebne zarządzenia. Jest rzeczą niesłychaną, aby w państwie naszym sfory najrozmaitszego rodzaju preclichków i czarnosecińców grasowały po całym Podkarpaciu* (...)”. W podobnym duchu relacjonował stan rzeczy *Czas* w relacji „o granice południowej Polski” (20 IV 1919): „(...) *Już dziś nie zaniedbują Czesi niczego, by zza Karpat podsycać antypolski ruch. (...) Rzuca się hasło wciele-*

77. *Komisja Rządząca. Wydział Administracyjny Starostwu w Grybowie z 13 III 1919*, APK, StGII 10, k. b. n.

78. В. П. Гладик, „Собрание мужей довірія Лемковщины”, *Прикарпатская Русь*, III, 693 (New York, 1920), s. 2.

79. „Польскін звірства надъ русскимъ населеніємъ въ Галичині”, *Правда*, XVIII, 40, Olyphant, PA 1919, s. 2.

80. Rozkaz ten potwierdzono też 12 maja 1919 roku. *Generalny Delegat Rządu dla Galicji do P. Kierowników Starostw, do P. Dyrektora Policji we Lwowie i Krakowie z 12 V 1919*, APK, StPNS 85, k. b. n.

nia polskiego Podkarpacia do państwa czesko-słowackiego. (...) podkopując najmocniejszą, suchą granicę Polski. (...)”.

Chcąc zakończyć sprawę lemkowskiemu ruchowi na rzecz Czecho-Słowacji i będąc pod naciskiem polskiej opinii publicznej, władze polskie zadeklarowały gotowość zezwolenia na powrót na Łemkowszczyznę starającego się o to **ks. Mychajła Jurczakewycza**. Dostał on osobiste zapewnienie nietykalności od starosty gorlickiego. Będąc w ciężkiej sytuacji ekonomicznej (grecko-katolicki biskup preszowski nie chciał przydzielić mu parafii w swej diecezji) – postanowił on powrócić na północną stronę Karpat. Dzień przed Wielkanocą przybył on do swojej parafii w Czarnem. Jednakże już kilka dni później, 22 kwietnia 1919 roku, 50 żołnierzy otoczyło plebanię nocą i skutego księdza odstawiło do Gorlic. Tam dołączono do niego innych członków PRR w Czarnem.⁸¹ Przeciwko wszystkim prowadzono dochodzenie i prawdopodobnie na początku czerwca 1919 odbył się ich proces w Gorlicach.⁸² W gorlickim zebrano materiały obwiniające, które wyraźnie świadczyły o działalności obwinionych na rzecz przyłączenia Łemkowszczyzny do Czecho-Słowacji. Mimo tego najprawdopodobniej nie postawiono im zarzutu zdrady stanu, a jedynie zakłócania porządku publicznego.⁸³ Niestety ani przebieg procesu, ani jego wynik nie jest znany. Tak czy inaczej strona polska osiągnęła swój cel, gdyż niezwykle aktywny **ks. Mychajło Jurczakewycz** po procesie zniknął ze sceny politycznej. Sami Łemkowie postanowili zawiesić na jakiś

81. Nie są znane nazwiska innych aresztowanych. Były wśród nich między innymi najprawdopodobniej te oto osoby, które były wcześniej członkami PRR w Czarnem: **inż. Serhej Durkot**, **ks. Teodozj Durkot**, **Onufrij Tkacz**. Porównaj przypis 6.

82. O przebiegu aresztowania **ks. Mychajła Jurczakewycza** pisze Victor P. Hladick, op. cit. O prowadzeniu dochodzenia świadczą dokumenty nakazujące dostarczenie materiału dowodowego: *Starostwo na ręce Pana Starosty z 26 IV 1919*, APK, KPP Jasło 97, k. b. n.; *Starostwo w Gorlicach do Powiatowej Żandarmeryi Jasło z 26 IV 1919*, APK, KPP Jasło 97, k. b. n.. Przeprowadzone w tej kwestii śledztwo w jasielskiem nie przyniosło jednak żadnych konkretów, gdyż – jak donosiła żandarmerya z Krempnej – Łemkowie utrzymywali swoją polityczną działalność w największej tajemnicy. *Posterunek Żandarmeryi Krempna do PD Żand. Jasło z 13 V 1919*, APK, KPPPJ 97, k. b. n.

83. *Raport Posterunku Żandarmeryi w Gorlicach dla Sądu Powiatowego w Gorlicach z 3 V 1919*, APK, KPPP 72, brudnopis, k. b. n.

czas swoją działalność niepodległościową. Wspominał o tym wypuszczony w czerwcu 1919 roku z więzienia **ks. Dymitryj Chylak**. Podkreślał on, że lemkowscy liderzy zdecydowali się na to, aby uchronić ludność przed polską pacyfikacją Łemkowszczyzny.⁸⁴ **Iwan Andrejko** donosił w początkach czerwca z Bardejowa, że: „(...) Polacy nie przestają gnębić Łemków – nasi ludzie boją się przyznawać, że są Rusinami (...) Parę dni temu w Tyliczu legionści strzelali do chłopów, którzy to mieli nie chcieć udzielić im transportu (...) O jakiegokolwiek działalności narodowej nie można ani marzyć. Łemkowszczyzna jest jednym politycznym więzieniem, ze wszystkich stron otoczonym polskimi bagnietami (...)”.⁸⁵ Prawdopodobnie też jeszcze w maju doszło w Krakowie do zaocznego skazania na śmierć **Aleksandra Wołoszynowycza**, członka lemkowej delegacji z sanockiego do Koszyc. Spowodowało to pozostanie jego samego na Słowacji, podobnie jak i pozostałych dwu członków delegacji: **Myrosława Hrabca** i **dra Andrija Gagatki**. Na teren Czecho-Słowacji uciekł dowódca lemkowej straży (policji), porucznik **Roman Sembratowycz**.⁸⁶ Pacyfikacja ruchu lemkowego miała też wpływ na ucieczkę z Polski (czerwiec 1919), w obawie przed prześladowaniem, siostry **Aleksandra Wołoszynowycza – Olhy** (1883-1953) z mężem, **ks. Wasylem Antonyczem** (1879-1942) oraz ich małoletnim synem, **Bohdanem Ihorem Antonyczem** (1909-1937), przyszłym znanym poetą.⁸⁷ Mieszkali oni przez kilka tygodni na Słowacji. Po powrocie do Nowicy, gdzie **ks. Wasyl Antonycz**

84. Димитрій Хиліак, „Польський терор”, *Правда*, XIX, 49 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

85. В. П. Гладик, „Новости съ Лемковщины”, *Правда*, XVIII, 51 (Olyphant, PA, 1919), s. 3.

86. Wstąpił on do armii czechosłowackiej, gdzie dosłużył się stopnia podpułkownika (pułkownika?). Степан Шах, op. cit., s. 91-92. Nie porzucił on jednak spraw lemkowych. Utrzymywał ścisły związek z bratem **ks. Anatolem Sembratowyczem** (1884-1945), proboszczem w Krynicy w latach 1916-24, **Metodym Trochanowskim** i innymi lemkowskimi przywódcami, będąc łącznikiem między nimi a rusińskimi działaczami w Czecho-Słowacji. *Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Nowym Sączu do Starostwa w Nowym Sączu z 24 VII 1921*, dokument przedrukowany w *Becina*, VII, 3-4 (Krynica-Legnica, 1995), s. 5.

87. Przybyli oni do **Aleksandra Wołoszynowycza** do miasta Michalovec bardzo wyczerpani, gdyż część drogi z Nowicy musieli pokonać pieszo. **Bohdan Ihor Anto-**

proceedził parafię, był on na krótko aresztowany i przesłuchiwany w sprawie politycznej działalności jego szwagra.⁸⁸ Wreszcie na początku czerwca aresztowano w Gładyszowie **Prokopa Bodnara** i **Josyfa Worobla**, podejrzewanych o proczechosłowacką agitację. Nie zdołano jednak udowodnić im tego zarzutu.⁸⁹

Już na początku maja Żandarmeria donosi o uspokojeniu się ludności lemkońskiej. W miesięcznych sprawozdaniach Powiatowego Dowództwa Żandarmerii w Jaśle za maj i czerwiec nie ma ani słowa o Łemkach.⁹⁰ Choć Generalny Delegat Rządu dla Galicji 24 maja 1919 roku uczulał starostwo w Grybowie na agitację czesko-słowacką,⁹¹ to jednak Żandarmeria nie znajduje dowodów na taką działalność. Często podkreśla się natomiast w raportach niechętny stosunek Łemków do Polski, ukryty pod pozorną przychylnością.⁹²

Ostatnim akcentem działalności politycznej Łemków w tym okresie było pojawienie się **dra Jarosława Kaczmarczyka** (7 VI 1919) w Krynicy w celu przedstawienia żądań Łemków naczelnikowi akcji aprowizacyjnej dla Galicji, kapitanowi armii amerykańskiej Merianowi G. Co-

nyez rozchorował się w podróży i przeleżał jakiś czas w gorączce. Gdy stan jego zdrowia polepszył się, zostali oni przeniesieni przez **Aleksandra Wołoszynowycza** do miasta Medzilaborce i umieszczeni na plebanii tamtejszej parafii grecko-katolickiej. Олександр Волошиневич, „Спомини про мого племінника та його родичів”, [W:] Весни розсіваної князь. Слово про Антонича, Львів 1989, s. 319-321.

88. Op. cit., loc. cit.,

89. **Prokop Bodnar** i **Josyf Worobel** podali Żandarmerii, że szli z Hańczowy przez Skwircę. Gładyszów z zamiarem udania się do Czarnego przez Smerekowice. Celu podróży nie wyjawili. Żandarmeria podejrzewała, iż aresztowani pełnili rolę posłanników między Pragą, Preszowem a Ruskimi Racami. Nie zdołała ona jednak w trakcie śledztwa podeprzeć tych zarzutów zeznaniami świadków. Aresztowania natomiast dokonano pod zarzutem włóczęgostwa. *Posterunek Żandarmerii w Gładyszowie do Posterunku Żandarmerii w Wysowej z 13 VI 1919* oraz raport w tej sprawie, *Sqd Powiatowy Gorlice. Oddział VII, dnia 13 VI 1919*, APK, PPP85, Uście Ruskie, k. b. n.,

90. *Powiatowe Dowództwo Żandarmerii Jasło dla Okręgowego Dowództwa Żandarmerii Tarnów. Relacja z maja i czerwca 1919*, APK, KPPPJ 97, k. b. n.

91. *Generalny Delegat Rządu dla Galicji do Pana Kierownika Starostwa w Grybowie z 24 V 1919*, APK, StGII 8, k. b. n.

92. *Powiatowe Dowództwo Żandarmerii Jasło do Ekspozytury w Tarnowie z 10 VI 1919*, APK, KPPPJ 97, k. b. n., opisywało tak stan rzeczy według raportów z posterunków w Grabiu i Krempnej.

operowi (1893-1973).⁹³ Został on wysłany z warszawskiego centrum Amerykańskiej Organizacji Dopomogowej Herberta Hoovera [Herbert Hoover's American Relief Administration] w celu zbadania sytuacji politycznej i żywnościowej na Łemkowszczyźnie. Podróż ta była wynikiem interwencji Victora P. Hładyka (1873-1947) u szefa HHARA w Paryżu, płk. Jamesa Logana.⁹⁴ **Dr Jarosław Kaczmarczyk** oświadczył kapitanowi Merianowi G. Cooperowi, iż Łemkowie pragną być przyłączeni do Rosji. Skarżył się on na Polaków za znęcanie się nad Łemkami i krzywdzący rozdział żywności. Żądał on także, aby Konferencja Pokojowa w Paryżu zapewniła Łemkom możliwość samostanowienia oraz, aż do czasu przyłączenia do Rosji, niezawisłość od władz polskich.⁹⁵

Wynikiem odbytej w dniach 2-6 czerwca 1919 podróży po Łemkowszczyźnie był raport kpt. Meriana G. Coopera: *Report on that district of the Carpathian Mountains inhabited by Lemki, sometimes called Lemkos or Carpatho-Russe* [Raport o tej części gór karpackich zamieszkałej przez Łemków, czasami nazywanych Karpackimi Rusinami].⁹⁶ Raport ten został przekazany Konferencji Pokojowej w Paryżu za pośrednictwem delegacji polskiej. Łemkowska emigracja w Ameryce zwracała

93. Pochodził on z rodziny o silnych sympatiach propolskich. Sam wkrótce wstąpił do polskiej armii, gdzie stworzył oddział amerykańskich pilotów walczących przeciwko bolszewikom. Odznaczony za to osobiście przez Józefa Piłsudskiego, otrzymał propozycję osiedlenia się w Polsce. Powrócił jednak do USA, gdzie do końca życia żywo interesował się polskimi sprawami i pomagał Polsce. Jego biografię podał: Teodor Lachowicz, „Cenny dar dla Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku” *Nowy Dziennik*, XXII, Nowy Jork 1993, 20 października 1993, s. 4. O udziale M. G. Coopera w wojnie z Rosją Sowiecką czytaj [W:] R. F. Karolevitz – R. S. Fenn, *Flight of Eagles*, Sioux Fall, SD, 1974.

94. Krótka notka poprzedzająca przedrukowanie raportu M. G. Coopera, *Правда*, XVIII, 61 (Olyphant, PA, 1919), s. 2.

95. Relacja *Nowej Reformy* z 11 czerwca 1919, tu cytowana z maszynowego odpisu znajdującego się w APANK, Dział Rękopisów, sygn. 4179, k. b. n.

96. Dokument ten, datowany Warszawa 1919, znajduje się w bibliotece The Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, California, gdzie jest skatalogowany w *Catalog of the Western Languages Collection*, VII, s. 521, pod hasłem *Carpatho-Russian Committee in Paris. U. S. American relief administration*. sygn. D643. A7 DP5021 no. 18.

jednak uwagę na to, iż i tak już sprzyjający Polakom dokument był przez nich jeszcze oceniany.⁹⁷ Rozmowa **dra Jarosława Kaczmarczyka** z kpt. Merianem G. Cooperem w Krynicy nie została tam omówiona. Generalnie rzecz biorąc amerykański oficer dał wiarę zapewnieniom przedstawicieli polskiej, lokalnej administracji, która utwierdzała go w przekonaniu, iż Łemkowie traktowani są należycie. Pisał on co prawda o niepodległościowych aspiracjach Łemków i ich pragnieniu przyłączenia Łemkowszczyzny do Rosji lub Czecho-Słowacji. Jednakże poza stwierdzeniem tego faktu nie zatrzymywał się w swym raporcie ani chwili dłużej nad tą podstawową dla Łemków sprawą. Szeroko natomiast omówił drażliwą kwestię aprowizacji i ogromny niedobór żywności w lemkowskiach wsiach.

RUCH RUSOFILSKI LIPIEC 1919 – GRUDZIEŃ 1920

Jednym z ważnych powodów zawieszenia działalności politycznej przez Łemków w lecie 1919 roku był fakt bardzo ciężkiego, wręcz katastrofalnego ekonomicznego położenia regionu. Warunki atmosferyczne na przełomie 1918 i 1919 roku były tak ekstremalne, iż w sposób zasadniczy utrudniały, czy wręcz uniemożliwiały prowadzenie prac polowych na i tak nie sprzyjających temu obszarach górskich. Zniszczenia i kontybiecje wojenne ogołociły natomiast lemkowski gospodarstwa z wszelkich zapasów. We wsi Czarna tak opisywano ten rozpaczliwy stan rzeczy: „(...) Żyjemy w biedzie, zniszczeni. Nie mamy ani konia, ani byków, obchodzimy się krowami. Odebrali nam cały majątek za nic. Bóg pomógł nam przeżyć te 5 lat – teraz każdy biedny Rusnaczek, który pozostał, jest ze skały zbudowany (...)”.¹ Ze wsi Bogusza pisano: „(...) U nas ludzie bardzo biedują. Jeszcze w maju śnieg leżał, a zimno było jak w grudniu (...)”.² Z Izb natomiast donoszono: „(...) Dwa lata bardzo kiepsko rodziło się, a w 1918 roku mróz jeszcze latem przychodził (...) Hiszpanka i ospa szaleją, a ich ofiary padają jedna za drugą (...)”.³

1. „Письмо изъ Лемковщины-Чорна”, *Правда*, XVIII, 53 (Olyphant, PA, 1919), s. 3.

2. „Письмо изъ Лемковщины-Богуша”, *Правда*, XVIII, 5 (Olyphant, PA, 1919), s. 3.

3. Свящ изъ Лемковщины [ks. Dymytrij Chylak z Izb – В. Н.], „Письма изъ Лемковщины”. *Правда*, XVIII, 82 (Olyphant, PA, 1919), s. 3. Porównaj też inne opisy tragicznego położenia ekonomicznego Łemkowszczyzny: „Письма изъ старого краю-Мисцова”, *Правда*, XVIII, 51 (Olyphant, PA, 1919), s. 3; „Письма изъ старого краю-Лосе”, *Правда*, XVIII, 87 (Olyphant, PA, 1919), s. 3; „Письма изъ старого краю-Тихая”, *Правда*, XVIII, 85 (Olyphant, PA, 1919), s. 3; „Письма изъ старого краю-Лукив”, *Правда*, XVIII, 91 (Olyphant, PA, 1919), s. 3; „Письма изъ старого краю-Поляны Суровичны”, *Правда*, XIX, 18 (Olyphant, PA, 1920), s. 3; К-скій, „Вісти изъ Лемковщины”, *Правда*, XIX, 25 (Olyphant, PA, 1920), s. 2; К-скій, „Письмо изъ Праги”, *Правда*, XIX, 25 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

97. *Правда*, opublikowała tłumaczenie tej wersji raportu, którą delegacja polska dostarczyła do Paryża (XVIII, 61-64, Olyphant, PA 1919). Zwracano jednocześnie uwagę na rozmowy odbyte przez kpt. Meriana G. Coopera z Łemkami, które nie zostały nawet wspomniane w tej wersji raportu.

Kpt. Merian G. Cooper w swoim raporcie z czerwca 1919 roku⁴ stwierdził, że sytuacja z żywnością jest bardzo zła, gdyż:

1. Ziemia rodzi bardzo słabo.

a) Tylko mała część ziemi została zasiana jesienią 1918 i wiosną 1919 ze względu na to, iż Łemkowie nie mieli ziarna do siania ani ziemniaków do sadzenia.

b) Bardzo wielkie deszcze i grady nie pozwoliły na wiosnę 1919 roku zasiać nawet tych skromnych zapasów, które posiadano.

c) Ziemia na Łemkowszczyźnie ogólnie jest bardzo nieurodzajna.

2. Nie ma żadnych zapasów żywności, gdyż:

a) Poprzedniej wiosny (1918) i jesieni (1917) zasiano i zasadzono jedynie bardzo małe obszary ziemi ze względu na dokuczliwy brak siły roboczej (mężczyźni byli na wojnie) oraz systematyczne, uciążliwe deszcze i gradobicia wiosną i latem 1918 roku.

b) W tym roku (1919) Łemkowie nie mieli możliwości udania się na Nizinę Węgierską i najęcia się tam do pracy. Ta sezonowa praca przynosiła im zawsze spore dochody i zapasy żywności.

3. Łemkowie posiadają bardzo mało bydła, a to, które posiadają, jest bardzo liche:

a). Rekwizycje są przyczyną takiego stanu rzeczy.

b) Ziemia dostarcza bardzo mało paszy. c) Trawa tego roku jest wyjątkowo marna.

Tak więc żniwa 1919 roku nie poprawiły sytuacji żywnościowej na Łemkowszczyźnie, co szczególnie ciężko odczuto zimą 1919/20. Z Kłopotnicy pisano wtedy: „(...) *Chyba przyjdzie nam głodować (...)*”⁵ Z Andrzejówki natomiast donoszono: „(...) *Czesi niczego do nas przez granicę nie dopuszczają. Wszędzie niemiłosiernie dużo żebraków. Ceny idą do góry każdego dnia. Nikt nie chce pracować za pieniądze, a jedy-*

4. Merian G. Cooper, op. cit.

5. „Письмо из старого краю-Клопитница”, *Правда*, XIX, 3 (Olyphant, PA, 1920), s. 4.

nie za chleb (...)”⁶ Ze względu na niedożywienie zanotowano śmiertelne przypadki zachorowania na tyfus plamisty oraz hiszpankę.⁷

W tej ciężkiej sytuacji ekonomicznej z ulgą przyjęli Łemkowie rozkaz Wojskowej Komendy Uzupelnień w Krakowie z 26 lipca 1919 roku. Utrzymywał on bowiem w mocy rozkaz zwolnienia Łemków od poboru do Wojska Polskiego z 15 stycznia 1919.⁸ Fakt ten niewątpliwie przysłużył się przedłużeniu na kilka miesięcy spokoju na Łemkowszczyźnie. 7 października donoszono z Grybowa o tym, iż: **ks. Teofil Kaczmarczyk, dr Jarosław Kaczmarczyk, Justyn Worhacz** z Florynki oraz **Aleksander Gogocz**, wójt w Polanach, koło Krynicy „(...) *którzy zawsze jako główni działacze występowali, obecnie zachowują się zupełnie spokojnie i nie zajmują się wcale żadną agitacją (...)*”.

⁹ Spokój ten okazał się jednak nietrwały. Jeszcze w połowie września odbyło się w Sanoku spotkanie tamtejszych rusofilów, którzy w czasie zebrania „(...) *zanucili pieśń czeską, którą stojąc odśpiewali (...)*”¹⁰ Z Uścia Ruskiego (Gorlickiego) natomiast donoszono później, że student prawa **Teodor Wojtowycz** pragnie stworzyć tam czytelnię, gdzie

6. „Письмо из старого краю-Анденвка”. *Правда*, XIX, 18 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

7. **Artym Dudra** ze wsi Łosie zmarł na hiszpankę tuż przed swym weselem. W Izbach zmarła na tyfus plamisty **Feodozija Maciejowska**, a w Mochnacze Niżnej **Mykołaj Andrasz**. Po kilka osób umarło na tyfus plamisty w: Śnietnicy, Izbach, Krynicy i innych wsiach. В. П. Гладик, „Пятнистый тиф”, *Прикарпатская Русь*, III, 698 (New York, 1920), s. 2-3; „Письмо из Лемковщины”, *Правда*, XIX, 12 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

8. *Okręgowa Komenda Uzupelnień Kraków do Powiatowej Komendy Uzupelnień Tarnów z 26 VII 1919*, APK, PPP 87 Żdynia, k. b. n.

9. *Powiatowe Dowództwo Żandarmerii w Grybowie do Starostwa w Grybowie z 7 X 1919*, APK, StGIII 10, k. b. n., Podobnej treści pismo wysłano też do Wojewódzkiej Komendy Żandarmerii w Krakowie, a było ono odpowiedzią na wcześniejszy rozkaz zbadania stanu agitacji politycznej na Łemkowszczyźnie: *Dowództwo Żandarmerii Kraków do Starostwa w Grybowie z 23 IX 1919*, APK, StGII 10, k. b. n.

10. Zebrano się w Ruskim Domu Narodowym, po czym przeniesiono zgromadzenie do kawiarni Szafrana, gdzie między innymi śpiewano rozmaite pieśni. Władze polskie nie zdołały ustalić celu spotkania i jego szczegółowego przebiegu. *Dowództwo Garnizonu Sanok do Starostwa w Sanoku z 21 IX 1919* oraz *Starostwo w Sanoku do Dowództwa Garnizonu w Sanoku z 30 IX 1919*, brudnopis, APP, StSanok, sygn. 53, mikrofilm 160796, k. 8.

ma on „(...) rzekomo głosić różne (...) mowy oraz ma młodzieży czytać szereg międzynarodowych, t. j. antypaństwowych, broszur. Cała dotychczasowa działalność odbywa się ściśle potajemnie, co świadczy, że prowodyrzy noszą się z zamiarem działać coś niedozwolonego, wobec tego byłoby wskazaniem zakazanie otwarcia czytelnicy w Uściu Ruskim, a nawet wszelkich zgromadzeń (...)”.¹¹ O nastrojach politycznych wśród Łemków, ich przeżyciach i rozgoryczeniach świadczy dobitnie ten dramatyczny w wymowie list z Męciny Wielkiej: „(...) Myśmy byli 600 lat pod Polską i Austrią i nie mieliśmy swobody, a teraz w latach 1914-15 kto tylko przyznawał się do tego, że jest prawosławnym Rusinem – to go aresztowali i sztuka była wydostać się czortu z rąk. Dał Bóg, że ta diabelska Austria rozleciała się. Początkowo zdawało się, że teraz będziemy sami dla siebie – ale tak się nie stało. Teraz ponownie wpadliśmy czortu w ręce i ta diabelska Polska gnębi nas i chce całkowicie Rusinów wyniszczyć. Mówią, że teraz na jednym Rusinie będzie się trzech Lachów nosić. Mamy u Boga nadzieję, że tego nie będzie długo i Bóg dopomoże, przyśle takich, którzy nas z tych polskich rąk oswobodzą, wydrą z tej niewoli, z tego polskiego piekła (...)”.¹²

Ponowne polityczne uaktywnienie się Łemków było niewątpliwie spowodowane przystąpieniem strony polskiej do poboru rekruta na Łemkowszczyźnie. Nastąpił on prawdopodobnie z początkiem listopada. Jako pierwszy donosił o poborze roczników 1896-1901 **dr Symeon Pyż** (1894-1957). Pisał on: „(...) Wcześniej brali tylko Polaków – teraz biorą i naszych [Łemków – B. H.], którzy nie chcą iść do polskiego wojska i dlatego wielu ucieka i ukrywa się, gdzie tylko może. Uciekł także młod-

11. PPP Uście Ruskie do Starostwa w Gorlicach z 30 XI 1919, APK, PPP 85, k. b. n.

12. „Письмо из старого краю-Мацина Велика”, Правда, XVIII, 91 (Olyphant, PA, 1919), s. 3. Podobnej treści opinie zawarto [W:] „Письма из старого краю-Устя Руске”, Правда, XVIII, 66 (Olyphant, PA, 1919), s. 3. Ks. Teodozjusz Durkot ze Żdźni otwarcie deklarował, iż: „(...) obecność polskich oddziałów wojskowych na Łemkowszczyźnie uważa za zabór (...)”. Ekspozycja Oddz. Inform. Okręgu Gen. Kraków w Nowym Sączu do Oddz. Inform. Okr. Gen. w Krakowie z 31 XII 1919, APK, KWPPK 119, k. b. n.

szy brat św. p. ks. M. Sandowycza (...)”.¹³ Pociąganie Łemków do służby w wojsku polskim było niezgodne z ówczesnym prawodawstwem polskim w tej kwestii. Dopiero bowiem konstytucja marcowa zmieniła narodowy charakter wojska polskiego na państwowy, głosząc w art. 91, iż „wszyscy obywatele są obowiązani do służby wojskowej”.¹⁴ Do chwili jej uchwalenia nie było prawnych podstaw do tego, aby werbować przedstawicieli mniejszości narodowych, którzy – jak to podkreślali często liderzy mniejszości ukraińskiej – znaleźli się w granicach Państwa Polskiego nie z własnego wyboru.¹⁵

Prawdopodobnie w czasie rozpoczęcia poboru na Łemkowszczyźnie pojawił się tam czołowy rusofilski działacz spośród łemkowskiej emigracji w Ameryce, **Victor P. Hładyk**.¹⁶ Jego udział w delegacji amerykańskich rusofilów na Konferencję Pokojową w Paryżu był dobrze znany Łemkom i doceniany przez nich. Jeszcze na początku 1919 roku, przed swoim wyjazdem z Nowego Jorku, **Victor P. Hładyk** nadzorował wysłanie na Łemkowszczyznę odzieży zebranej przez łemkowskich emigrantów w Ameryce za pośrednictwem Ruskiego Komitetu Pomocy [Русский Спасительный Комитет]. Do czasu przybycia **Victora P. Hładyka** w Beskidy pomoc ta jednak nie dotarła tam. Dlatego też udał się on do Warszawy razem z **Onufrijem Tkaczem**, wójtem w Uściu Ruskim (Gorlickim). Zdołali oni odnaleźć część wstrzymanego transportu i przewieźli dary na Łemkowszczyznę.¹⁷ Wkrótce pojechał on do War-

13. Rozkaz nakazujący pobór na Łemkowszczyźnie nie jest mi znany. Wygląda na to, że pobór nagle stał się faktem. Najwcześniejsza wzmianka o poborze pochodzi z cytowanego wyżej listu wydrukowanego w USA w połowie grudnia 1919: Симеон Пыж. „Корреспонденция из Праги (Вісти из Лемковщины)”, Правда, XVIII, 96 (Olyphant, PA, 1919), s. 3.

14. Piotr Stawecki, op. cit., s. 126.

15. Piotr Stawecki, „Ustawodawstwo wojskowe II Rzeczypospolitej 1921-1926”, *Wojskowy Przegląd Historyczny*, XXIII, 4 (Warszawa, 1978) s. 40.

16. Bogdan Horbal, „Victor P. Hładyk”, *Carpatho-Rusyn American*, XVIII, 3 (Fairview, N. J., 1995), s. 3. [Bogdan Horbal], „Віктор П. Гладик (Victor P. Hladick, Gladik)”, *Карпатська Русь*, LXVIII, 8 i 9 (Yonkers, N. Y., 1995), s. 3-5 i 3-5.

17. „Письма из старого краю-Устя Руске”, Правда, XVII, 100 (Olyphant, PA, 1919), s. 2.

szawy ponownie. tym razem z **drem Jarosławem Kaczmarczykiem**. Znowu odnaleziono partię darów z Ameryki i uzyskawszy transport przewieziono je na Łemkowszczyznę.¹⁸

Tego typu działalność pozwoliła **Victorowi P. Hładykowi** nie tylko szybko nawiązać kontakt z czołowymi łemkowskimi działaczami, ale także uzyskać ich pełne zaufanie. Dlatego też Kaczmarczykowie zaplanowali w Bińczarowej wiec przy zamkniętych drzwiach z jego udziałem na 7 grudnia 1919 roku.¹⁹ Prawdopodobnie już w tym czasie strona polska poszukiwała **Victora P. Hładyka** listem gończym.²⁰ Aresztowano go 8 grudnia w Bińczarowej. Przewieziono go do Grybowa, ale po wstępnym przesłuchaniu zwolniono ze względu na posiadanie amerykańskiego obywatelstwa.²¹

Victor P. Hładyk nie wydawał się zwracać uwagi na swoje aresztowanie i śledzenie przez policję. 31 grudnia 1919 roku przybył on do Żdźni, gdzie do późnych godzin nocnych konferował w domu **ks. Teodozija Durkota**. Następnie udał się z obecnym na tym spotkaniu **ks. Stefanem Wolańskim** (1880-19??) do tegoż parafii w Smerekowcu.²²

Prawdopodobnie na początku stycznia 1920 roku **dr Jarosław Kaczmarczyk** odbył podróż do Warszawy. Konferował tam w Ministerstwie Spraw Wojskowych i uzyskał zapewnienie, iż Łemkowie nie będą po-

18. Свящ. Ф. Качмарчик, „Письма из старого краю-Більцарева”, *Правда*, XIX, 6 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

19. O wiecu dowiedział się żandarm z Florynki, Piotr Dubor. *Posterunek Żandarmerji we Florynce do Starostwa w Grybowie z 5 12 1919*, APK, StGII, 10, k. b. n. Przebiegu spotkania nie udało mi się ustalić.

20. Nie znam jednak daty wydania tego listu gończego K-skiej, „Письмо из Праги”, *Правда*, XIX, 4 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

21. Свящ. Ф. Качмарчик, „Письма из старого краю-Більцарева”, *Правда*, XIX, 6 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

22. Dokładnej treści rozmów nie sposób jest ujawnić. Jednym z tematów spotkania w Żdźni była kwestia odnowy zniszczonego w czasie wojny Towarzystwa Gospodarczo-Kredytowego „Russka syła”. *PPP Żdźnia do Eks. p. O. Inf. Okr. Gen. Kra-ków z 14 IV 1920*, APK, PPP 87, k. b. n.. W. П. Гладик, „Кооперативы”, *Прикарпатская Русь*, III, 698 (New York, 1920). Podobnie było w Smerekowcu, gdzie **Victor P. Hładyk** pojawił się ponownie w lutym 1920 roku. W. П. Гладик, „Прошение Смерековьянъ къ Смерековьянамъ”. *Правда*, XIX, 71 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

woływani do wojska.²³ W styczniu i lutym 1920 roku **dr Jarosław Kaczmarczyk** kilkakrotnie pojawił się w Gorlicach. Tam publicznie, jak stwierdziło Starostwo w Gorlicach, „(...) *szerzył śmiało zasady antypaństwowe i wpływał ujemnie swą działalnością na innych (...)*”. Dlatego też Starostwo sugerowało, iż: „(...) *Należy nad nim rozciągnąć ścisłą kontrolę i postąpić w razie ujemnych spostrzeżeń z całą energią (...)*”.²⁴ Najprawdopodobniej wypowiedział się on przeciwko poborowi Łemków do Wojska Polskiego oraz rekwizycjom odzieży i żywności na Łemkowszczyźnie. Rekwizycje miały miejsce między innymi 10 stycznia 1920 roku we wsiach: Konieczna, Żdźnia, Ług i Małastów. W tej ostatniej wsi **Jacko Szkyrpan** został pobity i aresztowany przez żandarmerię za odmawianie wydania jej żywności. Informacje o tego typu zajściach skrzętnie notował **Victor P. Hładyk**.²⁵

Pobór roczników 1896-1901 przeprowadzony w gorlickim w dniach 21 stycznia – 1 lutego 1920 roku miał objąć – w myśl rozporządzeń starostwa w Gorlicach – także Łemków. Ci jednak, uzbrojeni w informacje uzyskane przez **Jarosława Kaczmarczyka** w Warszawie, przeciwstawili się jemu. **Victor P. Hładyk** pragnął przedyskutować sprawę poboru Łemków na wiecu (w Gorlicach?). Jednakże starosta gorlicki nie zgodził się i skreślił ten punkt z programu wiecu. Tym niemniej jednak Łemkowie osiągnęli chwilowe zwycięstwo, gdyż Starostwo w Gorlicach odwołało pobór w łemkowskich wsiach.²⁶

Z powodu zasadniczych rozbieżności pomiędzy informacjami przywiezionymi z Warszawy a postawą lokalnych władz polskich, 20 lutego

23. Ani daty ani bliższych szczegółów tej podróży nie znamy. W. П. Гладик, „Собрание мужей довірія Лемковщини”, *Прикарпатская Русь*, III, 693 (New York, 1920), s. 2.

24. *Starostwo Gorlice do Powiatowej Komendy PP w Gorlicach z 21 II 1920*, APK, KPPP 72, k. b. n..

25. W Żdźni żywność i odzież zarekwirowano w domach: **Pawła Kanschaka** i **Mojseja Dziubaka**, w Koniecznej: **Semana Młynoryka**, **Iwana Kawki**, **Wasyla Ksenyca**, **Iwana Suchowackiego**, a we wsi Ług **Jurka Dziamby**. W. П. Гладик, „Изъ Лемковщини”, *Прикарпатская Русь*, III, 696 (New York, 1920).

26. W. П. Гладик, „Бранка”, *Прикарпатская Русь*, III, 698 (New York, 1920), s. 2-3.

1920 roku **Victor P. Hładyk** razem z **dr Jarosławem Kaczmarczykiem** odbyli podróż do Warszawy w celu dalszego wyjaśnienia sytuacji na Łemkowszczyźnie.²⁷ W Ministerstwie Spraw Wojskowych rozmawiali oni z płk. Józefem Rybakiem (1882-1953). Był on szefem Departamentu Pierwszego MSW, który był odpowiedzialny za mobilizację i organizację sił zbrojnych.²⁸ Według słów **dra Jarosława Kaczmarczyka** płk. Józef Rybak zapewnił ich, że: „(...) *Polska organizuje swoją armię tylko z Polaków. Ludzie innej narodowości mogą być tylko ochotnikami, zmuszać ich nie wolno* (...)”.²⁹ Działalność lokalnych władz była jednak dalej zupełnie inna, co doprowadziło do podjęcia przez Łemków agitacji anty-poborowej oraz ponownego politycznego organizowania się.

Przeciwko poborowi agitował pod koniec lutego w Kunkowej **Victor P. Hładyk**.³⁰ W Klimkówce przemawiał on do wychodzących z cerkwi Łemków, podkreślając, iż mają oni stawać do poboru tylko w celach statystycznych. Przysięgi natomiast nie muszą (i nie powinni) składać. Ze względu na taką działalność **Victora P. Hładyka** 5 marca 1920 roku Ko-

27. *Raport Ambasadora RP w Waszyngtonie, księcia K. Lubomirskiego dla MSZ w Warszawie z 22 06 1921*, AAN, Zespół MSZ, 3294, s. 61-64, tu cytowane za Andrzej Zięba, „*Poland and Political Life in Carpatho-Rus'and...*”, [W:] Paul J. Best, Redaktor, *Contributions of the Carpatho-Rusyn Studies Group to...*, *Carpatho-Rusyn Studies*, vol 1, New Haven 1990, s. 28.

28. Józef Rybak był zawodowym żołnierzem jeszcze przed I w. ś., po zakończeniu Szkoły Kadetów Artylerii we Wiedniu i tamże Szkoły Sztabu Generalnego. Od 1907 r. pracował w Sztabie Generalnym. W 1914 r. był oddelegowany do tworzenia Legionów Polskich. Służył na froncie rosyjskim, włoskim i serbskim. W 1918 r. został szefem Polskiej Wojskowej Komisji Likwidacyjnej. Od grudnia 1918 r. przydzielony do Sztabu Generalnego WP jako szef Oddziału VI, a potem II. 10 marca 1919 r. został szefem Departamentu I. W czasie wojny z Rosją Sowiecką był dowódcą grupy operacyjnej na Ukrainie, a później szefem Sztabu 4 Armii. W 1921 r. został drugim z-cą Szefa Sztabu Generalnego, a w 1921 r. był już pierwszym jego z-cą. W 1922 r. podniesiony do rangi gen. brygady, 1924 r. – gen. dywizji. W 1926 r. został Inspektorem Armii w Warszawie, a w 1930 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł w Krakowie. „Józef Artur Rybak” [W:] *Encyklopedia Wojskowa*, VII, Warszawa 1937, s. 318; Tadeusz Kryśka-Karski, Stanisław Żurkowski, *Generalowie Polski Niepodległej*, Warszawa 1991, s. 59.

29. В. П. Гладик, „Собрание мужей доверия Лемковщины”, *Прикарпатская Русь*, III, 693 (New York, 1920), s. 2.

30. Raport PPP w Uściu Ruskim sporządzony 11 VI 1920 r. na podstawie doniesień PPP w Wysowie z 10 IV 1920 roku, APK, PPP 85, k. b. n.

menda Powiatowa Policji Państwowej w Gorlicach wydała nakaz jego aresztowania.³¹ Jednakże schwycić jego nie zdołano, gdyż – jak donosił posterunek PP w Żduni: „(...) *Hładyk, jako delegat ruski z Ameryki, jest przez Łemków tajony*(...)”.³² Strona polska nie porzucała jednak idei kontrolowania poczynań Łemków. 11 marca 1920 roku Starostwo w Gorlicach zażądało od wszystkich urzędów gminnych w łemkowskiej części starostwa, aby w przeciągu trzech dni dostarczyły one do Gorlic odciski pieczęci gminnych na czystych kartkach papieru. W razie niewykonania tego polecenia grożono wysłaniem (na koszt gminy) z Gorlic specjalnego posłańca z zadaniem wykonania tego polecenia oraz pociągnięciem wójtów do odpowiedzialności karnej. Łemkowscy wójtowie odebrali ten nakaz jako następny krok w stronę podporządkowania ich gromad administracji polskiej. Dlatego też odmówili oni przekazania odcisków pieczęci gminnych. Starostwo wydało kolejny dekret w tej sprawie 10 kwietnia 1920 roku. Gdy ten także nie poskutkował, 23 kwietnia nakazano naczelnikom łemkowskich gmin stawić się z pieczęcią osobiście w Gorlicach w przeciągu trzech dni pod karą grzywny w wysokości 200 koron. Stawiających się w Gorlicach wójtów łemkowskich wsi czekały szykany. Starosta Aleksander Strzelbicki z furją atakował ich za oporność w wykonywaniu poleceń polskiej administracji. Podejmując sprawę poboru, krzyczał on: „(...) *Rusini muszą dać rekruta, bo inaczej tak Rusini, jak i Żydzi muszą się zabierać z Polski. Wszystkim damy paszporty i muszą wynieść się za granicę!* (...)”³³

Ze względu na napiętą sytuację na Łemkowszczyźnie jeszcze 12 marca 1920 roku **Victor P. Hładyk** zwołał wspólnie z **drem Zacharym Kopyciańskim** zebranie łemkowskich działaczy do Florynki. Przewodniczącym ponad pięćdziesięcioosobowego zgromadzenia jednogłośnie

31. *Komenda Powiatowa PP Gorlice do Eks. p. Oddz. Inf. Okr. Gen. Kraków z 13 IV 1920*, APK, KPPP 72, k. b. n. Informację o nakazie aresztowania przesłano także do Nowego Sącza, Grybowa i Jasła.

32. *Raport PPP Żdunia dla Powiatowego Dowództwa PP Gorlice z 18 III 1920*, APK, KPPP 72, k. b. n.

33. В. П. Гладик, „Отголоски польской „виротерпимости, вольности и братерства на Лемковщине””, *Правда*, XIX, 50 (Olyphant, PA, 1920), s. 3, cytuje on także nakazy Starostwa w Gorlicach z 11 III i 23 IV 1920.

wybrano **Mykołaja Gromosiaka**. Głównym celem spotkania było stworzenie lemkowski organizacji politycznej, która reprezentowałaby interesy regionu wobec Polaków. O tym mówili **dr Zacharyj Kopystianski** i **dr Jarosław Kaczmarczyk**. Ten drugi przypomniał także historię tworzenia Ruskich Rad na Łemkowszczyźnie i omówił wprowadzanie tam siłą polskiego status quo. Przedstawił on także wyniki swych dwu podróży do Warszawy w sprawie rekrutacji Łemków. O podstępym odbieraniu przysięgi od lemkowych poborowych mówił **Władimir Kaczmarczyk**. Dowiedział się on od Głównego Lekarza Gorlic, że: „(...) *Chociaż Rusini nie chcą dobrowolnie przysięgać, to my i tak postawimy ich w sali, gdzie przysięgają Polacy. W ten sposób przysięgi wysłuchają, a my ich będziemy uważać za zaprzysiężonych (...)*” **Ks. NN. (ks. Dymytrij Chylak?)** zaproponował wojowniczo, aby: „(...) *Z Polakami żadnych związków nie utrzymywać, ich administracji nie uznawać, a tylko trzymać się z daleka od nich (...)*”. Wreszcie **Victor P. Hładyk** omówił działalność polityczną Łemków w Ameryce oraz na Konferencji Pokojowej w Paryżu, a także polityczno-militarną we Włoszech, południowej Rosji oraz na Syberii. Z jego to właśnie inicjatywy powołano na tym zebraniu Radę Zwierzchnią Lemkowskiej Rusi [Верховный Совет Лемковской Руси]. Wchodziło do niej 26 osób, z których pięć wybrano do Komitetu Wykonawczego [Исполнительный Комитет]. Komitet opracował memorandum zawierające nadzieje i życzenia Łemków. Był on autorstwa **Victora P. Hładyka** i, oprócz rusofilskiej ideologii, zawierał on apel do Konferencji Pokojowej w Paryżu o zorganizowanie plebiscytu na terenach lemkowych zajętych tak przez Polskę, jak i Czecho-Słowację w celu uzyskania opinii samych i Łemków na temat ich ewentualnej przynależności państwowej.³⁴ Tymczasem kategorycznie żądano, aby wojska polskie i czesko-słowackie opuściły ziemie lemkowe po obu stronach Karpat i aby rządy tych dwu państw wyrównały Łemkom

34. Jak tłumaczyła redakcja gazety *Прикарпатская Русь* (w przypisie do memorandum), chodziło w tym przypadku o rusińskie ziemie w komitatach (żupach): Zemplin, Szarosz i Spisz, które zostały wcielone do Słowacji zamiast oczekiwanego przez Rusinów przyłączenia ich do Podkarpackiej Rusi. Zgodnie z tą samą oceną re-

szkody poniesione z powodu rabunkowego administrowania ich ziemią. W memorandum zawarto także życzenie powołania przez państwa sojusznicze specjalnej komisji dla zbadania strat ludzkich i materialnych poniesionych przez Łemków w czasie wojny w wyniku wyniszczającej administracji austriackiej oraz prześladowań. Żądano także, aby winni prześladowań zostali pociągnięci do odpowiedzialności karnej. W czasie spotkania **Victor P. Hładyk** doradzał zajęcie się już teraz poprowadzeniem polsko-lemkowskiej granicy i przywróceniem lemkowskiej administracji na południe od niej.³⁵ Lemkowskim nauczycielom zakazano składać przysięgę na wierność państwu polskiemu.³⁶

Zebrani we Florynce jednogłośnie przyjęli te propozycje i postanowili niezwłocznie wcielać je w życie Tuż przed przekroczeniem południowej granicy, 18 marca 1920 roku, **Victor P. Hładyk** namawiał lemkowych poborowych w Uściu Ruskim (Gorlickim) i Klimkówce, by odmawiali złożenia przysięgi.³⁷ W związku z tego typu agitacją Łemkowie

dakacji protest ten nie był wymierzony przeciwko istnieniu Podkarpackiej Rusi w granicach Czecho-Słowacji, choć galicyjscy rusofile byli początkowo przeciwni temu pomysłowi. Pogodzili się z nim w momencie uzmysłowienia sobie, iż zjednoczenie tych ziem z Rosją nie jest realne. Do końca istnienia Podkarpackiej Rusi krytykowali oni jednak zawzięcie ograniczanie autonomii tej prowincji przez Pragę, czego przejaw widoczny jest w opisywanym memorandum.

35. В. П. Гладик, „Собрание мужей довірія Лемковщины”, *Прикарпатская Русь*, III, 893 (New York, 1920), s. 2, zawiera także treść memorandum zaproponowanego przez **Victora P. Hładyka**. Centrami lemkowych powiatów powinny być być ponownie: Krynica, Śnietnica, Gładyszów oraz Mszana. Zobacz też artykuł na temat procesu lemkowych działaczy w Nowym Sączu w dniu 10 VI 1921, w którym wspomina się o zebraniu we Florynce z 20 III 1920 [W:] *Прикарпатская Русь*, III, 118 (Львів 1921). Spotkanie to jest także omówione [W:] *Akt oskarżenia. Prokurator przy sądzie okręgowym w Nowym Sączu oskarża: ...*, odbitka oryginalnego dokumentu w posiadaniu p. Petra Kohutowa ze Lwowa.

36. Na zebraniu odbytym 3 VI 1919 roku we Lwowie Rada Szkolna Krajowa uznała całą Galicję za obszar polski. Usunięto wtedy ze składu Rady czterech Ukraińców, którzy odmówili złożenia przysięgi na wierność Państwu Polskiemu i rozpoczęto politykę oświatową zgodną z interesami państwa polskiego. Кривава Книга. Частина II. Українська Галичина під окупацією Польщі в гг. 1919-1920, Вiдeнь 1921, s. 62.

37. *Raport PPP Żdźnia dla Powiatowego Dowództwa PP w Gorlicach z 18 III 1920*, APK, KPPP 72, k. b. n.

ociągali się ze stawaniem do poboru i często musieli być doprowadzani siłą.³⁸

Komitet Wykonawczy uzyskał posłuch wśród Łemków, którzy już wtedy nazywali to ciało Rządem i pod taką nazwą zachowali go w pamięci zbiorowej.³⁹ Członkami jego byli: **dr Jarosław Kaczmarczyk** (premier), **Mykołaj Gromosiak** (minister rolnictwa), **ks. Dymytrij Chylak** (minister spraw wewnętrznych) oraz **ks. Wasylj Kuryłło** (minister spraw zagranicznych).⁴⁰ Piątym członkiem tego ciała był najprawdopodobniej **dr Zacharyj Kopystjanskij**, który jednak nie mógł odegrać w nim większej roli.⁴¹ Sam zresztą Komitet Wykonawczy natrafił na

38. *Raport Powiatowego Dowództwa PP w Gorlicach dla Eks. pozytury Oddział Informacyjny Okręgu Generalnego Kraków z 13 IV 1920*, APK, KPP 72, k. b. n.

39. Nazwa „Komitet Wykonawczy” podana jest tu za artykułem **Victoria P. Hładyka**, obecnego przy tworzeniu tego organu. Łemkowie mieli nadzieję, że ciało to miało faktycznie sprawować funkcję rządu i dlatego właśnie takim mianem zostało wkrótce ochrzczone.

40. Tak opisuje sprawę Andrzej Kwilecki, op. cit., s. 64 i przypis nr 27. Ciekawe, że podaje on takie informacje z wywiadu, którego udzielił mu były mieszkaniec Florynki **P. Zwoliński** (Torzym, 8 VII 1962), najprawdopodobniej świadek tamtych wydarzeń. On to podkreśla autentyczność całej nomenklatury, to jest: rząd, premier i ministrowie. O procesie członków Russkiego Rządu (a dotyczącym rozprawy przeciwko łemkowskim działaczom z 10 VI 1921 w Nowym Sączu) pisała współczesna tym wydarzeniom gazeta *Прикарпатская Русь*. III, 116 (Lwów 1921). W samym akcie oskarżenia nazywano ten organ Rządem Ruskim. *Akt oskarżenia. Prokurator przy sądzie okręgowym w Nowym Sączu oskarża:...*, odbitka oryginalnego dokumentu w posiadaniu p. Petra Kohutowa ze Lwowa.

41. **Dr Zacharyj Kopystjanskij** jest przez niektórych autorów wspominany jako oskarżony w procesie z czerwca 1921 roku, gdzie sądzono łemkowskich działaczy. Choć niewątpliwie podsądnym wtedy nie był, to jednak jest wielce prawdopodobne, iż był on piątym członkiem Komitetu Wykonawczego, który jednak prawdopodobnie ze względów zawodowych musiał powrócić do Przemysła (gdzie prowadził kancelarię adwokacką?) i siłą rzeczy nie mógł być aktywny na Łemkowszczyźnie. Andrzej Zięba (op. cit., s. 28), podaje za raportem ambasadora Polski w Waszyngtonie, K. Lubomirskiego, dla MSZ w Warszawie z 22 06 1921, że **dr Zacharyj Kopystjanskij** był sekretarzem opisywanego organu, **Mykołaj Gromosiak** miał natomiast objąć stanowisko prezydenta. W innej pracy czytamy, że **ks. Dymytrij Chylak** został ministrem oświaty, a nie spraw wewnętrznych. Istnieje tu spore zagmatwanie terminologiczne. **Aleksander Kuryłło**, wnuk **ks. Wasylja Kuryłły** zdecydowanie zaprzecza temu, jakoby jego dziad był w ogóle jakimkolwiek ministrem. Twierdzi on stanowczo, iż cała nomenklatura (jedynie oprócz tytułu premiera) została wymyślona przez kogoś w okresie późniejszym i jest niezym innym, jak tylko mitem.

zdecydowaną przeciwną władz polskich i jego krótkotrwałe istnienie to pasmo niespełnionych nadziei oraz niepowodzeń prowadzących do aresztowań oraz politycznego sądu w Nowym Sączu. Widać to choćby na przykładzie losów **ks. Dymytrija Chylaka**, tego nie uznającego polskiego panowania na Łemkowszczyźnie patrioty łemkowskiego. Jeszcze od czasu słynnego pierwszego wiecu we Florynce (5 XII 1918) umieszczał on w metrykach nowonarodzonych łemkowskich dzieci zapis: *Ruska Republika Narodowa [Русская Народная Республика] albo Rusko-Narodowa Republika [Русско-Народная Республика]*, a później (pod naciskiem władz polskich) zmienił ten zapis na: *Ruska Ziemia [Русская Земля]*. 23 marca 1920 roku żandarmi przeprowadzili rewizję w jego domu i zabrali wszystkie metryki z powyższymi zapisami. Kilka dni później został on aresztowany (oraz kilku innych, nie znanych z imienia łemkowskich działaczy) i był przesłuchiwany w Grybowie dnia 18 kwietnia 1920 roku. Choć wkrótce zwolniony, nie mógł rozwinąć intensywniejszej działalności ze względu na ścisłą kontrolę policji, groźby aresztowania i postawienia przed sądem za zdradę państwa.⁴²

W maju 1920 roku zaczęto propagować na terenie Łemkowszczyzny tworzenie komitetów na rzecz poparcia pożyczki państwowej. **Ks. Teodozj Durkot** ze Żduni odmówił wejścia w skład takiej komisji, co wywołało reakcję starosty gorlickiego grożące zastosowaniem odpowiedzialności karnej.⁴³ Ostatecznie i tak nałożono na łemkowskie wsie sumy pożyczki państwowej, które przerastały ich możliwości finansowe.⁴⁴ Nałożono także kontyngentny żywnościowe, które powinny być dostarczone z indywidualnych gospodarstw. Były one wysokie, a szczególnie dużo

42. В. П. Гладик, „Отголоски польского террора на Лемковщине”, *Правда*, XIX, 51 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

43. *Starosta gorlicki do Wielebnego ks. Teodora Durkota, gr-kat. proboszcza w Żduni z 28 V 1920*, APK, PPP 87, k. b. n.

44. Świerżowa Ruska – 50 tys. marek, Żdunia – 90 tys., Wapienne – 41 tys., Bartne – 90 tys., Łosie – 250 tys.; В. П. Гладик, „Польский террор на Лемковской Руси”, *Правда*, XIX, 89 (Olyphant, PA, 1920), s. 2; „Письма из старого краю-Свіржова Русска”, *Правда*, XIX, 77 (Olyphant, PA, 1920), s. 2; В. П. Гладик, „Прикры новости з Лемковщины-выдержки из письма”, *Правда*, XIX, 71 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

kontyngentów nałożono na lemkowski przywódców. **Ks. Teodozj Durkot** (posiadający sześć morgów ziemi oraz dziewięć osób w rodzinie) miał dostarczyć do Gorlic 14, 5 metra ziarna. **Ks Ihnatij Ryniawec** (1887-19??), proboszcz w Regetowie, miał dostarczyć (także z dziewięciu morgów ziemi) – 18 metrów zboża. Przewyższało to możliwości danych gospodarstw. Dlatego też Łemkowie zbierali się i naradzali w tej kwestii. Ostatecznie posyłano do starostwa wójtów, którzy zdołali uzyskać nieznaczne zmniejszenie kontyngentów (po 1-1.5 metra na gospodarstwo). To jednak nie rozwiązywało problemu. Władze polskie nakazały zwieźć zboże do Gorlic do 28 sierpnia. W razie niewykonania tego nakazu grożono dziesięcioma miesiącami aresztu lub karami pieniężnymi. Łemkowie zwieźli część zboża, ale nie tyle, ile nakazano, i czekali na dalszy rozwój sytuacji.⁴⁵

Od marca 1920 roku trwał na Łemkowszczyźnie pobór, o którym wiemy, że został potwierdzony później (23 IX 1920) rozkazem Ministerstwa Spraw Wojskowych.⁴⁶ Pozostawienie Łemków poza poborem stało się głównym celem lemkowskiej polityki. W starostwie gorlickim od służby wojskowej uchylało się do początku kwietnia 1920 roku co najmniej 113 Łemków.⁴⁷ 13 lipca 1920 roku spośród 185 Łemków mających

45. „Краткій обзоръ отношеній поляковъ къ населенію Лемковщины”, *Правда*, XIX, 91 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

46. Wzmianka o potwierdzeniu rozkazu w późniejszym piśmie: *Prezydium Namiestnictwa we Lwowie do Starostwa w Grybowie z 21 X 1920*, APK, StGII 45, k. b. n.

47. *Raport Powiatowego Dowództwa PP Gorlice dla Eks. pozytury Oddział Informacyjny Okręgu Kraków z 13 IV 1920*, APK, KPPP 72, k. b. n.. Według informacji z posterunków PP [W:] Wysowej, Gładyszowie, Uściu Ruskim (Gorlickim) i Ropie podano przegląd statystyczny poboru Łemków w gorlickim według stanu z 10 IV 1920 roku. Nie jest on jednak ścisły. Wymieniono tylko 13 lemkowski wsi w gorlickim z ogólnej liczby 48 (a zatem spis nie jest pełny), z których jedynie w dwóch wszyscy Łemkowie stanęli do poboru Rychwałd (Owczary) oraz Uście Ruskie (Gorlickie), gdzie jednakże część poborowych musiano doprowadzić siłą. Stwierdzono, iż ukrywa się przed poborem: 9 Łemków z Wysowy, 15 z Ropicy Ruskiej (Górnej) i Dragaszowa, 7 z Gładyszowa, 12 z Czarnego, 8 z Radocyny, 4 z Nieznajowej, 3 z Rozdziała, 18 z Bednarki, 9 z Wapiennego, 2 z gminy Konieczna – Żdynia oraz 28, którzy mieli stawić się do poboru w Ropie. Co daje łączną liczbę 113 osób. Tymczasem w tym samym raporcie podano w generalnym opisie, że stanęło do poboru 878 Łemków, a nie stanęło 90?

stawić się w tym dniu do poboru w Sanoku (roczniki 1895-1902) stawiło się jedynie 44, z których 30 uznano za zdolnych do służby wojskowej⁴⁸

W wyniku agitacji Komitetu Wykonawczego, która znajdowała poparcie w antypolskich nastrojach ludności lemkowskiej, Łemkowie zaczęli nie tylko masowo ukrywać się w celu uniknięcia poboru, ale także już zmobilizowani uciekali z transportu, czy nawet z samych jednostek wojskowych. Ze wsi Kunkowa pisano: „(...) *Wzięli mnie do Wojska Polskiego gdzie byłem jeden miesiąc, a później zapisałem się za chorego i dali mnie do szpitala. Obejrzał mnie doktor i powiedział, że ja jestem zdrów i dał mi w ręce papier, żebym szedł do polowej kompanii. A ja nie poszedłem do kompanii, a prosto do domu i ja teraz [jestem – B. H.] w domu, ale jak długo, to nie wiem, bo żandarmi szukają. Za mną jeszcze nie byli, ale którzy [Łemkowie – B. H.] puciekali z kompanii, to już za nimi przyszli [szukać – B. H.]. Ich łapią, kują i po trzy miesiące, pół roku aresztu dają. A nikt nie chce u Polaków [w wojsku – B. H.] służyć (...)*”.⁴⁹

Znaczna część Łemków uchylających się od poboru przechodziła na południową stronę granicy. Ci, którzy mieli tam rodzinę, mieli dokąd pójść – innych jednak czekały ciężkie przeżycia. Mieszkaniec wsi Sołotwiny, **Wanio Krynyckij**, tak pisał z okolic Bardejowa: „(...) *Tu wielka bieda. Myśmy puciekali z wojska wszyscy troje: Seman, Leon i Wanio jeszcze przed świętami Wielkiej Nocy i żyjemy po lasach. Inni chłopci, gdzie tylko kto może, tam ukrywa się. Myśmy puciekali prawie goli i bosci, bo Polacy biorą naszych chłopów i posyłają ich na front. (...) My nie chcemy za Lachów walczyć, dlatego ja uciekłem na Słowację. Naszego stryjka Aleksandra Krynyckiego syn Antek, a też Prokop, syn Wania Hureja z wyżniego końca, obaj synowie Wania Fatuły z wyżniego końca – wszyscy tu*

48. Feliks Kiruk – Tadeusz Kowalski, „Zarys dziejów ruchu ludowego w powiecie sanockim do r. 1931”, *Rocznik Sanocki*, II (Sanok, 1967), s. 201, podają tę informację za sprawozdaniem Dowództwa Okręgowego Korpusu Kraków-Rzeszów znajdującym się w Centralnym Archiwum MSW w Warszawie, teczka 220.

49. „Письма изъ старого краю”, *Прикарпатская Русь*, III, 708 (New York, 1920), s. 4.

sq. Żyjemy po polach i lasach, chodzimy boso, bo nie ma się w co obuć (...)"⁵⁰ O ciężkim położeniu lemkowski uciekinierów na Słowacji pisał też **Victor P. Hładyk**, który zatrzymał się na jakiś czas w Czecho-Słowacji: „(...) Nasi uciekinierzy znajdują się tu w przykrym położeniu. W większości przypadków pracują na gospodarstwach jedynie tylko za wyżywienie. (...) Nie mają oni żadnych dokumentów i nikt nie opiekuje się nimi. Organizować jakieś biuro pośrednictwa pracy nie sposób, bo nie ma na to funduszy. W przygranicznych wsiach spotykałem wielu naszych chłopców. Wszyscy oni biednie żyją i nie wiedzą co się z nimi jutro stanie. Boją się aby ich nie wydano władzom polskim. Bardzo dużo [słowackich-D. H.] żandarmów grozi im, że jak się z tej okolicy nie zabiorą – to ich pod strażą do granicy odprowadzą (...)"⁵¹

Początkowo władze czesko-słowackie faktycznie łapały lemkowski uciekinierów i wydawały ich Polsce.⁵² Między innymi 25 lemkowski rekrutów zostało pojmanyh przez Słowaków i odprowadzonych do PPP w Żduni.⁵³ Odstawionych do Polski lemkowski uciekinierów poddawano szczególnej kontroli ze względu na podejrzenia o rozprzestrzenianie... proczechosłowackiej propagandy.⁵⁴ W liście z Kunkowej czytamy: „(...) Chciałem uciec przed polskim asenterunkiem, to pouciekaliśmy – paru się nas zebrało – na Słowację i do Węgier. Ale się nam ta sztuka nie udała, bo nas Czeši połapali. Jak nas połapali, to zaaresztowali [za to – B. H.], że za granicę nie wolno iść i tak nam mówili, że my [jesteśmy – B. H.] bolszewikami. Tak nas trzymali w areszcie w Preszowie 24 godziny, a potem przyszedł [rozkaz – B. H.] aby nas odprawić pod wojskową wartą aż na polski posterunek do Sącza, a tam powiedzieli, że my

50. Николай Криницкий, „Донис”, *Правда*, XIX, 65 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

51. В. П. Гладик, „Польский террор на Лемковской Руси”, *Правда*, XIX, 60 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

52. O tego typu działalności donosi: *Posterunek Policji Państwowej Grab do Komendy Policji Państwowej Jasło z 13 IV 1920*, APK, KPPPJ 98, k. b. n.

53. *Komenda Powiatowa Policji Państwowej Gorlice do Eks. p. Oddz. Inf. Okr. Gener. Kraków z 13 IV 1920*, APK, KPPP 72, k. b. n.

54. *Powiatowa Komenda Policji Państwowej Jasło do Posterunków Policji Państwowej Grab i Kremna z 16 III 1920*, APK, KPPPJ 98, k. b. n.

[jesteśmy – B. H.] dezertery, i posterunek odesłał nas do Gorlic na komisję (...)"⁵⁵ Jednakże po proteście w tej sprawie **Victora P. Hładyka** w Pradze (kwiecień 1919) władze czesko-słowackie obiecały zaprzestać wydalania lemkowski zbiegów Polsce.⁵⁶

Pozwoliło to także na organizowanie się Łemków na Słowacji. Istniała pałaca tego potrzeba, gdyż według ocen samych Łemków na Słowacji znajdowało się ok. 3 tysięcy uciekinierów z północnych stoków Karpat.⁵⁷ Ostatecznie Łemkowski Komitet Pomocy [Лемковский Спасательный Комитет] powstał w Preszowie dnia 1 września 1920 roku. Założycielami jego byli: **dr Dymytrij Sobyn, dr Aleksander Cichanskij, Dymytrij Wyslockij, Aleksander Pelech, dr Symeon Pyż, Andrij Sobyn, Dymytrij Hoszko, Dionyzij Potockij i Kulawczyk**. Sekretarzem Komitetu został wybrany **dr Symeon Pyż**, który 5 września wystosował list z apelem o pomoc dla uciekinierów. Pisano tam: „(...) Komitet planuje wciągnąć do organizacji większą ilość ludzi, tak tu na miejscu jak i w Ameryce, aby wspólnymi siłami zorganizować pomoc i bronić naszych uciekinierów. Ja niżej podpisany zwracam się do was z prośbą o wstępowanie do Komitetu i pomaganie w miarę możliwości. Jednocześnie za pośrednictwem gazety „Prawda” zwracam się do wszystkich ruskich ludzi w Ameryce z gorącą prośbą o spieszenie z pomocą tym tysiącom naszych krajan, którzy przeszli i codziennie przechodzą granicę, uciekając przed Wojskiem Polskim i polskimi, dzikimi prześladowaniami (...)"⁵⁸

Materialna pomoc dla lemkowski uciekinierów przyszła na Słowację z Ameryki, a postarał się o to Karpato-Ruski Zwierzchni Komitet [Карпаторусский Верховный Комитет].⁵⁹ Wybijającą się postacią Łem-

55. „Письма из старого краю”, *Прикарпатская Русь*, III, 708 (New York, 1920), s. 4.

56. В. П. Гладик, „Польский террор на Лемковской Руси”, *Правда*, XIX, 69 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

57. „В Галиччии и Закарпатской Руси”, *Прикарпатская Русь*, III, 725 (New York, 1920), s. 3.

58. „Слідє помочи”, *Правда*, XIX, 76 (Olyphant, PA, 1920), s. 3. Pomoc finansową proszono przysyłać na adres Andrej Sobin, Mojžešova ul. 8, Prešov, Česko-Slovensko.

59. „Дійствія Карпаторусского Верховного Комитета”, *Прикарпатска Русь*, III, 728 (New York, 1920), s. 1.

kowskiego Komitetu Pomocy, który wkrótce utracił połowę swoich członków, stał się **dr Dymytrij Sobyn**.⁶⁰ Ten doktor prawa pochodzący z Bartnego pojechał na Konferencje Pokojową w Paryżu, gdzie był w składzie delegacji czesko-słowackiej. Po powrocie, w uznaniu udzielonego poparcia idei przyłączenia Łemkowszczyzny do Czecho-Słowacji, otrzymał on posadę referenta w żupanacie oraz zastępcy żupana w Preszowie. Te eksponowane stanowiska pozwoliły mu pomóc wielu lemkowskiemu uciekinierom. **Dr Dymytrij Sobyn** wykorzystywał swoje znajomości i powodował meldowanie Łemków w różnych wsiach szaryskiego komitatu. Następnie wydawano im czesko-słowackie paszporty i mogli oni swobodnie wyjeżdżać za ocean. Ci, którzy nie mieli pieniędzy na wyjazd, dostawali w wyniku działalności **dra Dymetrija Sobyna** pozwolenie na legalny pobyt na terenie Czecho-Słowacji. Starał się on także aby policja nie odstawiła do Polski Łemków złapanych przy nielegalnym przekroczeniu granicy.⁶¹ Choć rząd czesko-słowacki zapewnił **Victora P. Hładyka** jeszcze w kwietniu, że nie będzie wydawał lemkowskiemu uciekinierów Polsce i będzie obchodził się z nimi należycie, to jednak w wielu przypadkach tak nie było. Narzekali na to nieprzychylnie stanowisko władz południowego sąsiada Polski Łemkowie w ich listach do rodzin w Ameryce.⁶²

Ci, spośród Łemków uchylających się od poboru, którzy pozostali na Łemkowszczyźnie też nie mieli łatwego życia. **Andrij Krasnosjanskij** pisał tak: „(...) *Najgorsze jest to, że my już od 4 maja w domu nie nocuje-*

60. **Dr Aleksander Cichanskij** przestał zajmować się polityką i wkrótce zaczął długotrwałe starania o powrót do Krynicy. **Dymytrij Wyslockij** redagował gazetę *Русь* i dzielił czas między Użhorodem a Preszowem, bardzo dużo też podróżując po rusińskich wsiach. **Aleksander Telech**, **dr Symeon Pyż** i **Kulawczyk** studiowali w Pradze, gdzie też powrócili przed końcem wakacji. [Симеон Пыж], „Горлицкий бурсак. Часть VI. В новой Чехословакии”, *Карпаторусский Календар Лемко-Союза* 1957. XXXII, Yonkers 1957, s. 65-88.

61. [Симеон Пыж], op. cit., s. 74-75.

62. Czesko-słowacka żandarmeria w wielu miejscowościach aresztowała lemkowskiemu uciekinierów, kazała im płacić grzywny za nielegalne przekroczenie granicy i straszyla odstawieniem do Polski. „Письма из старого краю”, *Правда*, XX, 8 (Olyphant, PA, 1921), s. 3; „Видержжін зь писъм изъ Лемковщныи”, *Правда*, XX, 50 (Olyphant, PA, 1921), s. 2.

*my. Trzy miesiące po polach i lasach śpimy, a za nami 20, a i po 50 żandarmów chodzi. (...)”*⁶³ Z Malastowa donoszono natomiast: „(...) *U nas teraz strach żyć. (...) Polacy nas do wojska mobilizują i to nie tylko w Gorlicach. W Nowym Sączu biorą nas siłą. Mordują głodem. (...) Biorą nas siłą, powiązanych na wozach wiozą jak jakiś przestępców, złodzieji. Mnie też do asenterunku wieźli związanego, odziali nawet w mundur – a ja i tak im uciekłem. Już sześć tygodni tylko po lasach mieszkam i nie wiadomo jak bronić się, bo wszędzie szukają. A kiedy znajdą, to biją i do miasta wiozą pod bagnetem i związanego, a później uważają takiego za ochotnika i robią nim jak koniem. (...)”*⁶⁴ 21 czerwca 1920 roku żandarmi złapali dwóch lemkowskiemu poborowych we wsi Ropica Ruska (Górna). Zakuto ich w kajdany i przewieziono do Nowego Sącza jako ochotników.⁶⁵ W Łabowej aresztowano ukrywającego się od poboru **Iwana Wyslockiego**, który przy tym oświadczył: „(...) *Ja za waszą Polskę walczyć nie będę (...)*”⁶⁶ Aby zapobiec poddawaniu się żołnierzy pochodzenia lemkowskiemu Ukraińcom lub Rosjanom, przed wysłaniem na front, stawiano im na ciele pieczętki z napisem: „ochotnik”.⁶⁷

Dla lepszego przeciwdziałania uchylaniu się Łemków od służby wojskowej władze polskie stworzyły oddziały „lotnej żandarmerii”. Okrążała ona wieś, a następnie przeczesywała dom po domu. Ze względu na to, iż Łemkowie zaczęli wystawiać warty, których celem miało być ostrzeżenie mieszkańców wsi przed nadchodzącymi obławami, żandarmeria coraz częściej otaczała wsie w niedzielę w czasie trwania mszy w cerkwi. 12 kwietnia, w czasie trwania mszy w cerkwi, oddział żandarmerii otoczył wieś Bieliczna. Wdarło się do cerkwi i aresztowano wszystkich mężczyzn podlegających rekrutacji. Osoby stawiające opór zostały pobi-

63. „Письмо из старого краю”, *Правда*, XIX, 66 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

64. „Письмо из старого краю-Маластів”, *Правда*, XIX, 27 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

65. К-ский, „Вісти изъ Лемковщныи”, *Правда*, XIX, 57 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

66. В. П. Гладик, „Выженемъ Поляков съ Лемковщныи”, *Правда*, XIX, 64 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

67. „Насильственная мобилизация в Галиччине”, *Прикарпатская Русь*, III, 704 (New York, 1920), s. 2.

te, w tym sołtys wsi.⁶⁸ Podobnie postąpiono 9 maja w Tyliczu.⁶⁹ 22 sierpnia tak postąpiono w Męcynie Wielkiej oraz Bednarce, ale lemkowscy mężczyźni zostali na czas ostrzeżeni przez swoją wartość i zdołali uciec.⁷⁰ W Świerżowie Ruskiej, w czasie oblawy strzelano za uciekającym rekrutem **Reszetarem**. Zdołał on uniknąć trafienia, ale od mieszkania w lesie rozchorował się i stracił zdrowie.⁷¹ W Muszynie żandarmi strzelali do **Aleksandra Sawki** oraz **Wania Demaja**. W tej samej wsi i Tyliczu szczerzo Łemków psami w celu uzyskania informacji na temat kryjówek ukrywających się poborowych.⁷²

Gdy żandarmi nie mogli złapać jakiegoś od dłuższego czasu ukrywającego się Łemka, wtedy aresztowali członków jego rodziny i w ten sposób zmuszali go do stawienia się do poboru. Tak było między innymi w Wapiennem, gdzie **Afia Pyż** była aresztowana, gdyż jej syn **Symeon Pyż** nie stawiał się do poboru. W tej też wsi aresztowano siedemdziesięcioletniego **Fecka Pyża** i przewieziono do Krakowa. Tam przesłuchiwało go w sprawie ukrywającego się od poboru jego syna **Mykołaja Pyża**.⁷³ W Kwiatoniu, w czasie poszukiwań ukrywającego się od poboru **Smerekanycza**, aresztowano jego brata i parobka zatrudnionego w gospodarstwie jego rodziców. Przy tym pobici zostali rodzice i siostra poszukiwanego. Do pobicia rodziców ukrywających się Łemków doszło też w Świerżowej Ruskiej. 31 maja 1920 roku, żandarmeria otoczyła nocą dom **Mykołaja Wowka** i nie znalazłszy go, wzięła odwet na jego rodzicach. Wtedy też pobito **Anastazję Werbyńską**, gdyż nie chciała ona po-

68. *Memorandum of the Carpatho-Russian Council in America Concerning Eastern Galicia with Lemkowschina and Bukowina*, New York City 1921, s. 5,

69. „Дійствия верховнаго Карпаторусскаго Комитета”, *Прикарпатская Русь*, III, 707 (New York, 1920), s. 1.

70. К-ській, „Як вербують полки солдатъ въ свою армію у нас на Лемковщині”, *Правда*, XIX, 73 (Olyphant, PA, 1920), s. 3; „Письма из старого краю-Боднарка”, *Правда*, XIX, 77 (Olyphant, PA, 1920), s. 2,

71. „Положение въ Галициі”, *Світ*, XXVIII, 1 (Wilkes-Barre, PA, 1921),

72. „Ужасы на Лемковщині”, *Прикарпатская Русь*, III, 731 (New York, 1920), s. 3, według informacji podanych w gazecie *Русская Земля*, drukowanej w Użhorodzie,

73. К-ській, „Як вербують полки солдатъ въ свою армію у нас на Лемковщині”, *Правда*, XIX, 73 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

wiedzieć, gdzie ukrywa się jej syn.⁷⁴ W Bednarce, nie mogąc złapać poborowego **Tymka Zynskiego**, aresztowano jego rodziców. Trzymano ich dwa dni w areszcie, aż syn sam stawiał się do poboru. W tejże wsi aresztowano **Petra Chwałyka** z żoną, pozostawiając w domu małoletnie dzieci bez opieki. Ich syn także zmuszony był porzucić ukrycie i zgłosić się na posterunek. Tak samo postąpiono z **Mykytą Tylawskim**. W Rozdziale aresztowano wdowę **Nastię Borsuk** wraz z córką i w ten sposób zmuszono do stawienia się na posterunek, ukrywającego się **Iwana Borsuka**.⁷⁵

W wyniku pościgów za uchylającymi się od służby wojskowej Łemkami zaczęło dochodzić do coraz krwawszych incydentów. W Tyliczu, Muszynie i Bielicznej (**Klement Wanko**) żandarmi zabili po jednym Łemku, natomiast w Sołotwinach tak pobili innego, iż zmarł on w szpitalu w Nowym Sączu.⁷⁶ W Czerteżu także zastrzelono uciekającego rekruta.⁷⁷ 9 sierpnia żandarmeria złapała **Mychajła Koska** (1898-1920) z Wyszowadki. Przeprowadzono go do szkoły w Grabiui. Tam został pobity i zawieszony na linie pod sufitem. Po tych torturach przewieziono go do Jasła. Jednakże nie dotarł on tam, gdyż zmarł w drodze.⁷⁸ 22 sierpnia

74. В. П. Гладик, „Отголоски польской „виртерпимости, вольности и братерства” на Лемковщині”, *Правда*, XIX, 50 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

75. В. П. Гладик, „Отголоски польских звирствъ и русскаго патриотизма на Лемковщині”, *Правда*, XIX, 77 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

76. „Письмо из старого краю-Избы”. *Правда*, XIX, 56 (Olyphant, PA, 1920), s. 2; В. П. Гладик, „Отголоски польских звирствъ и русскаго патриотизма на Лемковщині”, *Правда*, XIX, 77 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

77. К-ській, „Вісти изъ Лемковщині”, *Правда*, XIX, 57 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

78. В. Г. Гладик, „Польский террор на Лемковской Руси”, *Правда*, XIX, 60 (Olyphant, PA, 1920), s. 2; „Памяти О. М. Сандовича и другихъ мучениковъ Карпатской Руси”, *Прикарпатская Русь*, III, 725 (New York, 1920), s. 4. Sprawa tego morderstwa uzyskała spore nagłośnienie międzynarodowe za sprawą lemkowej emigracji w USA. Noty na ten temat podano między innymi Departamentowi Stanu USA cytowane w: „Дійствия Карпаторусскаго Верховнаго Комитета”, *Прикарпатская Русь*, III, 727 (New York, 1920), s. 1 oraz przewodniczącemu Konferencji Pokojowej, Radzie Ambasadorów oraz Lidze Narodów wspólnie z kopiami dla wszystkich przedstawicieli państw sojusznicznych w Paryżu i Londynie (cytowane w „Записка мирной конференціи совіту амбасадоровъ и лиги націй”, *Прикарпатская Русь*, III, 731 (New York, 1920), s. 2.

nia 1920 raniono w Męcynie Wielkiej uciekających: **Aleksandra Sembrata** z Wapiennego oraz **Bosego** z Petruszej Woli.⁷⁹ W czasie oblawy we wsi Bartne (20 IX 1920) ranny został od kuli karabinowej **S. Paszko**, natomiast za wspomaganie ukrywających się od poboru pobici zostali tego samego dnia: **Mojszej Decio**, **Fenna Decio**, **Wasył Gbur**, **Wasył Paszko**, **Hryhorij Hończak** i **Nacia Łuka**.⁸⁰

Tymczasem strona polska, nie zwracając uwagi na opozycyjne nastroje wśród Łemków, dalej prowadziła mobilizację. Po rocznikach od 18 do 25 lat zaczęto brać mężczyzn w wieku 25-30 lat, a wkrótce i do 38 roku życia. Prezydium Namiestnictwa we Lwowie w specjalnym piśmie do Starosty w Grybowie podkreślało, iż: „(...) Ludność ruska na tzw. Łemkowszczyźnie, do której należy tamtejszy powiat, obowiązana jest do stawiennictwa do poboru wojskowego i podlega na równi ze wszystkimi obywatelami polskimi powołaniu przymusowemu. (...)”⁸¹ Żadne reklamacje nie pomagały. Ze wsi Wirchnia pisano: „(...) Przez tą wojnę [polsko-bolszewicką – B. H.] nie możemy pracować. Andrija reklamowaliśmy, ale Polacy reklamacji nie przyjęli i on poszedł do wojska. Seman uciekł na węgierską [słowacka – B. H.] stronę, ale złowili go (...) i od razu wzięli go na front. Był ranny w głowę i teraz jest w szpitalu. Oto czego doczekal się nasz naród. (...)”⁸² Ze wsi Świerżowa Ruska pisano: (...) Teraz by naród odetchnął, bo urodzaj dobry – to nas do wojska biorą. (...) Twój brat Antonij do teraz spał u nas, razem ze mną, ale teraz znów obaj będziemy spać w polu. Pójdziemy na Magurę, zrobimy sobie ziemiankę i będziemy siedzieć. Lato bajka, ale przyjdzie zima, to nie będzie dokąd uciekać. (...) Ze wszystkich stron bieda ciśnie i musimy biedzie poddawać się. Już i śmierć obiecują [grożą śmiercią za niestawienie się do poboru – B. H.]

79. К-скій, „Як вербують полки солдатъ въ свою армію у нас на Лемковщині”, *Правда*, XIX, 73 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

80. Василій, „Письмо изъ Галиціи”, *Світ*, XXVII, 43 (Wilkes-Barre, PA, 1920).

81. *Prezydium Namiestnictwa do Starosty w Grybowie z 21 X 1920 roku*, APK, StGH 45. k. b. n.

82. „Письма изъ старого краю-Вірхня”, *Правда*, XIX, 85 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

(...)”⁸³ We wsi Mszana złapano i przed odstawieniem do poboru pobito ukrywających się: **Mychajła Hrabskiego**, **Antona Bankowskiego** oraz **Wasyła Hroziaka**. W Smrecznem złapano **Mychajła Kuciorkę** i zbito go tak, że: „(...) krew się z niego lala jak woda rzeką. A jak przyjdą żandarmi do domu, to pytają się ojca albo matki gdzie syn jest. A jak nie odpowie, to biją czy starego, czy młodego. Boże, czyś ty o nas zapomniał. Przeczysta Dziewico, módl się za nami grzesznymi. Kiedy nam jasne słońce zaświeci? Może więcej widzieć go już nie będziemy. (...)”⁸⁴ W Zydranowej żandarmi śmiertelnie ranili 51-letniego Łemka.⁸⁵ Pod koniec roku zastrzelono w Ożennej łemkowskiego poborowego, syna **Dymytryja Żeźnycza**.⁸⁶ Z Uścia Ruskiego (Gorlickiego) pisano: „(...) Moje powołanie złe. Nie mam parobka, bo mi go na drodze zabrali, jak szedł z końmi. On był dezertorem i teraz siedzi w areszcie. Wszystko teraz sama robię, bo chłopci albo przy wojsku, albo w aresztach siedzą, albo na Węgry [Słowację – B. H.] puciekali. Latem nocowali po lasach, ale teraz sami oddają się [władzom polskim – B. H.], bo Polacy biorą rodziców, braci, siostry. Takiej żeśmy się rozkoszy doczekali. Tak z nami Lachy gospodarzą, jak tylko zechcą. Twego przyjaciela **Teodora Kostelnika** prowadzili przez wieś, od wyżniego do niżniego końca jak Żydzi Chrystusa. A wszystko przez jego brata, który pobił Legionistę [żandarma – B. H.] i uciekł na Słowację. Tak to za brata brat cierpieć musi. (...)”⁸⁷ Z Dąbrówki Ruskiej pisano natomiast: „(...) U nas w kraju teraz wielka bieda przez tą wojnę. Pierwsze nieszczęście to głód, drugie – prześladowania. Prześladowania takie, jakie były za pierwszych chrześcijan. Mężczyzn łapią w czasie snu, zakuwają jak zbójników i prowadzą do miasta, gdzie ich wodzą na pośmie-

83. „Письма изъ старого краю-Свіржова Русска”, *Правда*, XIX, 77 (Olyphant, PA, 1920), s. 2.

84. „Письмо изъ старого краю-Мшана”, *Правда*, XIX, 78 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

85. Żandarmi oddali strzały do biegnącego za końmi mężczyzny myśląc, iż jest on ukrywającym się rekrutem. „Письма изъ старого краю-Миснова”, *Правда*, XIX, 91 (Olyphant, PA, 1920), s. 3.

86. „Положение въ Галиціи”, *Світ*, XXVIII, 1 (Wilkes-Barre, PA, 1921).

87. „Письмо изъ старого краю”, *Правда*, XX, 10 (Olyphant, PA 1921), s. 4.

chowisko. Później sadzają do aresztu, gdzie przez tydzień jeść nie dają. Tak męczą nieszczęśliwych ruskich chłopów. (...)”⁸⁸

Mimo tak ciężkiego położenia, Łemkowie zdobyli się na jeszcze jedną zorganizowaną akcję. 8 grudnia 1920 roku doszło w Bińczarowej do spotkania naczelników dwudziestu łemkowskich gmin w polskim powiecie grybowskim.⁸⁹ Sporządzono tam protest skierowany do Ministerstwa Zdrowia Publicznego w Warszawie, w którym pisano: „(...) Dzięki staraniom lepszej części społeczeństwa Zjednoczonych Stanów Ameryki Północnej powstała tamże instytucja humanitarna, która postawiła sobie za zadanie niesienie pomocy biednym dzieciom Polski. (...) Realizując ów wniosek, amerykański komitet (...) przysłał olbrzymie zapasy środków żywności oraz odzieży do Polski (...). Jakoż w początkach tej pomocowej akcji miejscowe Komitety w Polsce stosowały się jako tako do intencji amerykańskiego Komitetu, rozdzielając zapasy między doprawdy biednych, nie czyniąc różnicy odnośnie do wiary, narodowości oraz przynależności państwowej, byle tylko dane dzieci mieszkały na terytorium chociażby przez Polskę administrowanem chwilowo. Taki stan rzeczy miał miejsce do 18-go września b. r. w ruskiej części powiatu Grybowski. Atoli z tym dniem stan sprawy uległ zupełnej zmianie polegającej na tem, iż ruskim wioskom odebrano te tak zwane kuchnie amerykańskie. Wobec tego podpisane gminy kierują zapytanie: Na jakiej podstawie i kto mógł wydać tego rodzaju zarządzenie? (...)”⁹⁰ W proteście tym zwrócono też uwagę na nieprzychylny stanowisko wobec Łemków Inspektora na Rejon Krakowski Marii Dunin-Borkowskiej, która mówiąc publicznie o rozdziale amerykańskiej pomocy, stwierdziła: „(...) ruski naród jest nam wprawdzie niesympatyczny, ale cóż robić, skoro i oni mają prawo. (...)”. Takie poglądy miały według Łemków zasadniczy wpływ na ode-

88. „Письмо из старого краю”, *Правда*, XX, 17 (Olyphant, PA, 1921), s. 2.

89. Znaleźli się tam przedstawiciele następujących łemkowskich wsi: Bińczarowa, Florynka, Polany, Berest, Piorunka, Banica, Izby, Bieliczna, Czertyżne, Stawisza, Śnietnica, Brunary Niżnie, Brunary Wyżnie, Czarna, Jaskowa, Wawrzka, Bogusza, Królowa Ruska (Górna) oraz Mirka i Kajsany (?). *Do Ministerstwa Zdrowia Publicznego w Warszawie*, Bińczarowa, 8 XII 1920, odpis, APK, StG II, k. b. n.

90. Op. cit., loc. cit.

branie ich wsiom amerykańskiej pomocy, co na Łemkowszczyźnie odebrano jako prześladowanie. Dlatego też w zakończeniu cytowanego protestu stwierdzono: „(...) A w takim razie my konstatujemy, że o ile tego rodzaju zarządzenia wydał jakiś Komitet polski, to tem samym przekroczył granice swego pełnomocnictwa, przywłaszczył sobie bezprawnie prawo, jakiego mu nikt nie dał, przez co w logicznej konsekwencji dopuścił się gwałtu na biednych dzieciach ruskich, które, mieszkając w biednych górskich wioskach giną formalnie z głodu. Skutkiem tego [z powodu takiej działalności – B. H.] naród ruski nie zginie, lecz za to wyciśnie dokładnie w swej pamięci wszelkie tego rodzaju na nim wykonane akty gwałtu i bezprawia. (...)”. Epilog sprawy rozdziału amerykańskiej pomocy na Łemkowszczyźnie nastąpił pod koniec stycznia 1921 roku, już po aresztowaniu łemkowskich przywódców.

RUCH RUSOFILSKI STYCZEŃ – CZERWIEC 1921

W samą wigilię Bożego Narodzenia (według kalendarza juliańskiego), szóstego stycznia 1921 roku władze polskie dokonały aresztowania trzech lemkowski przywódców: **dr Jarosława Kaczmarczyka**, **ks. Dymetryja Chylaka** i **Mykołaja Gromosiaka**.¹ **Ks. Dymetryj Chylak** powiedział aresztującemu go policjantowi, iż Polacy nie mają prawa aresztować go na ruskiej ziemi, ale protest nie na wiele się zdał. Za bezpośrednią przyczynę aresztowania krakowski *Naprzód* uważał to, że niektóre lemkowski wsie w gorlickim i nowo-sądeckim skarżyły się pisemnie w Warszawie na złe traktowanie Łemków przez lokalne władze polskie. *Naprzód* podkreślał też to, że drugą przyczyną aresztów miała być działalność lemkowskiej emigracji w USA, która skarżyła się u władz amerykańskich na niedopuszczanie przez Polaków amerykańskiej pomocy żywnościowej na Łemkowszczyznę.² Choć rzeczywiście

1. Ciekawe, że nie aresztowano **ks. Wasylija Kuryłły**, u którego na plebanii we Florynce doszło nie tylko do dwu najważniejszych wieców lemkowski, ale który w ogóle był centralną figurą w lemkowski ruchu niepodległościowym. Jego wnuk, **Aleksander Kuryłło**, stwierdza, iż władzom polskim chodziło najprawdopodobniej o przeprowadzenie pokazowego procesu politycznego, który definitywnie zakończyłby całą sprawę. Zatem być może do końca nieistotne było, czy wszyscy lemkowski przywódcy zostaną postawieni przed sądem. Istotne natomiast było, aby ci postawieni byli ku przestrodze innych skazani. Ze względu na to – jak konkluduje **Aleksander Kuryłło**, że proces był sprawą o delikatnej naturze politycznej, władze polskie być może nie chciały dokonywać aresztowania 80-cio letniego księdza, ojca trzynastoorga dzieci, który w dodatku miał amputowaną jedną nogę.

2. Informacje o aresztowaniu oraz o jego przyczynach za *Naprzodem* podawał: В. П. Гладик, „Протест против польских гонений на Лемковщине”, *Правда*, XX, 42 (Olyphant, PA, 1921), s. 3.

miało to znaczenie, to jednak wyraźnie widać, iż od dłuższego już czasu władze polskie dążyły do osiągnięcia pełnej integracji Łemkowszczyzny z resztą kraju i aresztowania były kolejnym krokiem (po przymusowej mobilizacji) w kierunku złamania opierających się temu Łemków. Dlatego też ich przywódcom postawiono zarzut zdrady stanu oraz oskarżono ich o namawianie lemkowski poborowych do uchylania się od służby w Wojsku Polskim (czyli przestępstwo wobec sił zbrojnych kraju).³

Śledztwo w sprawie przywódców lemkowski rozpoczął jeszcze w 1920 roku urzędnik sądowy w Grybowie, Julian Skalski. Po zebraniu dowodów obwiniających przekazał on sprawę do prokuratury w Nowym Sączu, a ta nakazała przeprowadzenie aresztu.⁴

Po aresztowaniu kontynuowano intensywne śledztwo, które potrwało do początku czerwca 1921 roku. Przez te pięć miesięcy więziono aresztowanych, a rodzinom nakazano płacić za ich utrzymanie.⁵ Władze polskie zadbały o to aby inni lemkowski liderzy nie zajęli miejsca aresztowanych. Między innymi ściśle kontrolowano ewentualne powroty Łemków do Polski z Czecho-Słowacji. Starającej się o takowy powrót dla męża, żonie **dra Aleksandra Cichańskiego** odpowiedziano, że: „(...) *Prezydium Namiestnictwa* [w Nowym Sączu – B. H.], *jakkolwiek nie stawia żadnych przeszkód przeciw powrotowi męża Pani Cichańskiej – dra A. Cichańskiego do stałego miejsca zamieszkania w Krynicy Zdroju, jednak nie jest uprawnione do wydawania jakiegokolwiek rodzaju gwarancji zasl-*

3. Op. cit., loc. cit.

4. *Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Nowym Sączu (re: przebieg rozprawy) do Ekspozytury Wydziału IV. D. przy C. K. P. P w Krakowie z 11 VI 1921*, [W:] *Лемківській Календар 1993*, Библиотека Бесіди 1, Legnica- Krynica 1993, s. 73-76.

5. „Поможит др-и Я. Качмарчикови-письмо його брата Феофіля”. *Правда*, XX, 42 (Olyphant, PA, 1921), s. 3.

6. *Z Prezydium Namiestnictwa do Pana Radcy Namiestnictwa i Kierownikowi Starostwa w Nowym Sączu z 12 II 1921 oraz Starostwo w Nowym Sączu do Pani Aleksandry Cichańskiej, żony lekarza w Krynicy Zdroju z 17 II 1921, oba dokumenty* [W:] APK, StPNS 85, k. b. n.. Zobacz też wcześniejszy bieg sprawy opisany w dokumentach: *Starostwo Nowy Sącz (re: Dr Al. Cichański, powrót do Polski) do Prezydium Namiestnictwa we Lwowie z 1 XII 1920 oraz Z Prezydium Namiestnictwa*

nających go przed wdrożeniem przeciw niemu ewentualnych dochodzeń administracyjnych lub sędowo-karnych. (...)”⁶ W wyjaśnieniu takiego stanowiska władz polskich (nie podanym Cichańskiej) stwierdzono, że: „(...)Udzielenie zezwolenia drowi Al. Cichańskiemu na powrót z Preszowa do Krynicy nie jest wskazane, a to z powodu tego, że na Cichańskim ciążyą b. poważne zarzuty natury politycznej, że dr A. C. wyjechał w celach konspiracyjno-organizacyjnych, a obecne starania się jego o powrót do kraju mogą być związane z jakąś misją, którą ma spełnić. Z uwagi więc na obecną sytuację, jaka panuje na Łemkowszczyźnie, pobyt dra A. C. w Krynicy może być szkodliwy dla interesów państwa. (...)”⁷

Na 25 stycznia wezwano do Grybowa wójtów gmin lemkowych, którzy podpisali w grudniu protest dotyczący zamknięcia tzw. kuchni amerykańskich na ich obszarze. Akcja ta miała wyraźnie charakter pacyfikacyjny. Wobec dokonanych wcześniej aresztowań nie dziwne było, iż stawilo się zaledwie trzech Łemków (**Roman Chylak** i **M. Trochanowski** z Bińczarowej oraz **Aleksander Gambal** z Czarnej). Na spotkaniu, przedstawiciele polskiej administracji stwierdzili, że zamknięcie kuchni było wynikiem ogólnej ich redukcji, która już wcześniej objęła ziemie etnicznie polskie. Łemkowie, wyraźnie chcąc uniknąć kłopotów (aresztowania?), wykręcili się tym, iż... nie umieją czytać i nie wiedzieli, co podpisali (jednocześnie jednak stwierdzając, iż myśleli, że była to prośba o... ponowne otwarcie kuchni!). W celu uzyskania dalszych wyjaśnień Polacy posłali samochód do Bińczarowej, skąd przywieziono **ks. Teofila Kaczmarczyka**. Ten wyparł się organizowania protestu, a obciążył tym **Victora P. Hładyka** (którego nie było na Łemkowszczyźnie w grudniu 1920 roku). Pod naciskiem fizyka powiatowego dra Ciepiewskiego, **ks. Teofil Kaczmarczyk** „(...) w pierwszej chwili przyznaje się, że czytał zażalenie, gdy już

Lwów (re: Dr Al. Cichański, powrót do Polski) do Dowództwo Okręgu Generalnego Oddział Informacyjny Kraków z 20 XII 1920 roku, oba dokumenty [W:] APK, StPNS 85, k. b. n. Lojalne zachowanie się dra Aleksandra Cichańskiego po ewentualnym powrocie do Krynicy, gdzie jego rodzina posiadała willę „Góral”, gwarantowane było przez naczelnika sądu w Starym Sączu, Antoniego Jarzębińskiego.

7. Dowództwo Okręgu Generalnego Kraków, Wydział II do Prezydium Namiestnictwa we Lwowie z 4 II 1921 roku, APK, StPNS 85, k. b. n.

było podpisane, raptem zrywa się z oburzeniem i krzycząc, że już dłużej nie pozostanie, bo tu hańbią go, kanonika rusińskiego i starego człowieka i pozostawiający futro wychodzi (...)”⁸ Całe to spotkanie prowadzone było pod dyktando Marii Dunin-Borkowskiej, która za wszelką cenę starała się udowodnić Warszawie, iż nie wypowiedziała słów, które Łemkowie cytowali w proteście z 8 grudnia 1920 roku. Dokument sporządzony po spotkaniu oczyszczał ją z tego zarzutu i prezentował lokalne władze polskie jako organa dbające i troszczące się o mniejszość lemkową w powiecie.

W takiej sytuacji wszelka zorganizowana działalność polityczna na Łemkowszczyźnie ustała. W jednym z listów z tego czasu pisano: „(...) U nas bieda rośnie szybko. Naród nasz nie jest w sile walczyć z polskimi szowinistami. Nasi przywódcy, obrońcy, ojcowie odeszli do Czech [Czecho-Słowacji – B. H.], inni zginęli, inni znowu w aresztach – a ci, co pozostali, boją się usta otworzyć, bo strach obejmuje ich przed prześladowaniami. Myśmy głodni, goli i bez kawałka chleba pozostawieni. Strach patrzeć się na spalone wsie (jasielskie, krośnieńskie, duklańskie). Dzieci nasze wyglądają jak popuchnięte, bo mleka nie ma i jedzą tylko przewaźnie postne ziemniaki, których i tak zbyt dużo nie ma. Ciężko o wszystkim pisać, Was i siebie tym męczyć, ale wierzę, że przyjdzie czas naszego oswobodzenia i będziemy żyć lepszym, swobodnym, ruskim życiem...”⁹

Nie ustal jednak na Łemkowszczyźnie spontaniczny, przez nikogo nie kierowany opór. Do 10 lutego z 18 lemkowych wsi w powiecie grybowskim, od poboru uchylało się 172 Łemków.¹⁰ Według raportu

8. Raport z Grybowa 25 I 1921 Do Szefa Inspektoratu P. A. K. P. D. Centrali w Warszawie, Kraków, dnia 26 I 1921 r., odpis.

9. „Видержки з письма із Лемковщини”, Правда, XX, 54, Olyphant, PA 1921, s. 2.

10. Wykazy uchylających się od poboru z 10 II 1921 roku zawierające imienny spis ukrywających się rekrutów z: Izb (32 osoby), Banicy (21), Czetrzeżnego (10), Bińczarowej (24), Florynki (9), Polan (1), Berestu (8), Kamionnej (5), Boguszy (32), Królówej Ruskiej (2), Śniatnicy (7), Stawiszy (4), Czyrnej (7), Piorunki (3), Brunar Wyżnich (1) i Niżnich (2), Czarnej (2) oraz Jaszkowej (4), sporządzone według trzech różnych meldunków z 17 i 24 stycznia oraz 9 lutego 1921 roku, APK, StG II 45, k. b. n.

z 22 lutego z tego samego obszaru ukrywało się ciągle (przeważnie po południowej stronie granicy) 138 Łemków.¹¹ Szóstego marca tego samego roku skierowano do sądu w Gorlicach sprawę **Ilka Dziamby** (1872-19??) z Gładyszowa (?), który: „(...) w czasie zbierania daniny na rzecz państwa krzyczał oburzonym głosem na rozporządzenia Państwa Polskiego, przy tym wyraził się: Niech was szlag trafi z waszymi rządami! (...)”¹²

Tuż przed samym procesem doszło na Łemkowszczyźnie do kolejnego krwawego incydentu. 30 maja 1921 r. patrol Policji Państwowej z Kąclowej przybył pod dom **Tymka Maksymczaka** we Florynce, dezertera, który już uprzednio był schwytyany i odstawiony siłą do służby w Wojsku Polskim. Dwie sprzeczne relacje utrudniają przedstawienie przebiegu wydarzeń. Tym niemniej faktem jest, iż **Tymko Maksymczak** został zabity w trakcie ucieczki przed chcącymi aresztować go policjantami.¹³

11. Zobacz raport w tej sprawie: *Starostwo Grybów do Prezydium Namiestnictwa z 22 II 1921 roku*. APK, StG II 45. k. b. n.

12. *PPP Gładyszów. Protokół (Sprawa do sądu powiatowego w Gorlicach – Zakłócanie porządku publicznego) z 6 III 1921*, APK, PPP 77. k. b. n.

13. Według raportu dwu policjantów biorących udział w akcji: Jakóba Ozgi oraz Jana Morańskiego, **Tymko Maksymczak** ukrywał się w kryjówce pod domem, a kiedy zorientował się, iż policja jest w domu, próbował wyskoczyć przez okno i uciekać. Tam jednak stał Jakób Ozga z bagnetem naciągniętym na ostro. Przy wyskoku **Tymko Maksymczak** miał przypadkowo nadziać się na bagnet i tak zginąć. Sama śmierć nie jest jasno opisana w tym raporcie: *Powiatowa Komenda PP w Grybowie do Starostwa w Grybowie z 31 V 1921*, APK, KWPPKr 133, k. b. n. Emigracyjna prasa lemowska opisała to wydarzenie zupełnie inaczej. Pokreślano, iż **Tymko Maksymczak** został złapany i tuż po wyprowadzeniu z domu rodziców policjanci dwukrotnie strzelali do niego w plecy, a potem bili go kolbami w głowę, aż mózg wyszedł na wierzch. Taka wersja tego zajścia została opisana w angielskojęzycznym *Proteście Karpato-Ruskiej Rady w Ameryce w sprawie zabójstwa Tymka Maksymczaka*. Dokument ten przesłano do: Rady Ambasadorów, Ligi Narodów, Departamentu Stanu USA, Lloyda Georgea, Aristida Brianda oraz włoskiego i japońskiego przedstawiciela w Paryżu, a przedrukowano go w: *Правда*, XX, 54 (Olyphant, PA 1921), s. 2.

W takiej atmosferze miał miejsce w piątek 10 czerwca 1921 roku proces łemkowskich przywódców. Od rana policja obstawiła budynek sądu w Nowym Sączu, zajmując też wiele miejsc wewnątrz i na samej sali rozpraw. Zjawili się tam wielu Łemków na czele z **ks. Teofilem Kaczmarczykiem**, który przybył usłyszeć: „(...) śmiałą obronę swojego syna (...)”. Na salę wpuszczano li tylko za specjalnymi przepustkami. Rozprawę prowadził nadradca Przychodzki, oskarżał prokurator Piechowicz, a jako wotanci udział wzięli: Rychlik i Grzegorzcyk. Oskarżonych natomiast bronili adwokaci zamiejscowi, a mianowicie: dr Lew Hankewycz¹⁴ redaktor gazety *Peret* z Przemyśla, **dr Kyrył Czerlunczakewycz**¹⁵ z Przemyśla, i dr Wołodmyr Sajkewycz¹⁶ ze Lwowa. Na sali ze-

14. Lew Hankewycz, polityk, publicysta, prawnik. Urodził się 1 VI 1881 w Staromiszczynie, pow. Skalat. Od początku wieku był aktywny w różnych ukraińskich organizacjach socjalistycznych. W czasie I Wojny Światowej był emisariuszem Związku Wyzwolenia Ukrainy w Bułgarii, a w 1918 został członkiem Ukraińskiej Rady Narodowej. Później przodujący działacz Ukraińskiej Socjal-Demokratycznej Partii. W wielu procesach bronił członków UWO i OUN. Prezydent Związku Ukraińskich Prawników we Lwowie. W 1944 roku wyjechał do Monachium, a później do Nowego Jorku, gdzie zmarł 14 XII 1982 roku. Arkadii Żukovsky, „Lev Hankevyč”. [W:] Wołodmyr Kubijowyč, Redaktor, *Encyclopedia of Ukraine*, II (Buffalo-Toronto-London 1986, s. 122, zobacz też: Степан А. Пельц, „Оборонець Лемківської Республіки”, *Лемківщина*, VI, 4 (Clifton, N. J., 1984), s. 11.

15. **Kyrył Czerlunczakewycz** był jeszcze przed Pierwszą Wojną Światową jednym z najaktywniejszych galicyjskich rusofilów, za co skazany był na śmierć w Pieszym Proceście Wiedeńskim w 1918 r., ale po śmierci cesarza Franciszka Józefa był ulaskawiony. Bliższe dane biograficzne nie są znane. Богдан Світлинский, „Австро-Угорщина і Телергоф”, [W:] „Приложение (на галицько-руськом наречіи)”. [W:] *Воєнні Преступлення Габсбурзької Монархії 1914-1917 гг. Галицька Гоґофа*, Trumbull, CT 1964, s. 36-38.

16. Wołodmyr Zahajkewycz, prawnik i polityk. Urodził się 19 X 1876 roku w Przemyślu. Prawo studiował we Lwowie, Wiedniu i Berlinie, gdzie dostał doktorat. W 1909 roku otworzył kancelarię adwokacką w rodzinnym mieście, skąd wybrany był na posła do parlamentu austriackiego (1912-18). W 1918 został członkiem Ukraińskiej Rady Narodowej za działalność, w której aresztowany był przez Polaków i więziony przez rok. Prezes lub członek zarządu wielu ukraińskich towarzystw oświatowych, gospodarczych i kulturalnych. obrońca w wielu procesach politycznych. 1928-35 poseł do sejmu z ramienia UNDO, wicemarszałek sejmu 1928-30. W latach 1939-44 wiceprezes Sądu Apelacyjnego w Krakowie. Następnie wyjechał do Niemiec, gdzie zmarł 7 VI 1949 roku w Mittenwald, w Bawarii. „Zahajkyvyč Wołodmyr”. [W:] Danylo Husar-Struk, Redaktor, *Encyclopedia of Ukraine*, V. Buffalo-Toronto-London 1993, s. 795: „Zahajkewycz Wołodmyr (Zahajkewycz Włodzimierz)”, [W:] Jacek M. Majchrowski – Grzegorz Mazur – Kamil Stepan, Redaktorzy, *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994, s. 482.

brali się liczni dziennikarze, między innymi znany rusofilski działacz o poglądach lewicowych, Kyrył Walnyckyj, który opisał szczegółowo proces na lamach dwu gazet. Rozprawie przysłuchiwało się wielu adwokatów.¹⁷

Rozprawa rozpoczęła się o godzinie dziesiątej odczytaniem aktu oskarżenia. Stwierdzono tam, co następuje: *Prokurator przy Sądzie okręgowym w Nowym Sączu oskarża:*

I. Ks. Dymitra Chylaka, lat 54 liczącego, syna Wasyla i Pelagii, przynal. i zam. w Izbach pow. Grybów, proboszcza gr.-kat. w Izbach, właściciela realności;

II. Dra Jarostawa Kaczmarczyka, l. 36 liczącego, syna Teofila i Maryi, urodz. i przynal. w Bińczarowej, adwokata w Muszynie, rel. gr.-kat., stanu wolnego;

III. Mikołaja Gromosiaka, l. 74 liczącego, syna Wania i Maryi, urodz. w Krynicy, zam. i przyn. w Krynicy wsi, rel. gr.-kat., żonatego, piśmiennego, właściciela realności,

– o to:

że dnia 12 marca 1920 we Florynce jako sprawcy, podżegacze i przywódcy przez urządzenie zebrania, tworzenie związków, mowy publiczne, knowania, wzywania, pobudzanie i nakłanianie słowem i piśmem tudzież przez podburzania przedstawiające, że ludność osiedlona na Łemkowszczyźnie, integralną część Rzeczypospolitej Polski stanowiąca, jako suwerenny naród zwierzchnictwu Polski nie podlega, że uważać się ma za jedną całość z Rosyą i narodem rosyjskim – przedsięwzięli czynność do odebrania się części od jednolitego Związku Państwa Polskiego, do wprowa-

17. „Лемковская Республика перед судом”, Прикарпатская Русь, III, 118 i 117 (Lwów, 1921), s. 1; oraz: „Лемковская Республика перед судом”, Пролом, III, 20-21 (New York, 1921), s. 1-7. Spośród innych relacji z procesu prównaj: „Лемковская Республика перед судом”, Воля Народа, I, 22 (Львів, 1921), s. 1; Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”. Діло. LV, 185 i 188 (Львів, 1934), s. 8; oraz raport policyjny: Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Nowym Sączu (re: przebieg rozprawy) do Ekspozytu Wydziału IV. D. przy C. K. P. P w Krakowie z 11 VI 1921. [W:] Лемківській Календар 1993, Бібліотека Бесіди 1 (Legnica-Krynica, 1993), s. 73-76.

dzenia niebezpieczeństwa dla Państwa na zewnątrz oraz do zaburzeń i wojny domowej wewnątrz zmierzającą. Czyn ten stanowi zbrodnię zdrady głównej z paragrafu 58 lit. C [i – B. H.] karze z paragrafu 59 b. uk. ulegającą. – (...)”

Prokurator przy Sądzie okręgowym wnosi, aby w toku zarządzić się mającej przed Sądem okręgowym jako Trybunałem Sądu przysięgłych w Nowym Sączu rozprawy głównej – odczytano:

1. rezolucję zapadłą na wiecu we Florynce 5/12 1918 w aktach pod nd. 78 się znajdującą; 2. doniesienie i tłumaczenie metryki wystawionej dla Jana Leżyńskiego nd. 11; 3. poświadczenie wystawione dla Jana Płaskonia w tłumaczeniu nd. 17; 4. Pismo do Prezydium Namiestnictwa z dnia 24/4 1920 l. 86 /nd. 18/; 5. Protest przeciw zmuszaniu nauczycieli ruskich do ślubowania Państwu Polskiemu nd. 18; 6. doniesienie nd. 2.

Protokoły świadków: 7. Juliana Skalskiego nd. 3; 8. Justyna Worchacza [Worhacza – B. H.] nd. 8; 9. Michała Kuży nd. 4; 10. Juliana Marosanyego nd. 51; 11. Stanisława Barbackiego nd. 54; 12. Dra Kazimierza Ramulta nd. 45; 13. Metodego Trochanowskiego nd. 49; 14. Romana Prystopskiego nd. 50 15; Andrzeja Moraczewskiego nd. 74; 16. protokół nd. 41; tudzież świadectwa urzędowe obwinionych.

Powody:

Na podstawie tłumaczenia się obwinionych, pism i protokołów do odczytania zawnioskowanych oraz wyników śledztwa wstępnego ustalonym został następujący stan sprawy:

Dnia 5/12 1918 r. po upadku Państw Centralnych odbyło się, za inicjatywą i staraniem obwinionych we Florynce pow. Grybów, zebranie, na którym uchwalono rezolucję między innymi niżej podanej treści: “Zebranie oświadcza się, że jedyną naturalną, rozsądną i korzystną orientacją ruskiego narodu było i jest dążenie do zjednoczenia wszystkich obszarów ruskich w jeden polityczny organizm.” „Ruski naród zamieszkujący obszar Galicyi do Sanu, Popradu i Dunajca, południowy spad Karpat na Węgrzech i Bukowinę na północ od Seretu wyraża uroczyste swoją wolę należenia do wspólnego politycznego organizmu, a protestuje przeciw

roszczeniom Polaków i Madziarów do nazwanych terytoriów a nawet części tychże i wykonywaniu suwerennych praw nad ruskim narodem.”

Dnia 12/3 odbyło się we Florynce również za inicjatywą i współdziałaniem obwinionych, po raz drugi zgromadzenie, a zebrani znowu stanęli na stanowisku uchwał zgromadzenia z dnia 5/12 1918 r. Bliższe znaczenia i treść powyższych uchwał objaśnił przesłuchany w toku śledztwa obw. ks. Dymitr Chylak jak następuje: *Lemkowszczyzna ma się uważać za jedną całość z Rosją a raczej z resztą ruskiego narodu; na Lemkowszczyźnie suwerenem jest tylko naród ruski, który nie podlega zwierzchnictwu Polski, ponieważ Lemkowszczyzny nie należy uznawać za ziemię polską, lecz ruską, że Rusini Lemkowie niczem nie różnią się od Rosyan, bo Ruś /Lemkowska/ a Rosya są identyczne i nie ma między nimi żadnej różnicy. W tym duchu przemawiał na zebraniu we Florynce obwiniony ks. Dymitr Chylak i podniósł w swej agitacyjnej przemowie wszystkie [powyższe B. H.] momenty, chcąc w ten sposób utwierdzić uczestników zebrania, że akcja do oderwania od Rzeczypospolitej Polski obszaru Lemkowszczyzny i przyłączenie jej do Państwa rosyjskich Sowietów zmierzająca jest jedynym realnym postulatem ludności.* -

W celu wprowadzenia w czyn i urzeczywistnienia tego postulatu utworzono na tych zebraniach, a w szczególności na zebraniu w dniu 12/3 1920 r. we Florynce „Rząd ruski”, w skład którego weszli ks. Dymitr Chylak, dr Jarosław Kaczmarczyk i Mikołaj Gromosiak. Rząd ruski sprawował faktycznie przywłaszczoną sobie bezprawnie władzę na Lemkowszczyźnie, nakazując dla siebie wśród ludności posłuch, zakazując nauczycielom narodowości ruskiej składać służbowego ślubowania na rzecz Państwa Polskiego.

Obw. ks. Dymitr Chylak dla zaznaczenia odrębności Lemkowszczyzny umieszczał w wystawionych przez siebie metrykach [i – B. H.] urzędowych zaświadczeniach napisy „Rusko-Narodnaja Republika”. Opisana propaganda obwinionych była niebezpieczna dla państwa nie tylko ze względu na cel – oderwanie części obszaru Państwa Polskiego, ale także mogła wywołać wojnę domową i zawikłać Rzeczpospolitą Polską w wojnę z ościennymi Państwami. -

Wobec tego czyny obwinionych mieszczą w sobie wszelkie znamiona zbrodni zdrady głównej z paragrafu 58 lit. c. uk.

Obwinieni, przyznając w zupełności, że na zgromadzeniu w dniu 12/3 1920 oświadczyli się za rezolucją z dnia 5 grudnia 1918 r., którą to rezolucję w aktach się znajdującą uznają za autentyczną – nie poczuwając się do winy – tłumaczą się, że obie uchwały we Florynce powzięto w myśl traktatu Wersalskiego, stosownie do zasad Wilsona o samostanowieniu narodów o sobie, że tem samem obie uchwały były legalne i prawne. -

Powołanie się powinionych [obwinionych – B. H.] na Traktat Wersalski jest rozmyślnem zastanianiem ich akcji zbrodniczej przepisami, które w danym wypadku żadnego zastosowania nie mają. -

Obw. ks. Dymitr Chylak powołał się także, że Rząd polski przez swego przedstawiciela, byłego Prezydenta Ministrów Andrzeja Moraczewskiego, uznał niezawisłość Lemkowszczyzny i zezwolił na utworzenie Rządu ruskiego, o jakim mowa. Tymczasem przesłuchany tenże b. Prezydent Min. jako świadek, stanowczo i kategorycznie temu zaprzeczył.”¹⁸

Po odczytaniu aktu oskarżenia rozpoczęła się rozprawa. Jako pierwszy przesłuchiwany był **ks. Dymitryj Chylak**, który mówił jasno i zdecydowanie. Pytano go o opisane wyżej wydarzenia mające miejsce od upadku Austro-Węgier. Z interesujących wypowiedzi warto przytoczyć tu następujące: Prokurator: *Czy uczestniczyli w tym zebraniu [we Florynce, 5 XII 1918 – B. H.] Ukraińcy? Ks. Chylak: Tak.* Prokurator: *A przecież między wami [jest – B. H.] bardzo wielka kłótnia, jedni pragną [być przyłączeni – B. H.] do Ukrainy, inni do Rosji, proszę objaśnić nam tą sprawę. Ks. Chylak: Problem ten jest naszą wewnętrzną [sprawą – B. H.]!* Prokurator: *Czy na tym zebraniu w 1918 roku we Florynce postanowiono nieuznać polskiej władzy? Ks. Chylak: Na zebraniu były głosy za przyłączeniem do Rosji, za zorganizowaniem osobnej republiki, a nawet za przyłączeniem do Czeskiej Republiki, jednakże nie było ani jednego głosu za przyłączeniem do Polski.* Prokura-

18. Akt oskarżenia. Prokurator przy Sądzie okręgowym w Nowym Sączu oskarża Ks. Dymitra Chylaka..., Dra Jarosława Kaczmarczyka..., Mikołaja Gromosiaka..., Oryginał dokumentu miał się znajdować w archiwum Sądu w Nowym Sączu (sygn. st. 1077/20/21), gdzie dziś znajdują się jedynie dokumenty z okresu od 1945 do teraz. Odbitka cytowanego tu dokumentu znajduje się w prywatnych zbiorach Pana Petra Kohutowa we Lwowie.

tor: *Jak przedstawiał Pan sobie granicę między Łemkowszczyzną a Polską?* **Ks. Chylak:** *Według [zasad – B. H.] Wilsona należało uważać, iż starych granic nie ma, a na ich miejsce pojawiają się narodowe granice.* Prokurator: *Ale czy w istniejących geograficznych i ekonomicznych warunkach możliwe jest przyłączenie lemkowskijskiej „kiszki” do Rosji?* **Ks. Chylak:** *Jeszcze gorzej wygląda sprawa z polską dzielnicą Spisz.* Prokurator: *Rusinów jest w nowosądeckim 10%, w grybowski 20%, w gorlickim 30% itd. Jak to jest możliwe, aby ta mniejszość stała się suwerenem nad Polakami?* **Ks. Chylak:** *Ani jednego polskiego domu nie chcemy, my żyjemy tu oddzielnie od was, w zwartej grupie.* Prokurator: *Czy prawdą jest, że Rusini nie mają tu równego prawa, że Polacy prześladowają ich?* **Ks. Chylak:** *Tak! W starostwie muszyńskim, gdzie Polaków prawie nie ma, sąd nie uznaje języka ruskiego.* Prokurator: *Czy uznawał Pan władzę cesarza austriackiego?* **Ks. Chylak:** *Tak.* Prokurator: *A teraz uznaje Pan władzę polską?* **Ks. Chylak:** *Takiego pytania nie sposób w ogóle stawiać, gdyż kwestia granic Polski nie została jeszcze postanowiona.* Prokurator: *Ma Pan dobre ideały, ale [jest Pan – B. H.] utopistą. Pragnie Pan, aby Łemkowszczyzna była centrum zainteresowania całego świata i była wyjątkiem w grupie bardzo złożonych światowych problemów.*

Następnie kilka pytań zadała ks. Dymytryjowi Chylakowi obrona.

Dr Czerlunczakewycz: *Jak postanowiono na tym zebraniu [Florynka, 5 XII 1918 – B. H.] w sprawie, kto ma postanowić o losie Łemkowszczyzny?* **Ks. Chylak:** *Konferencja pokojowa.* **Dr Czerlunczakewycz:** *Czy dostaliście już odpowiedź [w tej sprawie B. H.]?* **Ks. Chylak:** *Do teraz jeszcze nie.* **Dr Czerlunczakewycz:** *Czy powiadomiliście naród polski o waszych postanowieniach [w kwestii przynależności państwowej Łemkowszczyzny B. H.]?* **Ks. Chylak:** *Tak.* **Dr Czerlunczakewycz:** *Jak odnosili się Polacy do waszej tamtej [niepodległościowej – B. H.] działalności?* **Ks. Chylak:** *Przychylnie, miały miejsce wspólne posiedzenia.¹⁹*

19. Fragmenty przesłuchania ks. Dymytryja Chylaka podał: Кирил Вальницький, „Лемковская Республика передь судомъ”, *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 2. zobacz też: Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”. *Діло*, LV, 185 (Львів, 1934), s. 6; „Лемковская Республика передь судомъ”, *Воля Народа*, 1, 22 (Львів, 1921), s. 1.

Tak zakończyło się przesłuchanie **Ks. Dymytryja Chylaka**, po którym na salę wprowadzono drugiego oskarżonego, **dra Jarosława Kaczmarczyka**. Mówił on swobodnie i spokojnie, a jedynie raz wdał się w wymianę słów z prokuratorem i dobitnie wtedy powiedział: „(...) *Za winnego nie uważam się, a wręcz przeciwnie posiadam pełnię przekonania i świadomość, że wszystko, co robiłem, było całkowicie legalne. Dlatego też postępowałem otwarcie. (...)*”. **Dr Jarosław Kaczmarczyk** podkreślił w swojej wypowiedzi, iż wojskowa administracja Łemkowszczyzny była bardzo brutalna, podając jako przykład zamordowanie łemkowskiego rekruta w Tyliczu. Z zadanych **drowi Jarosławowi Kaczmarczykowi** pytań zacytować warto te oto:

Prokurator: *Czy dopuszczaliście [Ruskie Rady – B. H.] możliwość przyłączenia się do Polski?* **Jarosław Kaczmarczyk:** *Nie! Wręcz odwrotnie, chcieliśmy dążyć li tylko do zjednoczenia z narodem ruskim, Rosją albo Ukrainą.* Prokurator: *Czy uznaje Pan teraz władzę polską?* **Jarosław Kaczmarczyk:** *Nie, nie mogę jej uznać, nie znam takiego międzynarodowego traktatu, który przekonałby mnie do tego [do uznania polskiego panowania na Łemkowszczyźnie – B. H.]. W obecnej chwili uznaję jedynie chaos w stosunkach międzynarodowych.* Prokurator: *Czy przyznaje Pan, że w 1920 roku zorganizowano Rząd Ruski?* **Jarosław Kaczmarczyk:** *Pan prokurator popada w akcie oskarżenia w jawną sprzeczność. Początkowo przekonuje się [tam – B.H.], iż nasza republika zorganizowała się w 1918 roku, a rząd wybrano dopiero w 1920 roku. Znaczy się, że republika istniała dwa lata bez rządu?*

Następnie kilka pytań zadał oskarżonemu adwokat, **dr Kyrył Czerlunczakewycz**:

Dr Czerlunczakewycz: *Kiedy dowiedział się Pan, że rząd polski przejął władzę na Łemkowszczyźnie?* **Jarosław Kaczmarczyk:** *Postanowienia takiego nie było, stało się to siłą faktu.* **Dr Czerlunczakewycz:** *Czy rząd polski powiadomił was [Ruskie Rady – B. H.] o tym, iż wasze dążenia są nielegalne?* **Jarosław Kaczmarczyk:** *Nie! Ja wiedziałem [między innymi trzy rzeczy, a mianowicie to – B. H.] że: ani Traktat Wersalski, ani z Saint-Germain nie wyznaczyły granic Polski; Galicja była oddana*

zwierzchnictwu Ententy; wreszcie Polska postanowiła nie karać za deklarowanie niepodległości.²⁰

Jako ostatni przesłuchiwany był **Mykołaj Gromosiak**. Ze względu na to, iż był on już wtedy siedemdziesięcioletnim człowiekiem, obrona ustaliła dość nietypową linię obrony. Na większość pytań odpowiadał on, że nie pamięta i nie jest w stanie czegokolwiek powiedzieć. Często podkreślał on też, iż jedyną przyczyną jego uczestnictwa w lemkowskiach zebraniach było... pragnienie zachowania **ks. Anatola Sembratowycza** na parafii w Krynicy.²¹

Wreszcie na pytanie prokuratora: „Nie rozbudzaście buntów przeciwko Polsce?” **Mykołaj Gromosiak** odpowiedział: „*Прzecież мыśmy [spokojni – B. H.] jak te strzyżone owieczki*”. Ostatnie pytanie brzmiało natomiast: „Nie pragnęliście oderwania Łemkowszczyzny od Polski?” Na co **Mykołaj Gromosiak** odparł: „*Oderwania? A kiedy była przyłączona? Nie pamiętam!*”²²

Następnie przesłuchiowano świadków. Kazimierz Ramułt, były szef PKL w Grybowie, zeznał na korzyść obwinionych. Podkreślał, że Ru-

20. Fragmenty przesłuchania **Jarosława Kaczmarczyka** podał: Кирил Вальницький, op. cit., s. 3-4, zobacz też: Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”, *Діло*, IV, 186 (Львів, 1934), s. 6; „Лемковская Республика передь судомь”, *Воля Народа*, I, 22 (Львів, 1921), s. 1.

21. Po śmierci **ks. Hawryła Hnatyszaka** w 1916 roku, parafię w Krynicy objął inny rusofil, **ks. Anatol Sembratowycz**. Wkrótce jednak po zakończeniu Pierwszej Wojny Światowej grecko-katolicki biskup przemyski **Josafat Kocyłowskiy** (1876-1947) rozpoczął usuwanie rusofilskich księży z Łemkowszczyzny i zastępowanie ich Ukraińcami. Krynicka parafia poszła na pierwszy ogień. Jednakże tamtejsi Łemkowie, zorganizowani przez **Metodego Trochanowskiego** i **Gromosiaków**, opowiedzieli się za zachowaniem **ks. Anatola Sembratowycza**. Spór trwał długo, a parafianie odbyli protestacyjne podróże do Przemysła, Lwowa, a nawet papieskiego nuncjusza w Polsce. Choć uzyskano wszędzie zapewnienie, iż parafia może zatrzymać swego księdza – to i tak wkrótce grupa ukraińskich księży próbowała przejąć kontrolę nad parafią. Została ona jednak przepędzona przez Kryniczan. Гладик В. П., „Народь Гонит Мазепинцовь-Езуитовь”, *Світ*, XXVII, 15 (Wilkes-Barre, PA, 1920).

22. Fragmenty przesłuchania **Mykołaja Gromosiaka** podał: Кирил Вальницький, „Лемковская Республика передь судомь”, *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 4, zobacz też: Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”, *Діло*, LV, 185 (Львів, 1934), s. 6; „Лемковская Республика передь судомь”, *Воля Народа*, I, 22 (Львів, 1921), s. 1.

skie Rady informowały władze polskie o swoich poczynaniach i odbywano wspólne posiedzenia w celu lepszego administrowania obszarem. Stanisław Barbacki, były urzędnik w Grybowie, podkreślał, iż Ruskie Rady powstały głównie z myślą o samoobronie oraz zapobieżeniu anarchii. **Metodyj Trochanowskiy** mówił o swojej pracy na rzecz Ruskich Rad, podkreślając to, iż w wielu spotkaniach z polską administracją używał on od niej zapewnienie, iż zaistniała po zakończeniu wojny sytuacja jest jedynie tymczasową i należy czekać, aż zapadną międzynarodowe decyzje. Julian Marossany, sekretarz Namiestnictwa w Nowym Sączu, stwierdził, iż o istnieniu Ruskich Rad wiedział. Miały one współpracować z władzami polskimi w administrowaniu i aprowizacji terenu. Według jego oceny władze polskie milcząco uznawały istnienie Ruskich Rad. Na pytanie, czy Ruskie Rady były rządem, odpowiedział on, że nie. Uznawały one bowiem międzynarodowy aspekt przynależności politycznej Łemkowszczyzny i czekały na jego rozwiązanie przez Konferencję Pokojową.

W kolejnej fazie procesu przewodniczący trybunału odczytał kilka dokumentów, w tym: dekret Ministerstwa Spraw Zagranicznych w kwestii granic Polski (wydany po Pokoju Ryskim) oraz dwa pisemne zeznania: byłego premiera Jędrzeja Moraczewskiego oraz płk. Józefa Rybaka. Jędrzej Moraczewski zaprzeczał, jakoby będąc premierem uznał niezależność Łemkowszczyzny. Zeznania płk. Józefa Rybaka nie są niestety znane.²³

Następnie ustalono ostateczny akt oskarżenia, który brzmiał identycznie w przypadku wszystkich trzech podsądnych, a „(...) w którym zarzuca [się – B. H.] wymienionym to, że występowali politycznie w mowie [i – B. H.] piśmie na wiecach i zgromadzeniach, następnie agitując w okolicy zamieszkałej przez ludność ruską celem oderwania Łemkowszczyzny od

23. Niektóre zeznania świadków podał Кирил Вальницький, „Лемковская Республика передь судомь”, *Пролом*, III, 201 (New York, 1921), s. 46, zobacz też: Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”, *Діло*, LV, 185 (Львів, 1934), s. 8; „Лемковская Республика передь судомь”, *Воля Народа*, I, 22 (Львів, 1921), s. 1.

Państwa Polskiego a przyłączając ją do wielkiej Rosji – zaś wytyczenia granic były w ten sposób uprojektowane, że do Łemkowszczyzny od Przemysła na zachód /Podkarpacie/ wzdłuż Dunajca aż pod Szczawnicę, dalej południową część powiatu Nowosądeckiego i 4 wsi Nowotarskiego do nich należeć miały, albowiem nie uznawali suwerenności Polskiej [to jest: zwierzchnictwa Polski – B. H.]. – Dalej oskarżono ich o to, że popisywanych i dezertersów narodowości ruskiej przeprowadzali przez granicę do Czech, by przy wojsku Polskim nie służyli, a gdy który służy, by zdezerterował (...).²⁴

W przedostaniej fazie procesu miały miejsce mowy oskarżyciela, obrońców oraz przewodniczącego trybunału.

Prokurator nie wyraził żadnego zrozumienia dla działalności obwinionych, a wręcz przeciwnie, przemówienie jego było bardzo agresywne. Podkreślił on, iż Łemkowszczyzna od wieków uważana była za ziemię polską i nie istniała najmniejsza wątpliwość, iż po upadku Austro-Węgier powinna ona znaleźć się ponownie w granicach Polski. Zaapelował on do ławy przysięgłych, aby przy podejmowaniu werdyktu kierowała się ona „(...) patriotyczną uczciwością i pamiętała o swoich obowiązkach względem rządu i historii.”²⁵ Pierwszy z obrońców przemawiał dr Wołodimir Zahajkewycz. Natychmiast ustosunkował się on do wypowiedzi prokuratora i zaprotestował przeciwko jego apelowi o osądzenie podsądnych, kierując się *patriotyczną uczciwością*. Stwierdził on, iż: „(...) Słowa te nie powinny były być tu wypowiedziane. Ława przysięgłych powinna sądzić bez uprzedzeń, zgodnie z sumieniem i sprawiedliwie – patriotyzmu nie powinno się tu mieszać – przysięgli powinni zapomnieć o tym, że sądzą Rusinów (...).” Pod koniec swojej wypowiedzi zwrócił się on do Polaków tymi słowami:

24. Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Nowym Sączu (re: przebieg rozprawy) do Ekspozytury Wydziału IV. D. przy C. K. P. P w Krakowie z 11 VI 1921. [W:] *Лемківській Календар 1993*, Библиотека Бесіды I (Krynica-Legnica, 1993), s. 73-76.

25. Fragmenty wypowiedzi prokuratora podał Кирил Вальницький, „Лемковская Республика передь судом”. *Пролом*, III, 20, 21 (New York, 1921), s. 6, zobacz też: Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”. *Діло*, LV, 165 (Львів, 1934), s. 6.

wami: „(...) W 1918 wasza Rada Regencyjna ogłosiła wolność narodową, powołując się na pryncypia Wilsona. Czemu zatem nam nie wolno było korzystać z tego prawa? Dziś powinniście nadać znaczenie waszemu hasłu „Wolni z wolnymi”, które do tego czasu było pustobrzmiącym.”²⁶

Drugi obrońca, **dr Kyrył Czerlunczakewycz**, omówił szerzej sprawę granic Polski. Podkreślił on, iż za wyjątkiem granicy zachodniej (i tu nie całej) przebieg granic Polski nie został jak dotąd zatwierdzony żadnym międzynarodowym porozumieniem. Dopóki takowego nie ma, rząd polski – w uznaniu **dra Kyryła Czerlunczakewycza** – może uważać za obszar Polski dowolne terytorium, ale i tak nie ma to większego znaczenia na arenie międzynarodowej.²⁷ Obrońca przytoczył także artykuł z *krakowskiego Czasu*, gdzie jasno stwierdzono, iż kwestia przynależności Galicji Wschodniej (z której losem wiązano ściśle los Łemkowszczyzny) do Polski nie została jeszcze postanowiona. Z tych to powodów **dr Kyrył Czerlunczakewycz** uważał, iż jedynym wyrokiem w prowadzonym procesie może być wyrok uniewinniający.²⁸

Jako ostatni z obrońców przemawiał dr Lew Hankewycz. Jeszcze raz podkreślił on specyfikę sytuacji zaistniałej po upadku Austro-Węgier i dążenia różnych narodów do stworzenia na gruzach imperium swoich państw. Kończąc wypowiedź, dr Lew Hankewycz powiedział: „(...) *Oszczdźcie ich i, powróciwszy do domu, powiedźcie waszemu narodowi, że*

26. Fragmenty wypowiedzi dra Wołodymira Zahajkewycza podał Кирил Вальницький, „Лемковская Республика передь судом”, *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 6.

27. W *Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 7 VI 1920 w przedmiocie wykonywania ustawy z dnia 20 I 1920 o obywatelstwie polskim*, stwierdzono w art. 1, że: „(...) Aż do ostatecznego ustalenia granic, uważa się za obszar Państwa Polskiego w znaczeniu ustawy z 20 I 1920: miasto Warszawę, województwa: warszawskie, łódzkie, kieleckie, lubelskie, białostockie, poznańskie i pomorskie, tudzież byłe Królestwo Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. Kazimierz Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty, 1912, styczeń 1924*, Warszawa-Kraków 1924, s. 547. -551.

28. Fragmenty wypowiedzi **dra Kyryła Czerlunczakewycza** podał Кирил Вальницький, „Лемковская Республика передь судом”, *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 6.

Łemkowie chcieli tego – co Polacy już mają!”²⁹ Linia obrony i jej wykonanie stawia najwyższą notę grupie prawników broniących lemkowski działaczy. Zdecydowała się ona na, wydawać by się mogło, prosty zabieg. Wyolbrzymiono pewne aspekty działalności podsądnych, a zupełnie pomniejszono znaczenie innych. Dlatego też ktoś czytający przedrukowane w prasie wypowiedzi może wyrobić sobie mylną ocenę politycznej działalności Łemków w latach 1918-21. W połowie 1921 roku rozumiano, iż Polska objęła władzę nad Łemkowszczyzną na dobre i najważniejszą rzeczą było wywalczenie wolności dla oskarżonych. Dlatego też podkreślano często w czasie procesu, iż Łemkowie od początku swojej działalności informowali o niej Polaków i, rozumiejąc roszczenia Polaków wobec Łemkowszczyzny, decydowali się na arbitraż Konferencji Pokojowej. Obrona wyraźnie dążyła do tego, aby polityczna działalność Ruskich Rad pomniejszona została na korzyść ich administracyjnych zadań. **Ks. Roman Prysłopskij**, w czasie przesłuchania, zdyskredytował wartość i znaczenie proczechosłowackiej orientacji między Łemkami wyraźnie w celu uniknięcia dania ławie przysięgłych dowodów do osądzenia aresztowanych za zdradę stanu.

Przed udaniem się przysięgłych na naradę nad werdyktem przemawiał jeszcze przewodniczący trybunału, który bezstronnie naświetlił całą sprawę. Ława przysięgłych obradowała w odosobnieniu przez niewiele więcej, niż pół godziny.

Okolo godziny dziewiątej wieczorem ogłoszono wynik uniewinniającego stosunkiem głosów 8 do 4 w przypadku **dra Jarosława Kaczmarczyka** oraz **ks. Dymytryja Chylaka**, a 10 do 2 w przypadku **Mykołaja Gromosiaka**. Po ogłoszeniu wyroku prokurator wniósł wniosek o unieważnienie procesu, przeprowadzenie nowego dochodzenia oraz zatrzymanie podsądnych w uwięzieniu. Sąd odrzucił jednak tą apelację, a przewodniczący trybunału otwarcie skrytykował prokuratora za

29. Fragmenty wypowiedzi dra Lewa Hankewycza podał Кирил Вальницький, „Лемковская Республика передь судом”, *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 6-7. zobacz też jego własny opis procesu [W:] Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”, *Діло*, LV, 165 (Львів, 1934), s. 8.

kompletną nieznaną i brak zrozumienia dla złożoności kwestii etnicznych na tym obszarze. Oswobodzeni podsądni udali się do więzienia w celu odebrania swoich rzeczy i tuż przed północą wraz z obrońcami pojechali do Bińczarowej. Tam w domu **ks. Teofila Kaczmarczyka** dyskutowano do wczesnych godzin rannych o procesie oraz przyszłości Łemkowszczyzny.³⁰

30. Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”, *Діло*, LV, 185 (Львів, 1934), s. 8; Кирил Вальницький, „Лемковская Республика передь судом”, *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 7; „Лемковская Республика передь судом”, *Воля Народа*, I, 22 (Львів, 1921), s. 1.

RUCH UKRAIŃSKI ŁEMKOWSZCZYŻNA ZACHODNIA I ŚRODKOWA

Jak nadmieniono wyżej we wstępie, ruch ukraiński na Łemkowszczyźnie był przed Pierwszą Wojną Światową bardzo słabo rozwinięty. Stąd też nie jest dziwne, iż ideologia ukraińska nie znalazła tam wielu naśladowców w interesującym nas okresie. Nie na wiele zdała się działalność grupy ukraińskich oficerów, którzy na początku listopada propagowali ukraińską ideę na Łemkowszczyźnie.¹ Ukraińscy działacze próbowali uzyskać wpływ na rozwój wydarzeń już na pierwszym wiecu w Świątkowej Wielkiej 17 listopada 1918 roku. Jednakże **Dymytrij Sobyn** zdecydowanie wystąpił przeciwko nim i nie zdołali oni niczego osiągnąć.²

Podobnie było na wiecu w Gładyszowie 27 listopada 1918 roku. Działacze ukraińscy zwołali tam swoich zwolenników z gorlickiego i grybowskiego. W ich imieniu przemawiał proboszcz w Małastowie, Pantnej, Ropicy Ruskiej (Górnej) i Dragaszowie, **ks. Emilijan Mencinśkyj** (1865-1926). Kilku z ukraińskich działaczy znalazło się w Komitecie organizacyjnym, ale zupełnie nie zaznaczyli oni w nim swojej obecno-

1. 1 XI 1918 roku Polacy rozbroili w Nowym Sączu ukraińskich żołnierzy 10 Pułku Piechoty austriackiej zamierzających przejąć władzę w mieście. Wtedy to internowano 800 szeregowców (co najmniej do 8 XI 1918). Natomiast 35 ukraińskich oficerów wypuszczono na wolność. Udać się oni mieli na Łemkowszczyżnę. Михайло Фільц, „Звіт з дороги зі Закопаного до Львова”, *Літопис Червоної Калини*, 1, 4 (Львів, 1930), s. 22.

2. Зинівит Флюнт, op. cit., s. 44; Юліян Тарнович, *20 років неволі*, Kraków 1940, s. 44.

ści. Wiec stał się rusofilską manifestacją. Podobnie było we Florynce 5 grudnia 1918 roku.³

Od tego momentu aż do czasu procesu w Nowym Sączu działacze ukraińscy – zdając sobie sprawę ze słabych pozycji ich ruchu w Beskidach – nie próbowali już więcej przejąć kontroli nad lemkowskią działalnością polityczną. W przeważającej większości stali oni z boku i poza jednostkami nie angażowali się w działalność polityczną prowadzoną wyłącznie przez rusofilów. Uważali oni bowiem, iż jedynie walka o przyłączenie Łemkowszczyżny do wolnego państwa ukraińskiego ma sens. Z tego to względu popieranie jakiegokolwiek tymczasowego rozwiązania nie wchodziło w grę. W szeregach tak rozumujących ludzi stanął między innymi ks. Zynowij Flunt (1877-19??) i jego parafia: Grab-Ożenna-Wyszowadka, gdzie intensywną agitację ukraińską rozwinął **Petro Kytczak**. Wystąpił on przeciwko związkowi Łemkowszczyżny z Rosją jeszcze na wiecu w Gładyszowie 27 listopada 1918 roku. Za jego to sprawą parafia ta nie wysłała swoich przedstawicieli do Ruskiej Rady Powiatowej w Gładyszowie. Zamanifestowała ona natomiast swoje poparcie dla Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej i stworzyła ukraińską policję w celu utrzymania porządku.⁴ Była to jednak jedyna lemowska gmina w jasielskiem, która opowiedziała się po stronie ukraińskiej. Proboszcz w Złockiem-Szczawniku-Jastrzębiku, Mychajło Doroćkyj, próbował rozwinąć ukraińską działalność polityczną na Łemkowszczyżnie Zachodniej, jednakże już w pierwszych

3. Франц Коковський, „Лемківські республіки в 1918-1919 роках”. *Історичний Календар Альманах Червоної Калини на рік 1935*, Львів, 1935, s. 117; twierdzi nawet, iż we Florynce zupełnie nie było ukraińskich działaczy. Prawdopodobnie jednak byli oni tam, ale nie wygłaszali przemówień i nie weszli do komitetu wiecowego. Zobacz też: Дмитрій Вислоцький, „Дни свободы на Лемковщине”. *Лемко*, 1, 10 (Cleveland, OH, 1928), s. 1.

4. RRP w Gładyszowie wysłała do Grabu dwóch emisariuszy w celu przekonania tamtejszych Łemków do swojej działalności. Jednakże nie zdołali oni nawet zwołać wiecu i powrócili z niczym. Jarosław Moklak, *Orientacje polityczne na Łemkowszczyżnie w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 1993 (maszynopis pracy doktorskiej), s. 41.

dniach 1919 roku został aresztowany przez Polaków i uwięziony w Krakowie.⁵

Ruch ukraiński na Łemkowszczyźnie zachodniej i środkowej próbowano skupić wokół Ukraińskiej Narodowej Organizacji na Łemkowszczyźnie [Українська Народна Організація на Лемківщині]. Niewiele wiadomo o jej działalności, prawdopodobnie dlatego, iż nie odegrała ona większej roli w rozwoju wydarzeń. Ks. Zynowij Flunt w swych wspomnieniach nie pisze o niej ani słowem. Zachował się jedynie jeden dokument prezentujący stanowisko tej organizacji. Stwierdzono w nim, iż Łemkowie powinni czekać, aż ukraińskie państwo obejmie ich obszar. Zdecydowanie odradza angażowanie się Łemków w jakąkolwiek działalność wojskową, gdyż takowa – wobec znacznej przewagi Polaków – doprowadziłaby do niepotrzebnego rozlewu krwi. Gorliwie też zapewniano, iż Ukraińcy nigdy nie odwrócili się od Łemkowszczyzny, dalej o niej pamiętają i będą jej bronić przed Polakami. Było to niewątpliwie echem bardzo często powtarzanych zarzutów rusofilów wobec ruchu ukraińskiego o „oddawanie” Łemkowszczyzny Polakom.⁶

Znaleźli się także tacy przedstawiciele ruchu ukraińskiego, którzy uważając, że rusofilstwo jest jedynie jednym z prądów politycznych nurtujących ukraińskie środowisko w Galicji – postanowili wesprzeć rozwijający się ruch rusofilski. Robili oni to także dlatego, iż przekonani byli, że lepiej będzie, jeśli Łemkowszczyznę opanują rusofile – niż mieliby to zrobić Polacy. Podział polityczny na Łemkowszczyźnie uważali oni (podobnie zresztą, jak sami rusofile) za sprawę wewnętrzną i wewnątrz grupy pragnęli ją rozwiązać. Obecność Polaków na Łemkowszczyźnie uważali natomiast za sprawę międzynarodową (zagrożenie zewnętrzne). Podkreślić należy, iż rusofile doceniali tego typu stanowisko. **Ks. Dymytrij Chylak** w czasie przesłuchania w trakcie procesu w Nowym Sączu po-

5. (r), „Łemkowszczyzna”. *Goniec Krakowski*, 13 (Kraków, 1919), s. 2.

6. До Хвальної Лемківської Народно-Рускої Організації на руки Теодозія Дуркота, пароха в Житині (...) Від Української Народної Організації на Лемківщині, дня 21 січня 1919 р. Dokument w prywatnych zbiorach Aleksandra Kuryły z Krakowa.

twierdził, iż pewni ukraińscy działacze brali udział w łemkowskich wiecach. Natomiast na pytanie prokuratura, jak można wytłumaczyć to, że ukraińscy i rusofilscy działacze uczestniczyli w tych samych wiecach, w sytuacji gdy ich poglądy co do przyszłości Łemkowszczyzny różnią się tak zasadniczo – **ks. Dymytrij Chylak** odpowiedział, że to są wewnętrzne, łemkowskie sprawy i nie wypowiadał się więcej na ten temat.⁷

Istotne jest też to, że choć ruch ukraiński i rusofilski miały tak odmiennie poglądy co do przyszłości Łemkowszczyzny – to jednak w pewnych punktach działania miały one identyczne stanowisko. Tak było w kwestii poboru Łemków do polskiej armii. Bez względu na to, czy był to działacz rusofilski, czy ukraiński, występował on przeciw poborowi. Dlatego też w tym samym raporcie policyjnym znajdujemy relację o tym, że ukraińskiej orientacji ks. Iwan Kaczmar, proboszcz w Miliku i Andrzejówce, doradzał łemkowskim poborowym, aby na froncie poddawali się nieprzyjacielowi – natomiast rusofilski proboszcz Krynicy, **ks. Anatol Sembratowycz** „(...) rozpowszechniał wśród popisowych opinie, że naród ruski nie podlega służbie w wojsku polskim i do poboru stawiać nie musi (...)”.⁸

ŁEMKOWSZCZYŻNA WSCHODNIA

Odmienne sytuacja rozwinęła się na Łemkowszczyźnie Wschodniej. Wcześniejsza praca ukraińskiej inteligencji na tym terenie, a przede wszystkim aktywność kilku ukraińskich działaczy po zakończeniu Pierwszej Wojny Światowej doprowadziły do zorganizowania tu lokalnej władzy ukraińskiej pragnącej przyłączyć ten obszar do ZURL.

7. Fragmety przesłuchania **ks. Dymetryja Chylaka** podał: Кирил Зальницький, „Лемковская Республика передь судомъ”. *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 2, zobacz też: Лев Ганкевич, „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”, *Діло*, LV, 165 (Львів, 1934), s. 6; „Лемковская Республика передь судомъ”. *Воля Народа*, I, 2, Львів 1921, s. 1.

8. APK, StPNS 85, k. b. n.

Jeszcze w czasie trwania wojny 3 marca 1918 roku w Sanoku doszło do proukraińskiej manifestacji. Była ona zorganizowana w celu wyrażenia poparcia Traktatowi Brzeskiemu (9 02 1918), który faktycznie sankcjonował powstanie Ukraińskiej Republiki Ludowej [Українська Народна Республіка]. Wiec zorganizował Komitet Narodowy [Народний Комітет] pod przewodnictwem **ks. Omelana Konstantynowycza** (1864-194?) i przy aktywnej współpracy: Omelana Germaka, Teodozija Budzynowskiego, Romana Kowaliwa, **Wołodymyra Czajkiwskiego**, **Iwana Polanśkiego**, Semena Grecha, Mychajła Gawdajka i innych osób. 54 Pułk Morawski, stacjonujący wówczas w mieście, zapewnił ochronę uczestnikom wiecu, którzy byli wcześniej straszeni możliwością użycia siły przez Polaków w celu niedopuszczenia do zebrania. Manifestacja, wsparta licznie przez Łemków z Łemkowszczyzny Wschodniej, przeszła ulicami Sanoka pod budynek Narodowego Handlu. Tam powieszono transparent z napisem „Niech żyje ukraińskie państwo” i dano kilka przemówień. Po czym wszyscy rozeszli się do swoich domów.⁹

Początek listopada przyniósł gwałtowny rozwój sytuacji. 3 listopada 1918 roku ks. Pantalejmon Szpyłka¹⁰, proboszcz w Wisłoku Górnym otrzymał ze Lwowa gazetę *Diło*, w której wydrukowano proklamację Ukraińskiej Rady Narodowej [Українська Національна Рада] o powstaniu Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej [Західньо-Українська Народна Республіка] na wszystkich obszarach Austro-Węgier zamieszkałych przez Ukraińców. Poje-

9. „Велика українська маніфестація в Сяноці - в Березні 1918 року”, *Лемківщина*. IV. 2 (Clifton, N. J., 1982), s. 14.

10. Ks. Pantalejmon Szpyłka urodził się 20 X 1883 roku w Dmytrowyczach, pow. Mościska. Był absolwentem ukraińskiego gimnazjum w Przemyślu (1904), studiował teologię we Lwowie i Przemyślu, wyświęcony na księdza w 1910. Na Łemkowszczyznę przybył w 1914 roku, obejmując parafię Desznica, później Surowica (1918) i wreszcie Wisłok Górny. Wszędzie aktywnie propagował ideę ukraińską i zwalczał rusofilstwo. Ze względu na brak księży w czasie trwania Pierwszej Wojny Światowej obsługiwał on jednocześnie ok. 10 innych parafii na Łemkowszczyźnie. W latach 1919-1944 był proboszczem na Preszowszczyźnie. Wywieziony przez Niemców, znalazł się w Regensburgu, skąd w 1948 roku wyjechał do Kanady. Zmarł 5 marca 1950 roku w Winnipeg. Панталеймон Шпилька. „Автобіографія”. *Лемківський Календар на рік 1967* (Toronto-Clifton, N. J., 1967), s. 41-45.

chał on od razu do **ks. Mychajła Tesli** (1873-19??). proboszcza w Wisłoku Niżnim, i razem z nauczycielem z tejże wsi, **Hryciem Sudomyrem**, postanowili oni zwołać naradę mieszkańców obu wsi (nazywanych razem Wisłokiem Wielkim). Odbyła się ona jeszcze tego samego dnia.

Ks. Pantalejmon Szpyłka tłumaczył zebranim, iż w tak ważnej chwili nie mogą oni tylko czekać na rozwój sytuacji. Podkreślił on także, że Polacy organizują swoje państwo i Łemkowszczyznę zaliczają do swojego obszaru. Dlatego też istotne jest zorganizowanie się i obrona swojej ziemi. Wieczorem wysłano posłańców do okolicznych łemkowskich wsi z prośbą o przysłanie swoich delegatów na zebranie w szkole w Wisłoku Dolnym dnia 4 listopada 1918 roku.

Przybyło tam siedemdziesiąt osób, po dwie z jednej wsi.¹¹ Po naradzie zdecydowano utworzyć Powiatową Ukraińską Radę Narodową

11. Nie wiemy dokładnie, ile wsi ostatecznie przystąpiło do organizowania ukraińskiej władzy na Łemkowszczyźnie Wschodniej. Według ks. Pantalejmona Szpyłki wszystkie wsie, które przysłały delegacje do Wisłoka Niżnego, włączyły się do opisywanego ruchu. Wskazywałoby to zatem na liczbę 35 wsi. „Визвольні змагання східнов Лемківщини в 1918 році”, *Annals of Lemkivshchyna*, V (Camillus, N. Y., 1993), s. 74. Podobnie ocenia to Tadeusz Andżej Olszańskij. „Команчанська Республіка”, *Annals of Lemkivshchyna*, V (Camillus, N. Y., 1993), s. 62 [dalej cytowane: Tadeusz Andżej Olszańskij, „Команчанська Республіка”], przypuszczalnie wyliczając te oto wsie: Czystohorb, Przybyszów, Karlików, Płonna, Komańcza, Rzepedź, Turzańsk, Duszatyn, Pretuki, Maniów, Wola Michowa, Balnica, Smolnik nad Oslawą, Szczawne, Szczerbanówka, Solinka, Zubeńsko, Żubracze, Łupków, Wysoczany, Mokre, Oslawica, Radoszyce, Mików, Dołżyca. Do nich dodać trzeba prawdopodobnie: Puławy (reprezentowane na spotkaniu organizacyjnym przez ks. Wasyla Myhala (1885-1959), proboszcza Polan Surowicznych), Polany Surowiczne, Darów. najprawdopodobniej też leżące na drodze z Wisłoka do Puław – Zawoje i Wemejówkę oraz sąsiadujące z Polanami Surowicznymi: Surowiec i Moszczaniec, wreszcie też Wisłok Górny i Dolny. Zaprzeczają to jednocześnie twierdzeniu Tadeusza Andrzeja Olszańskiego jakoby ruch ukraiński nie rozprzestrzenił się na zachód od Wisłoka. Natomiast tuż pod samym Sanokiem, w Dąbrowie Ruskiej także zanotowano silne nastroje proukraińskie. 18 XII 1918 roku odbyło się tam zebranie celem przeprowadzenia wyboru komisji wyborczej do wyborów do sejmu polskiego. „(...) *Na wniosek radnego Iwana Kopija uchwalono [tam – B. H.], że ze względu na ludność ukraińską w tu-tejszej gminie [mieszkającą – B. H.] w wyborach do Sejmu Polskiego żadnego udziału [mieszkańcy tejże wsi – B. H.] nie biorą i brać nie będą. Zatem wybór komisji wyborczej jest zbędnym.*” *Protokół [Urzędu Gminnego w Dąbrowie Ruskiej z 18 XII 1918 roku]*, brudnopis, APP, Starostwo Sanok, sygn. 55, mikrofilm 160 798, k.b.n.

[Повітова Українська Рада Національна] dla powiatu sanockiego z centrum w Wisłoku Wielkim. Najchętniej widziano by ją w Sanoku, ale ten opanowany był już przez Polaków.¹² Szefem tego ciała został ks. Pantalejmon Szpyłka, który dobrał sobie do pomocy swego brata, absolwenta seminarium duchownego Teodora Szpyłkę, sędziego Iwana Kuciła oraz nauczyciela **Hrycia Sudomyra**.¹³ Tego ostatniego wyznaczono także na stanowisko kierownika organu lokalnej administracji, znanego pod nazwą Komisariatu Powiatu Sanockiego w Wisłoku Wielkim [Комісаріят Повіта Сяніцького в Вислоці Великій].¹⁴ Do PURN weszli wszyscy obecni na spotkaniu, jako przedstawiciele poszczególnych wsi. Mieli oni zbie-

12. **Wasył Podubynskij** (1895-197?) – jak sam podkreśla – za namową ks. Pantalejmona Szpyłki (czemu jednak ten ostatni zaprzecza w swoich wspomnieniach) zwołał pod koniec października tajne zebranie ukraińskich działaczy w Sanoku z myślą dokonania tam przewrotu i ukonstytuowania ukraińskiej władzy. Jednakże ówczesny dyrektor filii Towarzystwa Proświta w Sanoku, radca Szulakewycz ostudził zapalę zebranych, stwierdzając: „(...) *Wy chcecie przelewać krew daremnie, Polacy nakryją was szapkami!*” i cała sprawa spetzła na niczym. Василь Подубинський, *Спогади з рідних земель*, Miami 1988, s. 10. Natomiast w istotnym węzle kolejowym, Zagórze, władza ukraińska istniała od co najmniej 7 XI 1918. Jednak przestała ona istnieć najprawdopodobniej jeszcze przed 13 XI, a na pewno przed 23 XI. Tadeusz Andrzej Olszański, *Bieszczady 1918-19*, Warszawa, 1984, s. 39-40.

13. Tu, podobnie jak w przypadku wydarzeń na Łemkowszczyźnie Zachodniej, istnieje spore zagmatwanie terminologiczne. Ks. Pantalejmon Szpyłka niejasno pisze o tym czterosobowym ciele, które w dodatku nigdy się nie ukonstytuowało. Chodziło tu prawdopodobnie o jakiś rodzaj władzy wykonawczej, podczas gdy PURN byłaby najprawdopodobniej ciałem ustawodawczym. Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 63, nazywa to ciało rządem, podkreślając, iż o jego formie nic konkretnego nie wiadomo. Jego członkami natomiast – według Olszańskiego – byli: ks. Pantalejmon Szpyłka, ks. Mychajło Kril, **Hryhorij Sudomyr** i **Andrij Kyr**. Podkreślić też trzeba, iż określenie całego ukraińskiego ruchu na Łemkowszczyźnie Wschodniej Komańczańska [Komaniecka] Republika [Команчанська [Кomanencka] Республіка] jest wtórnym, późniejszym wymysłem, zdaje się autorstwa Franca Kokowskiego. Ks. Pantalejmon Szpyłka stwierdza to dobitnie w swoich wspomnieniach (s. 92), podkreślając także, iż to Wisłok Wielki (a nie Komańcza) był centrum całego ruchu oraz przyznając, iż nazwa Republika Łemkowska [Лемківська Республіка] jest już dużo trafniejszą.

14. Komisariat, posługiwał się dużą, okrągłą pieczęcią z napisem „Комісаріят Повіта Сяніцького в Вислоці Великій”, którą wykonano w Sanoku, a przywiózł ją do Wisłoka Wielkiego **Wasył Podubynskij**, Панталеймон Шпилька, op. cit., s. 78.

rać się na narady raz w tygodniu.¹⁵ Proboszcz z Puław **Iwan Kowalczyk** (1869-1928) gorliwie namawiał wszystkich zebranych, aby w ekstremalnej sytuacji (zajęcia Łemkowszczyzny przez Polaków) nie upadali na duchu i żeby wszelkimi sposobami sprzeciwiali się polskiej władzy, sabotowali ją tak, aby nigdy nie czuła się tu ona silnie i bezpiecznie. Podobne organizacyjne zebranie miało miejsce kilka dni później w Komańczy.

W celu utrzymania porządku i spokoju utworzono uzbrojoną milicję,¹⁶ której komendantem został były feldfebel armii austriackiej, rolnik i kupiec z Komańczy **Andrij Kyr**.¹⁷ Liczyła ona około 800-1000 osób (teoretycznie po jednej osobie z gospodarstwa), a bojowością wyróżniał się w niej oddział z Preluk, gdzie lemkowski ruchem kierował ks. **Mychajło Kril** (1887-19??) i **Iwan Kornafel**.¹⁸ Pieniądze na utrzymanie milicji uzyskano z opłat administracyjnych.¹⁹ PURN nakazała udzielać

15. Narady PURN zdołano zwołać jeszcze tylko dwa razy w Wisłoku i raz w Komańczy. Później bardzo ciężka zima uniemożliwiła przemierzanie się. Панталеймон Шпилька, op. cit., s. 76.

16. Milicja ta nie miała mundurów ani żadnych odznak, po których możnaby ją rozpoznać. Dwukrotnie oddział wisłockiej milicji będąc na warcie, został zaskoczony i aresztowany przez Polaków (jako domniemana grupa złodziei?), Панталеймон Шпилька, op. cit., loc. cit.

17. Панталеймон Шпилька, op. cit., s. 75. Według innej relacji komendantem milicji był **Teodor Czura** także z Komańczy, Іван Радь, „Історія двох родин”, *Лемківщина*, II, 4, Clifton, N. J. 1980, s. 6. Ruch lemkowski ześrodkowany był w Wisłoku Górnym i tam też urzędował **Andrij Kyr**, dowódca całej milicji. Natomiast **Teodor Czura** był najprawdopodobniej dowódcą lemkowskiej milicji w Komańczy, gdzie wyróżniali się ci oto lemkowscy milicjanci: **Andrij** i **Hryhorij Harhaj**, **Teodor Majkowsky**, **Iwan Barna**, **Teodor Kalimun**. Василь Майкович, „Українське село Команча”, *Лемківський Календар на божий рік 1968*, Toronto-Clifton, N. J. 1968, s. 57. Dowódcą lemkowskiej milicji w Wysoczanach i Kożuszczem był **Iwan Gajdosz**. Франц Коковський, „Одна картина (Уривок із праці „Визвольні рухи на Лемківщині”) *Літопис Червоної Калини*, VI, 6 (Львів, 1934), s. 2.

18. Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 64; Зиновій Флонт, op. cit., s. 118; Іван Радь, „Історія двох родин”, *Лемківщина*, II, 4 (Clifton, N. J., 1980), s. 8.

19. Drugim źródłem funduszy miało być opodatkowanie Żydów. Ks. Pantalejmon Szpyłka podkreśla, iż sami Żydzi wystąpili z propozycją dobrowolnego opodatkowania się na ten cel (utrzymanie porządku i spokoju jak najbardziej leżało w ich interesie, szczególnie powstrzymywanie licznych napadów rabunkowych). Propozycji tej początkowo nie brano pod uwagę, ale później (styczeń 1919?) powrócono do niej. Społecz-

schroniania i dawać wyżywienie zdemobilizowanym żołnierzom powracającym w swe rodzinne strony, ale zbrojnie przeciwstawiać się napadom rabunkowym, które docierały na Łemkowszczyznę z Zagórza i Sannoka.²⁰

PURN nakazała także wybór nowych władz gromadzkich, które miały złożyć przysięgę na wierność państwu ukraińskiemu. We wszystkich szkołach nakazano wprowadzić język ukraiński. Sprawy sądowe prowadził Iwan Kucił, a wyroki wydawał „w imieniu Ukraińskiej Republiki”. Gdy PURN przestała się zbierać, ks. Pantalejmon Szpyłka prowadził większą część spraw urzędowych, wspomagany wydatnie przez swego brata oraz **Hrycia Sudomyra**.²¹

Już pod koniec listopada doszło do pierwszych starć łemkowskiej milicji z siłami kolejowej milicji z Zagórza, a koncentrowały się one w rejonie Mokre-Wysoczany-Szczawne. Polacy dysponowali pociągiem pancernym, przy którego użyciu próbowali zająć Szczawne. Łemkowie natomiast w celu obronienia się przed polskimi atakami rozebrali tory kolejowe pod Wysoczanami i dokonywali wypadów na Kulaszne. Skonstruowali oni też własny pociąg pancerny, którego ściany obłożono ceglami (przestrzeń pomiędzy podwójnymi ścianami polskiego pociągu pancernego zasypana była szutrem). Nie odegrał on jednak żadnej roli w bojach. Walki te (noszące cha-

ność żydowska dostarczyła spis osób z jej grupy, które będą systematycznie płacić (miesięcznie po 5 koron od osoby) na utrzymanie milicji, ale łemkowska administracja nigdy nie zdołała przeprowadzić zbiórki ze względu na opanowanie terenu przez Polaków. Pantalejmon Szpyłka, op. cit., s. 81-82; Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 62; Франц Коковський, Історичний Календар Альманах Червоної Каліни на рік 1935 (Львів, 1935), s. 116.

20. Aresztowanych milicja odstawiała na plebanię do księdza Pantalejmona Szpyłki, a ten odsyłał ich do Lutowisk, opanowanych przez Ukraińców, Pantalejmon Szpyłka, op. cit., s. 78-77.

21. Teodor Szpyłka prowadził biuro przepustkowe, wydając zainteresowanym przejazdem przez teren Łemkowszczyzny Wschodniej odpowiednie papiery podróźnicze (inaczej milicja nie przepuszczała ich). **Hryc Sudomyr** często pełnił funkcję ks. Pantalejmona Szpyłki, gdy ten musiał pełnić swoje obowiązki duszpasterskie. Pantalejmon Szpyłka, op. cit., s. 76.

22. Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 63-64; Tadeusz Andrzej Olszański, *Bieszczady 1918-19*, Warszawa 1984, s. 44-45; Франц Коковський, „Прелучанська міліція”. *Літопис Червоної Каліни*, VI, 11 (Львів 1934), s. 2.

akter jednorazowych wypadów) niczego nie zmieniły.²² W dniach 15-17 grudnia doszło natomiast do bojów o Szczawne. Polska grupa (25-30 osób) niespodziewanie, bez napotkania na opór zajęła wieś i opanowała posterunek żandarmerii. Następnego dnia zwołana przez **Andrija Kyra** łemkowska milicja (ponad 80 osób z siedmiu wsi) otoczyła budynek i ostrzeliwała go przez całą noc. Rankiem Polacy wycofali się do Kulasznego, zabierając dwóch zabitych i rannych. Łemkowie mieli także kilku rannych (w tym ciężko rannego **Mykytę Pistuna** z Duszatyna), z których jeden, **Iwan Byczok**, zmarł. Uroczyście pochowano go przy cerkwi w Prelukach.²³ Polska bojówka napadła też na wieś Kalnicę, co doprowadziło do interwencji sił łemkowskich z Komańczy i Czystohorbu. **Wasył Podubynskyj** z Dąbrówki Ruskiej zebrał szybko około 36 Łemków, z których niektórzy mieli tylko widły albo kije i uderzył na siły polskie płądrujące Kalnicę. Zaatakowano wieś tyraliera, co spowodowało odwrót Polaków na północ. Łemkowie podążyli za nimi aż do Tarnawy Górnej, odzyskując część zrabowanych rzeczy.²⁴ Stało się jasne, iż wkrótce dojdzie do zbrojnego konfliktu o Łemkowszczyznę Wschodnią. Było też zrozumiałe, iż łemkowska milicja, słabo uzbrojona oraz nie posiadająca ani wyszkolenia bojowego, ani odpowiedniego dowództwa nie mogła spełnić roli regularnej siły wojskowej.²⁵

23. Siły łemkowskie pochodziły z: Preluk, Turzańska, Rzepedzi, Komańczy, Duszatyna, Szczawnego i Mikowa. Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 64; Франц Коковський, „Прелучанська міліція”, *Літопис Червоної Каліни*, VI, 11 (Львів, 1934), s. 2.

24. Василь Подубинський, op. cit., s. 12.

25. Sprawa dostarczenia uzbrojenia dla Łemków przez władze ukraińskie w Stryju wśród autorów ma bardzo różne naświetlenie. Zgodnie twierdzą oni, iż po uzbrojenie do Stryja wysłano delegata. Sam ks. Pantalejmon Szpyłka (op. cit., s. 79) twierdzi, iż otrzymał on (delegatem był jeden z podoficerów zwerbowanych w Budapeszcie) w Stryju karabiny maszynowe, 100 rusznic, amunicję i inne rzeczy, ale w drodze powrotnej wszystko to zostało skonfliktowane przez dowódcę ukraińskiej jednostki w Lutowiskach, Dżankuczaka. Podobnie **Wasył Podubynskyj** (op. cit., s. 12) twierdzi, iż w Stryju przekazano Josyfowi Łukasewyczowi „jeden wóz karabinów i jeden wóz nabożów”, ale wszystko to było skonfliktowane przez: „austriacką żandarmerię, a raczej przez polską bojówkę”. Natomiast Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 63, twierdzi, iż emisariusze (bez podania nazwisk) posłani do Stryja otrzymali... dwie gwintówki i radę, aby czekali na wejście... Czechów. Tak czy inaczej, jedynym uzbrojeniem łemkowskich milicjantów pozostała broń znaleziona na okolicznych polach po bitwie, która miała tu miejsce w zimie 1914/15. Udało się też kupić trochę amunicji od Czechów (za żywność). Brakowało jednak broni automatycznej, granatów i materiałów wybuchowych.

Na ostatnim zebraniu PURN w Komańczy w grudniu 1918 roku postanowiono wysłać delegację (ks. Pantalejmona Szpylkę i studenta **Nazarewycza**) do Budapesztu. Tam, w obozach zdemobilizowanych żołnierzy planowano zwerbować ukraińskich oficerów (czy choćby jednego) do zorganizowania siły zbrojnej na terenie Łemkowszczyzny Wschodniej. Delegacja wyjechała na kilka dni przed łacińskim Bożym Narodzeniem. W Budapeszcie rozmawiano z przedstawicielem ZURL na Węgrzech, P. Biberowyczem. On to skierował delegację do obozu zdemobilizowanych żołnierzy. Nie zdołano jednak namówić żadnego ukraińskiego oficera do służby wojskowej na Łemkowszczyźnie. Zwerbowano zatem dwunastu podoficerów. P. Biberowycz przeznaczył 10 tys. austriackich koron na miesięczne utrzymanie tych wojskowych i polecił po upływie tego terminu przybyć do Budapesztu po nowe fundusze.

Po powrocie do Wisłoka Górnego ks. Pantalejmon Szpyłka zaprzysięgł w cerkwi wszystkich podoficerów na wierną służbę państwu ukraińskiemu i sześciu spośród nich wyznaczył na dowódców Posterunków Ukraińskiej Żandarmerii [Станиця Української Жандармерії].²⁶ Spełniali oni swoje zadania sumiennie. Jednak rozumiano, iż nie są oni w stanie zorganizować siły zbrojnej, gdyż nie mają ani odpowiedniego przeszkolenia, ani doświadczenia. Dlatego też ks. Pantalejmon Szpyłka podjął drugą próbę sprowadzenia na Łemkowszczyznę Wschodnią choćby jednego ukraińskiego oficera. Jednakże sukces tej akcji był nietrwały.²⁷

26. Komendantem w Komańczy był feldfelbel Szczuruwskyj, w Surowicy – feldfelbel Milanowycz, powiatowym komendantem został feldfelbel Poloch, który urzędował w Wisłoku Górnym, W Szczawnem dowodził sztabfeldfelbel Wołodymyr Kurka, a pomagał mu kapral Wasyl Swystun. Oprócz tego istniał posterunek w Kulasznie i jeszcze jednej wsi (razem sześć). Każdy dowódca dobrał sobie do pomocy po 2-3 Łemków. Панталеймон Шпилька, op. cit., s. 79; Франц Коковський, „Одна картина”. *Літоніс Червоної Каліни*, VI, 5 (Львів, 1934), s. 2.”

27. Za sprawą byłego posła austriackiego parlamentu, Jacka Ostapczuka (1873-1959), który mieszkał tuż po południowej stronie Karpat, ściągnięto do Wisłoka Górnego oficera Pylypenkę, pochodzącego z Ukrainy Wschodniej. Ten jednak zaczął od załatwiania spraw urzędowych zamiast wojskowych i bardziej martwił się o swoje wynagrodzenie, niż o los Łemków. Wkrótce zresztą wyjechał do Stryja w celu załatwienia swojego przydziału i nigdy nie wrócił. Inną próbę militarnego zorganizowania Łemków podjęto w Stryju, skąd dowództwo III Galicyjskiego Korpusu wysłało na Łemkowsz-

10 stycznia 1919 przybył do Wisłoka Górnego oficer Jaromir Piszta. Jego krótkotrwały pobyt wśród Łemków także niczego nie zmienił.²⁸

22 stycznia 1919 roku przyjechał do Wisłoka Górnego z Sanoka sędzia w towarzystwie studenta medycyny. Poinformowali oni o aresztowaniach działaczy ukraińskich w Sanoku i prosili o przepustki do Stryja. Razem z nimi następnego dnia rano odjechał także Teodor Szpyłka. Celem jego podróży był Baligród²⁹ i nawiązanie kontaktu z tamtejszą Ukraińską Radą Narodową.³⁰ Wkrótce po odejście tej trójki przyszedł do ks. Pantalejmona Szpyłki list z Habury z prośbą o odwiezienie tamże Jaromira Piszty. Chcąc nie chcąc, ks. Pantalejmon Szpyłka o siódmej

czyzną oficera Kotysa. Ten jednak specjalnie się nie spieszył z objęciem swojego stanowiska i nigdy nie dotarł do celu. Панталеймон Шпилька, op. cit., s. 80-81.

28. Przysłany on został tam przez ks. Illię Petraszowycza z Habury, po południowej stronie Karpat jedynie na krótkotrwałe przetrzymanie. Mówił on po węgiersku i tylko trochę po niemiecku i słowacku. Już 23 stycznia odjechał z powrotem do Habury. Панталеймон Шпилька, op. cit., s. 82. 83.

29. Панталеймон Шпилька, op. cit., s. 80-81. W Baligródzie jeszcze na początku listopada lokalni działacze ukraińscy zwolali wiecej ludności z okolicznych wsi i proklamowali przyłączenie tego obszaru do ZURL. Stworzono milicję, której dowódcą był Chrupowycz. Natomiast w pobliskiej Cisnej władzę przejęli Polacy. Jednakże utworzoną przez nich milicję rozbili 150 osobowy oddział milicji z Baligrodu. Nastąpiło to pod koniec grudnia 1918 roku. Dalej na wschód, w Turce, Lutowiskach i Ustrzykach Dolnych władzę bez trudu przejęli Ukraińcy. Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 59-80.

30. Tadeusz Andrzej Olszański, *Bieszczady 1918-19* (Warszawa, 1984 r., s. 42 pisze, iż zagadkową sprawą jest, że ukraiński ruch na Łemkowszczyźnie Wschodniej poszukiwał kontaktu z Samborem, podczas gdy ukraińska władza istniała w Baligródzie, Cisnej, Lutowiskach i innych bliżej Samboru położonych miejscowościach. Jak widać z powyższego, kontakt z tymi bliższymi ośrodkami utrzymywano wcześniej. Ks. Pantalejmon Szpyłka w opisywanym okresie był w Lutowiskach przynajmniej raz (weryfikując telefonicznie w Samborze rangę wojskową oficera Pylypenki, bo tylko z Lutowisk „można było połączyć się ze światem”). Do Lutowisk też odstawiano ludzi zatrzymanych przez lemkońską milicję. Zatem kontakt z innymi lokalnymi ośrodkami władzy ukraińskiej utrzymywano. Zarekwirowanie broni wiezionej dla Łemków z Sambora (jeśli takowe w ogóle miało miejsce) przez komendanta sił ukraińskich w Lutowiskach mogło nieco popsuć relacje między najbliższymi sąsiadami i naturalnymi sojusznikami. Generalnie jednak wydaje się, że ruch ukraiński na Łemkowszczyźnie Wschodniej zwracał się ku Samborowi i Stanisławowi jako administratywno-wojskowym centrom państwa ukraińskiego. Tam pragnął zaistnieć i stamtąd spodziewał się znaczącej pomocy, jakiej z Lutowisk czy Baligrodu dostać nie mógł i nigdy nie dostał.

wieczorem tego dnia odjechał drogą na Moszczaniec i Jasiel, wstępując po drodze do **Hrycia Sudomyra** i prosząc go o zastąpienie go na plebanii w Wisłoku Górnym. O godzinie jedenastej wieczorem Jaromir Piszta i ks. Pantalejmon Szpyłka dotarli do Habury, skąd następnego dnia pojechali dalej na południe, na Medzilaborce i wieś Czabiny. Wieczorem ks. Pantalejmon Szpyłka, po rozstaniu się z Jaromirem Piszta przyjechał ponownie do miasta Medzilaborce i na posterunku wojskowym prosił o wydanie przepustki na powrót do Wisłoka. Wtedy to poinformowany został przez czeskiego oficera: „(...) *Wy tam już nie pójdziecie. Tam są Polacy, okrutnie się obchodzą, strzelają i biją i palą (...)*”³¹

W styczniu 1919 roku lokalne władze polskie postanowiły zabezpieczyć odcinek linii kolejowej Sanok-Łupków, którego znaczna część znajdowała się pod kontrolą lemківskiej milicji. W tym celu przygotowano dobrze uzbrojony oddział wojskowy.³² Podzielony on został na trzy grupy, które jednocześnie uderzyły na Łemków. W większości akcja ta miała charakter policyjno-represyjny, a tylko w niektórych miejscach doszło do regularnej walki.

Akcję rozpoczęto 23 stycznia 1919 roku.³³ Pierwszy oddział polski uderzył z Bukowska na Wisłok Wielki i dalej miał iść na Komańczę.

31. Панталеймон Шпылька, op. cit., s. 83.

32. Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 65, twierdzi, iż całość sił polskich wynosiła ok. 200-300 osób. Natomiast ks. Pantalejmon Szpyłka, przytaczając szacunek naocznych świadków, stwierdza, iż sama Komańcza była zaatakowana przez ok. 200 Polaków. Nie mogło też dojść do połączenia sił polskich atakujących Wisłok Wielki oraz Komańczę, gdyż według słów **Andrija Kyra** obie wsie były nie tylko zaatakowane jednocześnie przez oddzielne oddziały, ale także upadły mniej więcej w tym samym czasie. Панталеймон Шпылька, op. cit., s. 88. W innym miejscu stwierdzono, iż trzy polskie grupy uzbrojone w broń maszynową i liczące każda po 100 ludzi uderzyły na sam tylko Wisłok, *Кривава Книга. Частина I. Матеріали до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року*, Вiдeнь 1919, s. 26.

33. Datę tę podają za ks. Pantalejmonem Szpyłką, aczkolwiek istnieją spore rozbieżności w datowaniu zbrojnego opranowania Łemkowszczyzny Wschodniej przez Polaków. Zwraca na to uwagę Tadeusz Andrzej Olszański, *Bieszczady 1918-21*, Warszawa 1984, s. 47, przypis 23, podając termin walk na tym obszarze: 19-23 I (za Francem Kokowskim), 22-25 I (za *Encyklopedią Wojskową*), czy wreszcie 18-22 I według innych źródeł.

Drugi, wspierany pociągiem pancernym, przesuwał się na południe (z Zagórze?), wzdłuż linii kolejowej także na Komańczę i Łupków. Wreszcie trzeci atakował Baligród, najprawdopodobniej z Leska. W czasie trwania tej pacyfikacji w Wysoczanach raniono jednego Łemka, w Szczawnem natomiast kilku zabito. Tam też rozstrzelano wziętych do niewoli żandarmów (prawdopodobnie ściągniętych z Budapesztu podoficerów).³⁴ W Komańczy zginęło siedmiu lemківskich milicjantów, w tym dowódca **Teodor Czura** i **Iwan Kornafel**.³⁵ Ostrzeliwali oni Polaków ze swojej placówki, podczas gdy **Andrij Kyr** pojechał do Wisłoka prosić o pomoc. Kiedy jednak dojechał do wsi, zobaczył płonące chałty w Wisłoku i po oddaniu kilku strzałów zawrócił do Komańczy. W tym jednak czasie Polacy zajęli wieś. Dokonano licznych aresztowań. W ciągu całej akcji aresztowano ponad 120 osób. Pojmanego dowódcę żandarmerii w Komańczy, Szczurowskiego, Polacy torturowali, wycięli mu język i ostatecznie zastrzelili.³⁶ Lemківska milicja z Komańczy, Rzepedzi i Prełuk (w liczbie ok. 350 ludzi) zdołała, po początkowym rozproszeniu, zebrać się na górze Sokoliska. Zaatakowała ona polskie siły w Komańczy, gdy wydawało się, że było już po wszystkim. Polacy rozeszli się już wtedy na kwatery i nie spodziewali się ataku, który doprowadził do uwolnienia aresztowanych. Doszło do kilkugodzinnej wymiany ognia, a szalę zwycięstwa przechyliły na swoją stronę Polacy, gdy zostali wsparci przez odwody. Zaczęli oni wtedy palić lemківskie gospodarstwa. Ogółem w czasie akcji spalono osiem gospodarstw w Komańczy i po osiem-dziesiąt [W:] Szczawnem, Prełukach i Turzańsku oraz nie-

34. Тадеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 65.

35. Pięciu było przebitych bagnetami a dwóch zginęło od kuli, w tym **Teodor Czura**, który podczas zdobywania placówki lemківskiej milicji przez Polaków zdołał wybić okno i uciekał w stronę lasu. Nim jednak tam dotarł, dosięgła go kula. Іван Радь, „Історія двох родин”, *Лемківщина*, II, 4 (Clifton, N. J., 1980), s. 6; Франц Коковський, „Прелучанська міліція”, *Літопис Червоної Калини*, VI, 11 (Львів, 1934), s. 3. W innym miejscu podano, iż w Komańczy zginęło trzech obrońców: Szczurowski, **Fusztej** i **Czura**. *Кривава Книга. Частина I. Матеріали до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року*, Вiдeнь 1919, s. 19.

36. Панталеймон Шпылька, op. cit., s. 88.

znaną ich liczbę w Wisłoku Wielkim.³⁷ Doszło też do plądrowania lem-kowskich wsi. Milicjanci z Komańczy i Rzepedzi zrezygnowali z dalszej walki, a osamotnieni Prełuczanie wycofali się i zakwaterowali w Kamionkach, na terenie bojkowskim.³⁸ 25 stycznia, po zajęciu Łupkowa, Polacy zwrócili się do prełuckiej milicji z ultimatum. Zażądano złożenia broni w zamian za gwarancję nietykalności. Jak to zwykle bywa, pośród prełuckiej milicji starsi byli za złożeniem broni – podczas gdy młodszy pragnęli kontynuować walkę. Ostatecznie oddano Polakom część uzbrojenia (starsze karabiny) i część milicji powróciła do Prełuk. Większość jednak pozostała w Kamionkach. Stworzono tam także punkt obronny przy wejściu do wsi. Podobny punkt, jak się zdaje stworzono także w Prełukach. Już następnego dnia Polacy weszli do Prełuk i zaczęli przeprowadzać aresztowania, planując natychmiastowe egzekucje. Wtedy sześciuosobowy oddział prełuckiej milicji podjął walkę. Przy pomocy uzyskanej z Kamionek udało się prełuckiej milicji nie tylko odbić aresztowanych, ale i wygnać Polaków ze wsi i odepchnąć ich do Komańczy. Tam, na stacji kolejowej doszło do kilkugodzinnej wymiany ognia. W wyniku oporu lem-kowskiej milicji w Prełukach i wcześniej w Komańczy Polacy zdołali aresztować w tych wsiach jedynie trzy osoby. Walki te jednak wyczerpały zapasy amunicji, jakie posiadali milicjanci i zmusiło ich to do ustąpienia z pola boju. Część z nich, wraz z pewną ilością ludności cywilnej, przekroczyła granicę (wielu znalazło się w Hurburze, gdzie też przebywał ks. Pantalejmon Szpylka). Natomiast grupa prełuckiej milicji wycofała się ponownie do Kamionek, a stamtąd do Cisnej. Utrzymywała się tam ciągle milicja wyparta przez Polaków z Bali-

37. Przy czym straty oszacowano na 3 mln austriackich koron. Takie informacje podaje *Кривава Книга. Частина I*, Відень 1921, s. 63. Podczas gdy Талеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 65, stwierdza, że [W:] Szczawnem, Prełukach i Komańczy spłonęło po osiem gospodarstw, a w Turzańsku trzy.

38. Według innej informacji miała się ona skoncentrować ponownie na Sokoliskach. Jak słusznie jednak zauważył Tadeusz Andrzej Olszański, *Bieszczady 1918-19*, Warszawa 1984, s. 50, mógł się tam znajdować jedynie posterunek obserwacyjny, a wobec niezwykle ciężkiej zimy prełucka milicja raczej szukałaby schronienia w Kamionkach, niż w lesie, gdzie nie miała żadnego zaplecza,

grodu. Działo się to jednak już poza terenem Łemkowszczyzny, gdzie historia władzy ukraińskiej niemalże dobiegła końca.³⁹

Nieudaną próbę restauracji ukraińskiej władzy w najbardziej na południowy wschód oddalonym zakątku Łemkowszczyzny zanotowano na początku lutego. Doszło przy tym do dość zaskakującego zdarzenia. 3 lutego przybyła z Cisnej do Maniowa 40 osobowa jednostka ukraińska i zaczęła mobilizację wśród lokalnej ludności (Smolnik, Wola Michowa, Szczerbanówka, Balnica i Maniów). Mobilizacja szła jednak powoli, a w Woli Michowej spotkała się z czynnym oporem, popartym przez lokalnego proboszcza. Tym niemniej, po zwiększeniu siły do 60-ciu osób oddział ukraiński zaatakował polski posterunek w Łupkowie, ale po kilkugodzinnej walce wycofał się do Cisnej. Większość zmobilizowanych Łemków rozproszyła się. 8 lutego powiększony oddział powrócił na ten obszar i aresztował ks. Ilaka w Woli Michowej. Przeciwni mobilizacji Łemkowie dali tym razem dobitny dowód dezaprobaty dla poczynań Ukraińców. Kwaterujący w Maniowie oddział ukraiński zaatakowany został nocą przez Łemków z Woli Michowej i Szczerbanówki. Doszło do zabicia jego dowódcy, starszego sierżanta Czolacza. Natomiast rozbrojonych ukraińskich żołnierzy Łemkowie odstawili na polski posterunek w Łupkowie.⁴⁰

39. Панталејмон Шпилька, op. cit., s. 88; Талеуш Анджей Ольшанський, „Команчанська Республіка”, s. 65-67.

40. Tadeusz Andrzej Olszański, *Bieszczady 1918-21*, Warszawa 1984, s. 51-52. Inną wersję wypadków podał Stepan Kuźmyn, „Brygada Bojkowska-Grupa „Lutowiska”, *Plaj*, 10, Warszawa wiosna 1995, s. 33, który twierdzi, iż Czolacz przybył do Woli Michowej jedynie w towarzystwie jednego żołnierza i zwołał zebranie lokalnych Łemków w celu przeprowadzenia agitacji na rzecz wstępowania do wojska ukraińskiego. W czasie tego zebrania dojdź miało do oddania przez kogoś z sali kilku strzałów. W wyniku tej strzelaniny Czolacz został zabity. Natomiast jego towarzyszowi połamano kolbami palce prawej ręki. Zwłoki zamordowanego oraz okaleczonego żołnierza odstawić miano do Leska. Trudno dziś stwierdzić, jak było naprawdę, ale tak czy inaczej faktem jest, iż Czolacz stracił życie z ręki Łemków, którzy byli wrogo ustosunkowani do przeprowadzanej przez niego akcji. W kwietniu 1919 roku Ukraińcy prowadzili śledztwo w sprawie zajścia w Woli Michowej, ale winnych śmierci Czolacza nie zdołano pojmać, gdyż – jak stwierdza Kuźmyn (s. 35)... przeszli oni na stronę Polaków (co wydaje mi się być raczej problematyczne).

Polacy bardzo pragnęli schwytać ks. Pantalejmona Szpylkę. Dlatego też po zajęciu Wisłoka Górnego udali się prosto na plebanię, którą splądrowali. Zabrali między innymi cerkiewne pieniądze. Poprzezbierawszy się w szaty liturgiczne, kropili oni cerkiew święconą wodą, śpiewając Ukrainie: „Wieczne odpoczywanie racz jej dać Panie”.⁴¹ Jedna z polskich gazet doniosła nawet, że: „(...) ks. Szpilka został rozstrzelany na podwórzu plebanii w Wisłoku w dniu 23 I 1919. (...)”. Nie było to prawdą. Przebywał on kilka dni w Haburze, po czym niespodziewanie został aresztowany przez władze czesko-słowackie 26 stycznia 1919 roku. Okazało się, iż Polacy dowiedzieli się o miejscu jego przebywania i zażądali od południowego sąsiada jego ekstradycji. Wszyscy doradzali ks. Pantalejmonowi Szpylce ucieczkę. Ten jednak upierał się, że zbrodni ani przestępstwa żadnego nie popełnił i nie ma powodu do ucieczki. Tymczasem władze polskie ustaliły nagrodę za odstąpienie go do Polski (żywego lub martwego), która wynosiła 5 tys. austriackich koron. Za przyczynę poszukiwania ks. Pantalejmona Szpylki podawano jego działalność na rzecz... bolszewizmu. Był to częsty „zamienny” zarzut stosowany w celu schwywania ludzi, których w innych okolicznościach nazywano „wrogami państwowości polskiej”. Ostatecznie 28 stycznia 1919 roku posterunek w mieście Medzilaborce dostał z Koszyc wolną rękę w dalszym postępowaniu z ks. Pantalejmonem Szpylką. Sympatyzujący z Łemkami dowódca tego posterunku odprawił z niczym polską delegację przybyłą następnego dnia po aresztowanego. 30 stycznia uwolniono ks. Pantalejmona Szpylkę i odjechał on na wschód. W Stanisławowie i Chodorowie prosił o zbrojną pomoc dla Łemkowszczyzny, ale odpowiedziano mu, że najważniejsze są walki o Lwów.⁴² Niepomysłny dla Ukrain-

41. *Krywaва Книга. Частина I. Матеріали до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року*, Відень 1919, s. 75.

42. Nie wydaje się być prawdziwą relacją *Swobody*, jakoby to początkowo w Stanisławowie, a później w Chodorowie planować miano w tym czasie, na prośbę łemkowskich emisariuszy (czyli ks. Pantalejmona Szpylki), przerzucenie na Łemkowszczyznę pewnej ilości ukraińskiego wojska, uzbrojenia, a w szczególności oficerów w celu zorganizowania łemkowskiego powstania na polskich tyłach. „Що буде з Лемківщиною?”, *Свобода*, XXVI, 88, Jersey City, N. J. 1920, s. 2. W artykule tym podano także ogólny zarys rozwoju i upadku ukraińskiego ruchu na Łemkowszczyźnie Wschodniej.

ców rozwój sytuacji na froncie polskim położył kres wszelkim nadziejom ks. Pantalejmona Szpylki.⁴³

Na Łemkowszczyźnie Wschodniej siły polskie dokonały pacyfikacji. Aresztowano między innymi: **ks. Omelana Konstantynowycza** z Sanoka, **ks. Jurija Mencinśkiego** (1885-1974) z Karlikowa, **ks. Mychajła Krila** z Preluk, a także rannego w czasie zajmowania Wisłoka nauczyciela **Hrycia Sudomyra**⁴⁴ oraz nauczycielkę **Kazimierę Boroń**.⁴⁵ W Wysockanach i Kozusznem aresztowano ośmiu Łemków, wielu innych natomiast musiało albo emigrować, albo ukrywać się przez dłuższy czas.⁴⁶ Na łemkowskie wsie nałożono pożyczkę na cele wojskowe. Między innymi Radoszyce miały dać 80 tys. marek polskich, Komańcza – 70 tys., Osławica – 60 tys.⁴⁷ Chociaż pożyczka wojskowa była zbierana w całym kraju, to jednak w tych specyficznych warunkach na Łemkowszczyźnie odebrano ją jako prześladowanie.

43. Панталеймон Шпилька, op. cit., s. 88-91.

44. *Кривава Книга. Частина II. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919-1920*. Відень 1921, s. 236-38; *Кривава Книга. Частина I. Матеріали до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року*, Відень 1919, s. 26.

45. Przesiedziała ona w więzieniu do 10 lutego, a potem więziona była w obozach dla internowanych [W:] Wadowicach, Wiśniczu i Dąbiu, skąd zwolniono ją 14 XI 1919 roku. Powróciwszy do Sanoka, zgłosiła się do pracy 21 XI tegoż roku, ale do maja 1920 roku nie dostała przydziału, *Кривава Книга. Частина II. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919-1920*. Відень 1921, s. 231.

46. Aresztowano i uwięziono w Dąbiu następujące osoby: **Mykoła Sachar**, **Andrij Hrycyk**, **Mychajło Hrycyk**, **Iwan Lewyckij**, **Hryhorij Owad**, **Mychajło Kaczmar**, **D. Łukacz**. Emigrowali natomiast najaktywniejsi członkowie gromady: **Dmytro Krolak**, **Iwan Gajdosz**, **Mykoła Sachar**, **Dmytro Oczyszcz**. Przez dłuższy czas ukrywali się w okolicy: **Iwan Szeremeta**, **Waśko Hrycyk**, **Andrij Hrycyk** i **Dmytro Krolak**. Франц Коковський, „Одна картина (Уривок із праці „Визвольні рухи на Лемківщині”) *Літопис Червоної Калини*, VI, 5 (Львів, 1934), s. 3.

Кривава Книга. Частина II. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919-1920. Відень 1921, s. 129.

KILKA SŁÓW KOMENTARZA

Działalność polityczna Łemków w okresie 1918-21 postrzegana może być z różnych perspektyw. Sami Łemkowie zachowują pieczołowicie pamięć o tamtych wydarzeniach i szczytą się tym, iż i mieli oni – choć przez krótki okres czasu – swoją republikę. Wydarzenia lat 1918-1921 trafiły nawet na łamy lemkowski literatury.¹ Dla strony polskiej był to i jest nieistotny epizod, po którym nie sposób znaleźć jakiegokolwiek ślad.

Na ironię zakrawa fakt, iż największy zryw narodowo-wyzwoleńczy jednej grupy (Łemkowie) zupełnie nie istnieje w pamięci zbiorowej drugiej, sąsiedniej grupy (Polacy). Oczywiście jedna z przyczyn leży w ogromnej dysproporcji wielkości obu grup, a co za tym idzie ich realnego wpływu na kształtowanie rzeczywistości. Spośród licznych problemów, jakich doświadczali Polacy w okresie kształtowania granic swojego państwa po Pierwszej Wojnie Światowej, sprawa ustalenia granicy w Beskidzie Niskim (na obszarze Łemkowszczyzny) nie była i nie jest do dziś nawet wspominana!

Obszar Łemkowszczyzny znalazł się pośród tych terenów, które uznane zostały przez państwo polskie za jego części składowe na długo przed zatwierdzeniem jego granic przez siły sojusznicze. Według tego samego prawa: „(...) *Obywatelem polskim staje się, kto objął nadany mu*

1. Temat ten uzyskał różne naświetlenie między innymi w następujących beletrystycznych pracach lemkowych autorów: Родный Лемко [pseudonim], Лемковскы Выродкы, Библиотека Лемко-Союза, X. 10, Cleveland, OH 1935; Юліян Тарпович, *За родиме право. Оповідання з часів Визвольних Змагань Лемківщини за своє національне життя*, wydanie drugie, Regensburg, 1948; Дмитро Бедзник (1898-1982), *Украдені Горі: трилогія. Ч. 1 – Украдені Горі. Ч. 2 – Підземні громи. Ч. 3 – За хмарамі зорі*, Київ, 1975. 1. П. Р. Ляхи ідут. Карпатська Русь, LXVIII, 22 (Yonkers, N.Y., 1994), s. 4-5. Zobacz też wiersze: Nestora Żylycza „Фльоринка”, w: В. Р. Ваврик, *Крестьяне – Поэты* (Ливен, 1973), s. 64.

stale i zgodnie z przepisami obowiązującymi urząd w polskiej cywilnej służbie państwowej lub został przyjęty zgodnie z obowiązującymi przepisami do polskiej służby wojskowej. (...)”² Stąd też wynikł pobór rekruta na Łemkowszczyźnie, choć według wojskowego ustawodawstwa polskiego aż do momentu uchwalenia konstytucji marcowej (17 III 1921), zgodnie ze swoim ustawodawstwem, Polska miała tworzyć armię li tylko narodową i członkowie mniejszości narodowych nie powinni byli być pociągani do służby w niej. Praktyka wyglądała jednak inaczej. Sprawy wojskowe pozostawały do czerwca 1920 roku w zasięgu decyzji Wodza Naczelnego i tym samym poza zasięgiem sejmu.³ Postępowanie władz wojskowych różniło się znacznie od tego, co zatwierdzono w Warszawie. Stąd też wynikła sytuacja, w której płk. Józef Rybak zapewniał w Warszawie Łemków, iż nie będą oni mobilizowani – a lokalne władze wojskowe i tak mobilizację przeprowadzały. Łemkowie nie mieli takiego przebiecia politycznego, jakie miała przykładowo mniejszość niemiecka, która udanie powstrzymywała władze polskie od przeprowadzenia poboru wśród członków tej mniejszości jeszcze pod koniec 1920 roku. Pierwszy (i to nieudany dla strony polskiej) pobór Ukraińców z Galicji Wschodniej miał miejsce (przynajmniej oficjalnie – bo istnieją informacje, że i tam mobilizowano wcześniej)⁴ dopiero w połowie 1921 roku. Dopiero 21 listopada 1922 roku Rada Ministrów uchyliła postanowienie Rady Ochrony Państwa z lipca 1920 roku dotyczące zakazu poboru rekrutów wywodzących się z mniejszości narodowych na obszarze Galicji

2. Art. 5. *Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 7 VI 1920 w przedmiocie wykonywania ustawy z dnia 20 I 1920 o obywatelstwie polskim*, [W:] Kazimierz Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty, 1912, styczeń 1924*, Warszawa-Kraków 1924, s. 547-551.

3. Piotr Stawecki, „*Ustawodawstwo wojskowe II Rzeczypospolitej 1921-1926*”, *Wojskowy Przegląd Historyczny*, XXIII, 4, Warszawa 1978, s. 32.

4. 2 sierpnia 1920 Namiestnictwo we Lwowie wydało nakaz mobilizacji, powołując się na reskrypt Ministerstwa Spraw Wojskowych z 28 lipca tegoż roku. Po raz pierwszy w reskrypcie tym mówiło się o powszechnej mobilizacji w miejsce ogłaszanej wcześniej mobilizacji tylko Polaków. Кривава Книга. Частина II. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919-1920. Відень 1921, s. 33.

Wschodniej. Pierwszy pobór na kresach północno-wschodnich państwa polskiego miał miejsce w grudniu 1921 roku.⁵

Trzecia ocena działalności politycznej Łemków w latach 1918-21 może być podana z perspektywy południowego sąsiada Polski. Czecho-Słowacja prowadziła politykę zagraniczną w pewnych aspektach, bardzo zbliżoną do pryncypiów ruchu rusofilskiego i dlatego rusofilscy Łemkowie tak wiele obiecywali sobie po współpracy z rządem tego kraju. Edward Benesz (1884-1948) i Tomasz Masaryk (1850-1937) widzieli Galicję Wschodnią w granicach burżuazyjnej Rosji i życzyli sobie nie tylko dobrych z nią stosunków, ale także wspólnej granicy państwowej. Praga początkowo obiecywała Karpaccim Rusinom (wspominając tu nieśmiało także o Łemkach) daleko idącą autonomię i funkcjonowanie Podkarpackiej Rusi w granicach Czecho-Słowacji na równych prawach z Czechami i Słowacją. Pogląd co do przyszłych losów Galicji Wschodniej, a przede wszystkim spory terytorialne dotyczące Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy wyraźnie dystansowały Pragę od Warszawy i vice versa.⁶ Biorąc pod uwagę wszystkie te czynniki nietrudno było rusofilskim Łemkom postawić choćby na tymczasową politykę proczechosłowacką, aż do momentu kiedy unia z Rosją stanie się bardziej realna.

Z drugiej strony nadmienić należy, iż pewne kręgi rusofilskich działaczy od początku przeciwne były jakiegokolwiek współpracy z Czecho-Słowacją. Kierowno się przy tym nie tylko pryncypiami walki o zjednoczenie z Rosją wbrew wszelkim przeciwnościom, ale także wskazywano na instrumentalne traktowanie przez Pragę sprawy Karpaccich Rusinów. O takim podejściu Pragi do Karpaccich Rusinów przekonano się choćby wtedy, gdy Praga przyłączyła rusińskie obszary południowej Łemkowszczyzny do Słowacji, zamiast do Podkarpackiej Rusi. Aż do upad-

5. Piotr Stawecki, *Polityka wojskowa Polski 1921-1926*, Warszawa, 1981, s. 1267.

6. O międzynarodowych aspektach polityki Czecho-Słowacji w obszarze Karpat. Porównaj szczegółowe prace: Alina Szklarska-Johmannowa, *Polsko-Czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918-1925*, Wrocław 1967 oraz Krzysztof Lewandowski, *Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji w latach 1918-1932*, Wrocław 1974.

ku Czecho-Słowacji w 1938 notowano wiele tego typu posunięć. Zostały one szczegółowo opisane, z podaniem rozlicznych przypadków łamania lub w ogóle niespełniania przez Pragę danych wcześniej obietnic.⁷

Szeroko rozpowszechniona na Łemkowszczyźnie sympatia do Rosji nie doprowadziła do żadnych działań tejże w sprawie przynależności państwowej Łemkowszczyzny. Stało się tak już choćby ze względu na to, że po wycofaniu się z Galicji w 1915 roku Rosja nie miała żadnego wpływu na jej los. Upadek caratu i rewolucja powiększyły jeszcze dystans dzielący ją od Karpat.

Wreszcie kierunek ukraiński także nie zmienił losów Łemkowszczyzny. Z jednej strony stwierdzić należy, iż mimo gorących zapewnień co do pamięci i dbania o Łemkowszczyznę – sprawa jej była dla ZURL sprawą poboczną. Działo się tak z tego prostego względu – Łemkowszczyzna jest dla Ukraińców ziemią kresową. W okresie walki o Lwów i ciężkiego położenia militarnego nie sposób było Łemkom pomóc. Z drugiej strony podkreślić trzeba, że ruch ukraiński na Łemkowszczyźnie Wschodniej niewątpliwie dopomógł w uzyskaniu szeregu nowych zwolenników tej ideologii. W sanockiem, obok nastrojów ukraińskich, istniały też silne nastroje rusofilskie. Ruch rusofilski jednak doznał poważnych strat fizycznych i materialnych w czasie wojny i pozostali przy życiu jego liderzy nie zdołali wywrzeć znaczącego wpływu na rozwój sytuacji w latach 1918-19. Wobec realnego zagrożenia polskiego i mających miejsce napadów rabunkowych, istotnym było zorganizowanie samoobrony. Jest wielce prawdopodobnych, że z praktycznych względów niektórzy rusofilscy Łemkowie poparli działania ks. Pantalejmona Szpyłki. Natomiast ukraińsko zorientowani Łemkowie niewątpliwie dostali spory bodziec do dalszego utożsamiania się z tym prądem narodowym.

Ciekawe jest jednak to, że – jak zauważył Tadeusz Andrzej Olszański – jedynie lemowska milicja z Prełuk zdecydowała się pozostawić

7. Michael Juhasz, *Wilson's Principles in Czechoslovak Practice: The Situation of the Carpatho-Russian People under the Czech Yoke*, Homestead, PA 1929. Paul R. Magocsi, *The Shaping of a National Identity*, Cambridge 1978, rozdział „Czechoslovak Policy in Subcarpathian Rus”, s. 199-204.

swoją wioskę i kontynuować walkę. Inni Łemkowie zainteresowani byli tylko obroną własnego obszaru i po zdobyciu tegoż przez Polaków zaniechali walkę. A zatem ukraiński patriotyzm rzeczywiście dopiero rodził się w tej części Łemkowszczyzny. Niemniej jednak podkreślić trzeba raz jeszcze, że ukraińska inteligencja, organizując Łemkowszczyznę Wschodnią w latach 1918-19 wykonała zadanie, które w warunkach pokojowych zajęłoby wiele lat.

Kończąc należy stwierdzić, iż Łemkowie doznali losu jaki często przypada w udziale małym grupom. Spośród licznych wysuwanych przez tą grupę propozycji co do własnej przyszłości – nie pragnęli Łemkowie tylko jednej. Ta jednak, ironicznie stała się faktem. Utopijną nadzieję na przyłączenie do Rosji, zamienili oni w ferforze rozwoju sytuacji na wydawałoby się realniejszą orientację proczechosłowacką. Ta jednak okazała się być nie mniej utopijną. Pragnienie Łemków mieszkania we wspólnym organizmie politycznym z resztą Karpaccich Rusinów – także pozostało niespełnionym. Proukraińska orientacja Łemków z okolic Wisłoka Wielkiego podobnie nie przyniosła pożądanych następstw.

W latach 1918-21, Łemkowie podjęli sprawę swojej przynależności państwowej. Położenie geograficzne Łemkowszczyzny oraz interesy Polski stały się główną przyczyną upadku opisanego w pracy ruchu. Sami Łemkowie zrobili tyle ile mogli – reszta nie zależała już od nich. Trudno jest nie doceniać znaczenia wydarzeń lat 1918-21 na Łemkowszczyźnie. Ewa Michno widzi w nich etap narastania więzi ogólnolemkowskiej (czy raczej ogólnorusińskiej), która stopniowo wypierała sympatie rusofilskie.⁸ Widzimy to wyraźnie w latach trzydziestych.

Tymczasem, walka o prawa narodowe dla Łemków kontynuowana była już tuż po zakończeniu nowosądeckiego procesu. 12 lipca 1921 roku Naczelnik Sądu powiatowego w Grybowie meldował Prezesowi Sądu Okręgowego w Nowym Sączu o tym, że: „*Od niejakiego czasu przedkładają Urzęda parafialne grec. kat. w Izbach, Florynce, Binczarowy*

8. Ewa Michno, *Łemkowie, grupa etniczna czy naród?*, Kraków 1995, s. 40.

[Bińczarowej – B.H.], i *Brunarach spisy wypadków śmierci, spisy urodzonych nieślubnie dzieci a nawet z urzędu wystawić się mające metryki urodzin, zaślubin i śmierci oraz wszelkie pisma w języku ruskim, cyryliką, bardzo niewyraźnem pismem sporządzone, które nie nadają się zupełnie jako nieczytelne do urzędowego użytku. Z początku zwracałem korespondencje takie Urzędowi parafialnym do przedłożenia sądowi w języku polskim nie otrzymałem ale ani wykazów z powrotem ani odpowiedzi (...). Wedle istniejących przepisów ustawy językiem urzędowym w zachodniej Małopolsce jest wyłącznie język polski a proboszcze jako prowadzący metryki parafialne [są – B.H.] urzędnikami Rzeczypospolitej Polskiej przeto uważam, że obowiązani [są – B. H.] włączyć językiem polskim i korespondować z Urzędami w języku polskim. (...) Z powodu że nie mogę jako Naczelnik sądu wystąpić z dalszemi represjami przeciw wymienionym, abym nie stracił zaufania u ludności ruskiej i nie był podejrzany o postępowanie antyruskie proszę Pana Prezesa o dalsze zarządzenia”.*

9. Naczelnik Sądu powiatowego w Grybowie dnia 12 lipca 1921 do Pana Prezesa sądu okręgowego w Nowym Sączu, odpis, prezes Sądu apelacyjnego w Krakowie, dnia 19 lipca 1921, APK, KWPPKr 127, k. b. n.

Резюме

Закінчення Першої Світової Війни, а передовштыкым розпад Австро-Угрів спричинили важны зміны в Европі. Одним з них было повстання на згарищах імперії національных держав. Державо-творчым тенденциям не оперли ся і Лемкы. Прагніня політичного самостановліня было ведучом силом описаного в праці руху, званого як Лемківскы Республіки.

Векшу і долше існуючу адміністраційну структуру, описану в трьох розділах праці, вытворил русофільскій рух. Здомінувал він діяня Лемків немало на цілій Лемковині. Было то безсперечні одзеркаліньом товдишнього укладу політичных сил в тій части Карпат. Од грудня 1918 року, русофильска адміністрация выступлювала перед польськыма властями як одинока, законна влада на Лемковині і добивала ся пошаны для волі льокального населеня. Вольом том было передовштыкым жаданя утриманя єдности земель Карпатских Русинів. Погляд Лемків на державну приналежніст Лемковины підлігал змінюм в залежности од розвитку медженародной ситуації. Принципальні оповідано ся в тій kwestії за получыньюм з Російюм. Одначе через пару місяци форсувано ідею получыня з Чехо-Словакійюм, штобы остаточно повернути до російского розвязаня. Сильні натоміст і з упором акцентувано неохоту взглядом обнятя влады над Лемковином через Польшу. Коли дішло до того, Лемкы підняли остатню пробу привернення своей адміністрації в Карпатах (влучні з покликаньюм в марци 1920 рока Исполнительного Комітету, маючого характер лемківского уряду). Тото одначе викликало польску нацифікацію Лемковины, арештуваня лемківских лідерів і їх політичний процес в Новым Санчы в 1921 році. Підсудны

были одначе освобождены зо взгляду на факт, што выполняли они волю народу.

В східній частині Лемковины дішло в листопаді 1918 року до покликаня українской влады, котра підпорядкувала ся Західно-Українській Народній Республіці. Описаний в четвертым розділі рух, немало од самого початку своего існуваня мусіл противставляти ся збройній інтервенції Поляків, хотячых розшырыти свою владу на тоту територію. Остаточно в січні 1919 року дішло до розбитя лемківских сил на східній Лемковині і кырвавой ей пацифікації через Поляків.

Summary

The end of World War I and more importantly, the fall of the Austro-Hungarian Empire, brought about profound changes in the European political order. Among these was the establishment of nation-states on the ruins of the old Empire. This post-War frenzy of "state-building" inspired even small peoples like Lemkos to dream of self-determination and statehood. The desire to determine their own collective fate was primary motive behind the formation of the two Lemko republics on which this book focuses.

The Lemko Rusyn Republic, on which the first chapters focus, was the larger and longer-lived of the two Republics. It emerged out of the Russophile movement in late 1918 and dominated almost the entire Lemko region. The Lemko Rusyn Republic was created to act on the desire that an autonomous administration be formed to present itself to the Polish authorities as the only institution legally and morally empowered to represent the Lemko people. The Republic's primary goal was to keep the Carpatho-Rusyn population and territory from being divided by the new borders of the recently created or reemerged states of Poland and Czechoslovakia. As changing international political conditions warranted, the Lemkos hoped to ensure the unity of their region originally by incorporation into Russia and then into Czechoslovakia. They finally committed themselves to Russia. The Lemkos continually and resolutely rejected the option of becoming part of Poland. Following the forcible incorporation of the Lemko region into Poland, the Russophile leaders made one last attempt to assert their independence. In March of 1920 they founded the Executive Committee (acting as the Lemko government), in order to reestablish administration over

their homeland. This act prompted pacification of the region by the Polish military, which culminated in the arrest of Lemko Russophile political leaders. A show trial was staged in Nowy Sącz in June, 1921. The defendants were subsequently acquitted; the court ruled that had been following the desires of their people.

Meanwhile, a second Lemko Republic, the Komańcza Republic, had been founded in the eastern Lemko region in November, 1918. This political structure, described in Chapter Four, subordinated itself to the Ukrainian national movement and fought for incorporation into the Western Ukrainian National Republic. From virtually the first moment of its existence, it had come under direct military attack from the local Polish authorities determined to expand their political control over the Eastern Lemko region. In January, 1919 the Lemko population of the region was subject to a bloody pacification campaign, which ended to existence of the Komańcza Republic.

Resume

Zakończenie Pierwszej Wojny Światowej, a przede wszystkim rozpad Austro-Węgier spowodowały ważne zmiany w Europie. Jedną z nich było powstawanie na gruzach imperium państw narodowych. Tendencjom państwowo-twórczym nie oparli się i Łemkowie. Chęć politycznego samostanowienia była motorem napędowym opisanego w pracy ruchu, znanego jako Łemkowskie Republiki.

Większą i dłużej istniejącą strukturę administracyjną, opisaną w trzech rozdziałach pracy, wytworzył ruch rusofilski. Zdominował on poczynania Łemków niemalże na całej Łemkowszczyźnie. Było to niewątpliwie odzwierciedleniem ówczesnego układu sił politycznych w tej części Karpat. Od grudnia 1918 roku, rusofilska administracja występowała wobec władz polskich jako jedyna prawomocna władza na Łemkowszczyźnie i domagała się poszanowania woli lokalnej ludności. Wolą tą było przede wszystkim żądanie utrzymania jedności ziem Karpackich Rusinów. Pogląd Łemków na przynależność państwową Łemkowszczyzny ulegał zmianom w zależności od rozwoju sytuacji międzynarodowej. Pryncypialnie opowiadano się w tej kwestii za połączeniem z Rosją. Przez kilka miesięcy jednak forsowano ideę połączenia z Czecho-Słowacją, aby wreszcie powrócić do rozwiązania rosyjskiego. Silnie natomiast i z uporem akcentowano niechęć do objęcia władzy na Łemkowszczyźnie przez Polskę. Kiedy doszło do tego, Łemkowie podjęli ostatnią próbę przywrócenia swojej administracji w Karpatach (włącznie z powołaniem w marcu 1920 roku Komitetu Wykonawczego, spełniającego rolę Łemkowskiego rządu). To jednak spowodowało polską pacyfikację Łemkowszczyzny, aresztowanie łemkowskich przywódców

i ich polityczny proces w Nowym Sączu w 1921 roku. Podsądni zostali jednak ułaskawieni, ze względu na fakt, iż wykonywali oni wolę ludu.

We wschodniej części Łemkowszczyzny doszło w listopadzie 1918 roku do ustanowienia władzy ukraińskiej, która podporządkowała się Zachodnio-Ukraińskiej Republice Ludowej. Opisany w czwartym rozdziale ruch ukraiński niemalże od samego początku swego istnienia musiał przeciwstawiać się zbrojnej interwencji Polaków, chcących ustawić swoje rządy na tym terytorium. Ostatecznie w styczniu 1919 roku doszło do rozbicia sił łemkowskich na wschodniej Łemkowszczyźnie i krwawej pacyfikacji przez Polaków.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWUM PAŃSTWOWE KRAKÓW (APK)

1. STAROSTWO GRYBÓW
 - sprawy szpiegostwa na rzecz Czechosłowacji (StGII8)
 - (StGII10)
 - Zebrania i wiece (StGII18)
 - Sprawy wyznaniowe, grekokatolicy i prawosławni 1919-1923 (StGII23)
 - Sprawy wojskowe (StGII46)
 - Referat Wojskowy 1919-1921 (StGII42)
2. STAROSTWO POWIATOWE NOWY SĄCZ
 - Akta Starostwa Nowy Sącz 1919-1921 (StPNS85, StPNS86)
3. KOMENDA WOJEWÓDZTWA POLICJI PAŃSTWOWEJ KRAKÓW
 - Akta Ekspozytury Oddziału Informacyjnego (KWPPKr 119 do 127)
 - Życie mniejszości narodowych, sprawozdania miesięczne 1921-1923 (KWPPKr 133)
4. KOMENDA POWIATOWA POLICJI PAŃSTWOWEJ GORLICE
 - Akta prezydialne poufne 1919-1921 (KPPP72)
 - Protokoły przeglądu posterunków PP w powiecie gorlickim 1920-22 (KPPP84)

5. KOMENDA POWIATOWA POLICJI PAŃSTWOWEJ JASŁO
 - Akta prezydialne 1919 (KPPPJ97)
 - Akta prezydialne i ściśle poufne 1920-1922 (KPPPJ98)
 - Inwigilacje 1920-1921 (KPPPJ99)
6. POSTERUNKI POLICJI PAŃSTWOWEJ POWIAT GORLICKI
 - Gładyszów 1919-1925, Akta z ogólnego dziennika podawczego (PPP77)
 - Nieznajowa, Indeks osób poszukiwanych 1920-1926 (PPP81)
 - Ujście Ruskie, Akta prezydialne, Inwigilacja 1918-1928 (PPP85)
 - Żdynia, Akta tajne, Dziennik prezydialny 1919-1928 (PPP86)
 - Żdynia, Korespondencja ogólna 1919-1924 (PPP87)
7. POSTERUNKI POLICJI PAŃSTWOWEJ POWIAT JASIELSKI
 - Grab 1920-22, Akta prezydialne (PPP113)
 - Krempana 1920-22, Akta prezydialne (PPP115)
 - Krempana 1919-27, Ogólny dziennik podawczy (PPP117)
 - Krempana 1920-29, Dziennik podawczy (PPP116)

ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK KRAKÓW (APKN)

1. MATERIAŁY HRABIEGO LASOCKIEGO, SZEFA WYDZIAŁU ADMINISTRACYJNEGO PKL W KRAKOWIE
 - Fragmenty papierów urzędowych PKL 1918-1919 (sygn. 4175)
 - Akta PKL 1917-1919 (4177)
 - Różne akta PKL 1918-1919 (4179)

ARCHIWUM PAŃSTWOWE PRZEMYŚL (APP)

1. STAROSTWO SANOK
 - Sprawozdania sytuacyjne (sygn. 7-mikrofilm 160 750)

- Partie polityczne 1919-35 (10-160 753)
- Opinie polityczne 1919-39 (11-160 754)
- Policja Państwowa (12-160 755)
- Stowarzyszenia i związki (13-160 756)
- Sprawy paszportowe 1919-23 (26-160 768)
- Widowiska i odczyty, zezwolenia na zabawy, kwesty i zbiórki (34-160 777)
- Sprawy graniczne, ochrona, wysiedlenie (49-160 792)
- Zgromadzenia i zjazdy publiczne (53-160 796)
- Wybory do sejmu (55-160 798)
- Pobór i statystyka poborowa 1919-38 (87-160 830)
- Poszukiwanie uchylających się od służby wojskowej 1920-26 (89-160 832)

Niedrukowane dokumenty z prywatnych zbiorów:

Akt oskarżenia. Prokurator przy Sądzie okręgowym w Nowym Sączu oskarża Ks. Dymitra Chylakà..., Dra Jarosława Kaczmarczyka..., Mikołaja Gromosiaka..., Dokument ten oryginalnie miał znajdować się w archiwum Sądu w Nowym Sączu (sygn. sT. 1077/20/21), gdzie dziś znajdują się jedynie dokumenty z okresu od 1945 do teraz. Odbitka cytowanego tu dokumentu znajduje się w prywatnych zbiorach Pana Petra Kohutowa we Lwowie.

До Хвальної Лемківської Народно-Рускої Організації на руки Теодозія Дуркота, пароха в Ждини (...) Від Української Народної Організації на Лемківщині, дня 21 січня 1919 р. Jedynty znany ślad działalności Ukrainińskiej Narodowej Organizacji na Łemkowszczyźnie znajduje się w prywatnych zbiorach Aleksandra Kuryłły z Krakowa.

Русская Рада Грибовского уезда Президиі Русской Рады Горлицкого уезда, Білшарева 26-го Января 1919. Jedynty znany, za-

chowany dokument wystawiony przez Ruską Radę w Bińczarowej, z jej pieczęcią i podpisem Jarosława Kaczmarczyka znajduje się w prywatnych zbiorach Aleksandra Kuryłły z Krakowa.

Drukowane dokumenty:

Меморандумъ Народнаго Совѣта Русскаго Прикарпатя. (w:), Zdeněk Peška - Josif Markov, „Prispevek k ustavnim dejinam Podkarpacke Rusi”, Bratislava. Casopis Učene Společnosti Šafaříkovy, V, 3 (Bratysława, 1931), s. 528-531. Dokument ten pojawił się oryginalnie drukiem w postaci malej broszury zatytułowanej: Меморандумъ Народнаго Совѣта Русскаго Прикарпатя 13/26 XII 1918, Прага: Изданіе Народнаго Совета, Типографія др-а Е. Грѣга и сына, w rozcięciu 1919 roku.

Memorandum of the Carpatho-Russian Council in America Concerning Eastern Galicia with Lemkivschina and Bukovina, New York City, December 1921,

Mowa Wojennego Jenerata Gubernatora Galicyi wygłoszona 10 września (24) 1914 roku przy przyjęciu Polskiej Deputacyi, oraz Od Wojennego Jenerata-Gubernatora Galicyi. Ogłoszenie z 2 (15) czerwca 1915 roku, (w:), Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacyi rosyjskiej Lwowa 1914-15, Lwów: H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Spółka, 1916, s. 23, 48.

Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Nowym Sączu Do Ekspozytury Wydziału IV.D. przy C. K. P. P. w Krakowie, Nowy Sącz dnia 11 czerwca 1921, (w:), *Лемківській календар 1993, I* (Krynica-Legnica, 1933), s. 73-76,

Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Nowym Sączu do Starostwa w Nowym Sączu z 24 VII 1921, dokument przedrukowany w Бесіда, VII, 3-4 (Krynica-Legnica, 1955), s. 5.

Протоколь составленный 8-го Марта 1919 в канцелярии справочного отдела *Zemského velitelství pro Slovensko* в Кошицах со священником Михаилом Осиповичем Юпчакевичем из Чернаго (Уезд Горлицы, Галиция) и присутствии полковника Schöbla. Przedruk dokumentu noszącego podpisy Ks. Mychajła Jurczakewycza oraz plk. Franta Schöbla, znajdującego się w archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Pradze (sygn. AMZV, PA 5118) podany przez: Иван Ванат, *Нариси Новітньої Історії Українців Східньої Словаччини 1918-1938*, vol. 1, Пряшів: Словацьке Педагогічне Видавництво, Відділ Української Літератури, 1979, fotokopia nr 7,

Ruska Rada Narodowa w Czarnem Do Urzędu gminnego w Wysowej (tłumaczenie z *ruskiego*). Niedatowany dokument przedrukowany w załącznikach do: Zygmunt Lasocki, *Wspomnienia szefa administracji PKL i K. Rz.*, Kraków: Nakładem autora, 1931, s. 123,

Русская Повітова Рада Окр. Горлиці До Карпато-руської Рады в Пряшеві, Чорна, Дня 29 I 1919. Przedruk dokumentu noszącego podpisy Ks. Mychajła Jurczakewycza oraz Serheja Durkota, znajdującego się w archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Pradze (sygn. AMZV, PA 5111) podany przez: Иван Ванат, *Нариси Новітньої Історії Українців Східньої Словаччини 1918-1938*, vol. 1, Пряшів: Словацьке Педагогічне Видавництво, Відділ Української Літератури, 1979, fotokopia nr 5,

Заявление [z 23 I 1919] (...) 1. что сь день 23 I 1919 перестаетъ существовать Начальный Совіть. 2. что веденіе діль галицкой Лемковщины отдасть Народной Раді в Пряшеві. Przedruk dokumentu noszącego podpisy Ks. Mychajła Jurczakewycza oraz Serheja Durkota, znajdującego się w archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Pradze (sygn. AMZV, PA 5111) podany przez: Иван Ванат, *Нариси Новітньої Історії Українців Східньої Словаччини*

1918-1938, vol. 1, Пряшів: Словацьке Педагогічне Видавництво, Відділ Української Літератури, 1979, fotokopia nr 6.

2. WYWIADY

Wywiad z Panem Aleksandrem Kuryllo, przeprowadzony w jego domu w Krakowie, 22 sierpnia 1996 roku.

3. GAZETY

CZAS, Dziennik poświęcony polityce krajowej i zagranicznej oraz wiadomościom literackim, rolniczym i przemysłowym, Vol. LXXII, Kraków 1919,

ILUSTROWANY KURYER CODZIENNY, Dziennik informacyjno-polityczny, związany z Polskim Stronnictwem Ludowym, a później PSL „Piast”, Vol. X, Kraków, 1919,

НОВАЯ РУСЬ (NEW RUSSIA), Dwutygodnik, Organ Rusko-Narodowej Organizacji w Ameryce (Русского-Народня Организация в Америке – Russian National Organization in America), Vol. I-II, Coaldale, PA 1915-1916,

ПРАВДА (THE TRUTH), organ Towarzystwa Ruskich Bractw (Общество Русскихъ Братствъ – The Russian Brotherhood Organization), Vol. XII-XX, Olyphant, PA, Philadelphia, PA 1914-1922.

ПРИКАРПАТСКАЯ РУСЬ, Tygodnik, Organ Ruskiego Komitetu Wykonawczego (Русский Исполнительный Комитет) do nr 33, Vol. I-III, Львів, 1918-1921, kontynuowana w 1921 i 1922 roku jako *Русь*, ale po 23 (ogółem 152) numerach zdelegalizowana przez władze polskie.

ПРИКАРПАТСКАЯ РУСЬ (CARPATHO-RUSSIA), Tygodnik, później wychodził dwa razy w tygodniu (wtorek i piątek), organ Związku Wyzwolenia Przykarpackiej Rusi [The League for the Liberation of

Carpatho-Russia – Союз Освобождения Прикарпатской Руси], рóзніше Karpato-Ruskiej Narodowej Organizacji w Ameryce [Carpatho-Russian National Organization in America – Карпаторусская Народная Организация в Америке], „Poświęcony interesom ludzi pracujących karpatoruskiej i ogólnie ruskiej emigracji w Ameryce, ze zwróceniem szczególnej uwagi na wydarzenia w autonomicznej Podkarpackiej Rusi i na Łemkowskiej Rusi”, Vol. I-III, New York, 1918-1920;

ВОЛЯ НАРОДА, Tygodnik, Niezależna Gazeta Dla Ludu Pracującego Niezависима Газета Для Трудого Народа, Vol. I-II, Львів, 1921-1922,

СВИТ (THE LIGHT), Tygodnik, organ Ruskiego Prawosławnego Katolickiego Towarzystwa Zapomogowego w Ameryce [Russian Orthodox Catholic Mutual Aid Society of U.S.A. – Русское Православное Кафолическое Общество Взаимопомощи в Америке], Vol. XXIV-XXVII, Wilkes-Barre, PA, 1918-21;

4. POMOCЕ BIBLIOGRAFICZNE, ENCYKLOPEDIЕ I SZEMANTYZMY

ANASTAZIEVSKY WALTER, *A Select Index to Svoboda: official publication of the Ukrainian National Association, Inc.*, vol. 4 (August 1914 – December 1918), St. Paul, MN: Immigration Research History Center, 1994,

GOLACHOWSKI KAZIMIERZ, „Rozwój prasy nowosądeckiej 1891-1961”, *Rocznik Sądecki*, V (Nowy Sącz, 1962), s. 225-279.

JURKOWSKI MARIAN, „Łemkowszczyzna (materiały do bibliografii)” *Slavia Orientalis*, XI, 4 (Warszawa, 1962), s. 240-254.

[Ядловскій Стефан]. Шемантизм Греко-Католицького Духовенства Апостольської Адміністрації Лемковщини 1936. Львів:

Накладом Апостольської Адміністрації Лемковщини, 1936, tu cytowane z drugiego wydania: [Ядловскій Стефан], *Шемантизм Греко-Католицького Духовенства Апостольської Адміністрації Лемковщини 1936*, Stamford, CT: Ukrainian Museum and Library, 1970,

ЯВОРСКІЙ ЮЛІЯН АНДРЕЕВИЧ. *Матеріали по галицько-руської бібліографії 1918-1923*, Львів: Изд. „Живое Слово”, 1924,

Каталог Дореволюційних Газет, Що Видавалися в Україні (1822-1916). Публікація Фонду Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР, Київ: АН УРСР, 1971. Tu cytowane z wydania drugiego: *Каталог Дореволюційних Газет, Що Видавалися в Україні (1822-1916)*. Публікація Фонду Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР / *Catalogue of Prerevolutionary Newspapers Published in Ukraine (1822-1916)*. Holdings of the Central Academic Library of the Ukrainian SSR Academy of Sciences, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988, Research Report No. 25,

KUBIJOVYČ VOLODYMYR (vol. 1-2), HUSAR-STRUK DANYLO (vol. 3-5), Redaktorzy, *Encyclopedia of Ukraine*, vol. 1-5, (Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press Incorporated), 1984-93,

MAGOSCI PAUL ROBERT, *Galicia. A Historical Survey and Bibliographic Guide*, Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 1983,

MAJCHROWSKI JACEK M. – MAZUR GRZEGORZ – STEPAN KAMIL, Redaktorzy, *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa: BGW, 1994,

NAŁĘCZ MARIA, „Gazety w Polsce 1918-39 (ukazujące się 2-4

razy w tygodniu). Zestaw tytułów i charakterystyka statystyczna”, *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, XVII, 2 (Warszawa, 1978), s. 93-119.

Схиматісьмь Всего Клира Русского-Католического Богомь Спасеной Епархіи Перемышльської на годь оть рожд. Хр. 1879, Перемишль: Типомь и накладомь руского Собора Клироса, 1878.

Шемантизм Всего Клира Греко-Католического Епархій Соединеныхъ Перемышской, Самборской и Саноцкой на рокъ водь рожд. Хр. 1909, Перемишль: Зь печатні гр. кат. Капітулы, 1908.

Шемантизм Греко-Католицького Духовенства Злучених Епархій Перемиської, Самбірської і Сяницької за Рік Божий 1930, Перемишль: Відбито черенками печатні гр. кат. Капітулы, 1930.

WŁADYKA WIESŁAW, „Dzienniki w języku polskim 1918-1939. Zestaw tytułów”, *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, XIV, 4 (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975), s. 493-527.

ZAGÓRZAŃSKI TADEUSZ, *Łemkowie i Łemkowszczyzna: Materiały do bibliografii*, Warszawa: SKPB, 1984.

5. MASZYNOPISY:

COOPER MERIAN, *Report on that district of the Carpathian Mountains inhabited by Lemki, sometimes called Lemkos or Carpatho-Russe*, Warszawa, 1919, znajduje się w bibliotece The Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, California, gdzie jest skatalogowany w *Catalog of the Western Languages Collecton*, VII, s. 521, pod hasłem *Carpatho-Russian*

Committee in Paris. U.S. American relief administration, sygn. D643.A7 DP5021 no. 18.

MOKLAK JAROSŁAW, *Orientacje polityczne na Łemkowszczyźnie w Drugiej Rzeczypospolitej (moskalofilstwo, ruch staroruski, ukraiński ruch narodowy)* Kraków, 1993, ss. 277, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

ПОДУБИНСЬКИЙ ВАСИЛЬ, *Спогади з рідних земель*, Miami, 1968, maszynopis, ss. 42, plus dodatek: *Замітки Володимира Лесняка до спомину Василя Подубинського з Дубрівки Руської, пов. Сянік*, maszynopis, ss. 1, Shevchenko Scientific Society Library Archives, New York.

ВАВРИК ВАСИЛІЙ РОМАНОВИЧ, *Русская Народная Республика Лемков*, ss. 5, oryginał w posiadaniu Petra Kohutowa ze Lwowa, kopia maszynowa w posiadaniu Michała Dońskiego z Gorlic.

6. OPRACOWANIA KSIĄŻKOWE:

БАРНА АДАМ, *Кавальчык тернистой історії села Чорне на Лемковині 1870-1970*, Лігниця: Товаришыня Лемків, 1996.

БЕДЗИК АМИТРИЙ, *Украдені Гори: трилогія, Ч. 1 - Украдені гори, Ч. 2 - Підземні громи, Ч. 3 - За хмарами зорі*, Київ: Дніпро, 1975.

БЕСКИД ЮЛІЯН [ЮЛІЯН ТАРНОВИЧ], *Матеріальна Культура Лемківщини / Material Culture of Lemkos' Land*, (drugie uzupełnione wydanie), Toronto: Організація Оборони Лемківщини, 1972.

BISKUPSKI ROMUALD, *Ikony w zbiorach polskich*, Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1991,

-----, *Ikony ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku*, Warszawa: KSAT, 1991,

BONKÁLÓ ALEXANDER, *Rutének (Ruszinok)*, Budapest: Franklin-Tarsulat, 1940. Tu cytowane z angielskiego przekładu: *The Rusyns*, Translated by Ervin Bonkalo, Fairview, N.J.: The Carpatho-Rusyn Research Center, 1990, Eastern European Monographs, CCXCIII, Classic of Carpatho-Rusyn Scholarship, 3,

BRYKOWSKI RYSZARD, *Drewniana architektura lemowska w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakrapackiej*, Wrocław: Ossolineum, 1986;

BRÝLAK-ZAŁUSKA MARIA, *Maziarska wieś Łosie*, Wrocław: Ossolineum, 1983,

БУЧАЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР, *Лемки, гірське українське плем'я*, Winnipeg: 1962,

CZAJKOWSKI JERZY, *Budownictwo ludowe w Karpatach w XVI-XIX wieku: źródła, komentarze*, Sanok: Muzeum Budownictwa Ludowego, 1988,

DYRUD KEITH P., *The Quest for the Rusyn Soul*, Philadelphia-London-Toronto: The Balch Institute Press, 1992,

FALKOWSKI JAN-PASZNYCKI BAZYLI, *Na pograniczu lemowski-bojkowskim*, Prace Etnograficzne II, Lwów: Towarzystwo Ludoznawcze, 1935,

FASTNACHT ADAM, *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340-1650*, Wrocław: Ossolineum, 1962,

Галицька Голгофа. Военные Преступления Габсбургской Монархии 1914-1977 гг., книга I-IV + Приложение (на галицко-русском паречии), Trumbull, CT: Peter S. Hardy, 1964,

JUHASZ MICHAEL, *Wilson's Principles in Czechoslovak Practice: The Situation of the Carpatho-Russian People under the Czech Yoke*, Homestead, PA: Amerykansky rusky viestnik, 1929,

КАРМАЗИН-КАКОВСЬКИЙ В. Мистецтво Лемківської Церкви, Рим: Видання Українського Католицького Університету Ім. Св. Климента Папи, 1975,

KAROLEVITZ ROBERT F. – FENN ROSS S., *Flight of Eagles. The Story of the American Kosciuszko Squadron in the Polish-Russian War 1919-20*, Sioux Fall, SD: Brevet Press, 1974,

KŁOSIŃSKA JANINA, *Icons from Poland*, Warsaw: Arkady, 1989,

КРАСОВСЬКИЙ ІВАН, Михайло Орисик-визначний лемківський різьбяр першої половини ХХ ст., Бібліотека Лемківщини, XII, Львів: Фондація Дослідження Лемківщини-Видавництво „Край”, 1995,

Кривава Книга. Частина I. Матеріали до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року, Відень: Видання Уряду Західно-Української Народної Республіки, 1919

Кривава Книга. Частина II. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919-1920, Відень: Видання Уряду Західно-Української Народної Республіки, 1921,

[Książka ta składa się z dwu części, pierwsza autorstwa M. Łozińskiego, druga P. Kamińskiego, jednakże na stronie tytułowej ich nazwiska nie są wspomniane]

KRYSKA-KARSKI, TADEUSZ-ŻURAKOWSKI STANISŁAW, *Generalowie Polski Niepodległej*, Warszawa: Spotkania, 1991,
KUMANIECKI KAZIMIERZ, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty, 1912, styczeń-1924*, Warszawa-Kraków: Nakł. księg. J. Czerneckiego, 1924,

KUŻMYN STEPAN, „Brygada Bojkowska-Grupa Lutowska”, *Plaj*, 10 (Warszawa, wiosna 1995), s. 20-38, oryginalnie wydrukowane po ukraińsku: „Бойківська Бригада”, (w:), *Бойківщина. Монографічний збірник матеріалів*, Philadelphia-New York, 1980, s. 319-338

LASOCKI ZYGMUNT, *Wspomnienia szefa administracji PKL i K. Rz.*, Kraków: Nakładem autora, 1931,

ЛЕМКИН И. Ф. [ПОЛЯНСКИЙ ЮАНН], *История Лемковщины*, Yonkers, N.Y.: Издание Лемко-Союза в С. Ш. А. і Канаді, 1969,

LEWANDOWSKI KRZYSZTOF, *Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji w latach 1918-1932*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum-Polska Akademia Nauk, 1974,

LEWICKI JOSEF, *Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien / Грамматика языка русского в Галиции / Grammatyka języka ruskiego w Galicyi*, Przemyśl: gedruckt in der gr. kat. bischoflichen Buchdruckerei, 1834,

ЛОПАТКЕВИЧ ТАДЕУШ І МАЛГОЖАТА / TADEUSZ AND MALGORZATA LOPATKIEWICZ, *Мала Сакральна*

Архітектура на Лемківщині / The Small Sacral Architecture in Lemkivshchyna, New York: The Lemko Research Foundation, 1993,

MAGOSCI PAUL ROBERT, *Historical Atlas of East Central Europe*, Seattle-London: University of Washington Press, 1993.

-----, *The Language Question Among the Subcarpathian Rusyns*, Fairview, N.J.: Carpatho-Rusyn Research Center, 1987,

-----, *Our People Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America*, Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 1994,

-----, *The Rusyns of Slovakia, An historical Survey*, East European Monographs, CCCLXXXI, Fairview, N.J.: The Carpatho-Rusyn Research Center, 1993,

-----, *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus', 1848-1948*, Cambridge-London: Harvard University Press, 1979,

MICHINO EWA, *Łemkowie – grupa etniczna czy naród?* Kraków: Zakład Wydawniczy »Nomos«, 1995,

Наша Книжка, Yonkers, N. Y.: The Lemko Association of USA and Canada, 1945,

ОЛЕНИЧ ІВАН, *Доля Лемківщини*. Львів: Каменяр, 1992.

OLSZAŃSKI TADEUSZ, *Bieszczady 1918-19*, Warszawa: SKPB, 1984,

ПАНЬКІВ В., *Лемківські майстри різби по дереву*, Київ, 1953.

POL WINCENTY, *Prace z etnografii północnych stoków Karpat*, Wyd. wstępem, komentarzami i mapą opatrzył Józef Babicz, Przedmowa Juliusza Zborowskiego, Archiwum Etnograficzne, XXIX, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1966,

PUSKÁS BERNADETT, *Kelet és nyugat között: ikonok a Kárap-tvidekén a 15-18 században = Between East and West: Icons in the Carpathian Region in the 15th-18th centuries*, Budapest: Magyar Nemzeti Galeria, 1991,

PRZYSIECKI FELIKS, *Rządy rosyjskie w Galicyi Wschodniej*, Piotrków: Wydawnictwo „Wiadomości Polskich”, 1915,

РОДНИЙ ЛЕМКО [pseudonim], *Лемковскы Выродкы*, Библиотека Лемко-Союза, Ч. 10, , Cleveland, OH: Типография Лемко-Союза, 1935,

SÁFAŘÍK PAVEL JOSEF, *Slovanske starozitnosti*, Praha: České Museum, 1936/37. Pierwsze tłumaczenie polskie: *Słowiańskie starożytności*, przełożył H.N. Bońkowski, Poznań: Wyd. i druk. W. Stefańskiego, 1842,

SARNA WŁADYSŁAW, *Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym*, Przemyśl: Druk. J. Styfiego, 1898,

-----, *Opis powiatu jasielskiego*, Jasło: Czcionkami druk. S. Kuźniarskiego, 1908,

STIEBER ZDZISŁAW, *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, vols. 1-8, *Prace Łódzkiego Towarzystwa Naukowego. Wydział I językoznawstwa, nauki o literaturze i filozofii*, Nr. 21, 32, 40, 44, 47, 49, 56, 58, (Łódź, 1956-63),

-----, *Dialekt Łemków: fonetyka i fonologia*, Wrocław: Ossolineum, 1982,

СТРУМІНСЬКИЙ БОГДАН / STRUMINSKY BOHDAN, Redaktor, Лемківщина. Земля-Люди-Історія-Культура / *The Lemko Land. Territory-People-History-Culture*, vol. 1-2, Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, CCVI, Історично-Філософічна Секція, New York-Paris-Sydney-Toronto: The Organization for the Defense of the Lemkivshchyna in the U.S.A. First Branch in New York, 1988, STAWECKI PIOTR, *Polityka wojskowa Polski 1921-1926*, Warszawa: MON, 1981,

ШАХ СТЕПАН, *Між Сяном а Дунайцем. Спомини. Часть I*, Мюнхен: Християнський Голос, 1960,

SZKLARSKA-LOHMANOWA ALINA, *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918-1925*, Wrocław: Ossolineum, 1967

ТАРНОВИЧ ЮЛІЯН, *20 років неволи. Лемківщина під польським ярмом*, Краків: Українське видавництво, 1940,

-----, *Ілюстрована історія Лемківщини*, Бібліотека Лемківщини, I, Львів: „На сторожі”, 1936. Wydanie drugie: New York: Wydawnictwo „Культура”, 1964,

-----, *Верхами лемківського Бескиду. Мандрівницький провідник по Лемківщині*, Львів: Накладом Українського Туристично-Карсзнавчого Т-ва „Плай”, 1938,

-----, *За родиме право. Оповідання з часів Визвольних Змагань Лемківщини за своє національне життя*, wydanie drugie, Regensburg: Mittelbayerische Zeitung, 1948,

UDZIELA SEWERYN, *Ziemia lemowska przed półwieczem: zapiski i wspomnienia z lat 1888-1893*, Prace Etnograficzne, I, Lwów: Towarzystwo Ludoznawcze, 1934,

ВАНАТ ІВАН, *Нариси Новітньої Історії Українців Східної Словаччини 1918-1938*, vol. 1, Пряшів: Словацьке Педагогічне Видавництво, Віддін Української Літератури, 1979,

ВАВРИК В. Р., *Крестьяне-Поэты*, Лувен: b. w., 1973,

ВЕРХРАТСЬКИЙ ІВАН, Про говор галицьких лемків = Збірник Філологічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка, V, (Львів, 1902),

Z. X. Y. [Aleksander Mohl], *Prawosławie w Rosyi i jego podłoże w Galicyi*, Lwów: Z Drukarni Józefa Chęcińskiego, 1913,

8. WAŻNIEJSZE ARTYKUŁY I BROSZURY:

[Pominięto tu oczywiście większość drobnych gazetowych artykułów cytowanych w pracy, zamieszczając jednak bibliograficzną notkę o części z nich – a mianowicie o tych, których treść pierwszorzędne znaczenie dla napisania tej pracy. W ten sposób autor pragnął stworzyć w miarę pełną bibliografię tematu].

„Агитация українська в горlickiem”, *Gazeta Lwowska*, CXIX, 3 (Lwów, 1919), s. 4,

АСТРЯБ МАТВІЙ, “Колька Слов о Лемковской Бесіди”, *Учитель*, s. 170, dalsze części (w:), Nr 45, s. 174; Nr 46, s. 178; Nr 47, s. 182; Nr 48, s. 186; Nr 49, s. 191; Nr 50, s. 194; Nr 51, s. 199; Nr 52, s. 202;

БУЧАЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР, *Москофільство на Лемківщині*, New York: b. w, 1955,

-----, “З книги моїх споминів”, *Лемківський Календар*, (Toronto-Passaic, N.J., 1966), s. 39-41,

„Czesi a Rusini”, *Czas*, LXXII, 4 (Kraków, 1919), s. 1,

„Czesi na granicy słowacko-galicyjskiej”, *Ilustrowany Kurjer Codzienny*, X, 33 (Kraków, 1919), s. 2,

„Czesi na Łemkowszczyźnie”, *Czas*, LXXII, 17 (Kraków, 1919), s. 3,

“Деклярация Собранія русского народа 5 декабрия, 1918”, *Прикарпатская Русь*, 1 (Lwów, 1918),

DOBROWOLSKI KAZIMIERZ, „Миграcje wołowskie na ziemiach polskich”, (w:), *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930, t. 1, Referaty*, Lwów, 1930, s. 135-152. Praca ta wydana została też w formie odbitki, Lwów: Polskie T-wo Historyczne, 1930,

DOBROWOLSKI KAZIMIERZ, „Z badań nad zagadnieniami wołowskimi w Karpatach Zachodnich”, *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala*, VII (Wrocław-Warszawa, 1970), s. 131-146,

ХОМИК ВАСИЛЬ, “Літератори та вчені з Лемківщини”, (w:), *Annals of the World Lemko Federation*, III (Camillus, N.Y., 1982), s. 92-98,

ХИЛЯК ДИМИТРИЙ, “Польській терорь”, *Правда*, (Olyphant, PA, 1920), s. 2,

CZAJKOWSKI JERZY, „Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciedlenia w grupach etnograficznych”, (w:), *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*, vol. 1, Rzeszów: Editions Spotkania, 1992, s. 27-166,

DUĆ-FAJFER OLENA / ФАЙФЕР ОЛЕНА, „The Lemkos in Poland / Лемкы в Польшы”, (w:), Paul Robert Magosci, Redaktor, *The Persistence of Regional Cultures. Rusyns and Ukrainians in Their Carpathian Homeland and Abroad / Тривалість регіональних культур. Русини і Українці на їхній карпатській батьківщині та за кордоном*, Fairview, NJ: The Carpatho-Rusyn Research Center, 1993, East European Monographs, CCCLXV, s. 63-105/80-103,

ДУФАНЕЦ Т. В., „Великий жертвователъ Лемковщины”, *Карпато-русский Календар Лемко-Союза 1966*, XCI (Yonkers, 1966), s. 55,

ФЕДОРОНКО Т. В., „Чертеж-село на Лемківщині (Історично-краєзнавчий нарис)”, *Лемківщина*, XV, 2 (Clifton, N.J., Summer 1995), s. 4-9,

ФІЛЬЦ МИХАЙЛО, „Звіт з дороги зі Закопаного до Львова”, *Літопис Червоної Калини*, I, 4 (Львів, 1930), s. 22,

FISZER STANISŁAW, „Wyjazdy Łemków nadosławskich na roboty zarobkowe do Ameryki”, *Materialy Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, Nr 6 (Sanok, 1967), s. 7-14,

ФЛЮНТ ЗИНОВІЙ, „Визвольний відгомін на Лемківщині” w: *Лемківський Календар 1969*, (Toronto, 1969), s. 42-46. oryginalnie wydrukowane (w:), *Літопис Червоної Калини*, s. 3-5,

ГАНКЕВИЧ ЛЕВ. „Лемківська республіка. Один забутий історичний процес”. *Діло*, LV, 116 і 168 (Львів, 1934), s. 6,

HLADIC VICTOR P., *The Brutal Polish Persecution in Lemkowskaya Russia*, Paris: b.w., 1919. także przedrukowane w tłumaczeniu: *Ляхи ведуть Лемковскую Русь на гологофу*, *Правда*, XVIII, 44 (Olyphant, PA, 1919), s. 3.

ГЛАДИК ВИКТОР П. „Из Лемковщины”. *Прикарпатская Русь*, III, 696 (New York, 1920),

-----, „Новости съ Лемковщины”, *Правда*, XVIII, 51 (Olyphant, PA, 1919), s. 3,

-----, „Отголоски польских звірствъ и русского патриотизма на Лемковщиніе”, *Правда*, XIX, 77 (Olyphant, PA, 1920), s. 3,

-----, „Отголоски польского террора на Лемковщиніе”, *Правда*, XIX, 55 (Olyphant, PA, 1920), s. 2,

-----, „Отголоски польской “віротерпимости, вольности и братерства” на Лемковщиніе”, *Правда*, XIX, 50 (Olyphant, PA, 1920), s. 3,

-----, „Польскіи власти поднимають политическій процессъ противъ русск. патриотовъ Лемковской Руси”. *Правда*, XIX, 47 (Olyphant, PA, 1920), s. 2; przedrukowane także w: *Світ*, XXVII, 26 (Wilkes-Barre, PA, 1920), s. 2,

-----, „Польский террор на Лемковской Руси”, *Правда*, XIX, 60 (Olyphant, PA, 1920), s. 2,

-----, *Прикры новости съ Лемковщины - выдержки изъ писмъ*”, *Правда*, XIX, 71 (Olyphant, PA, 1920), s. 3,

-----, „Протестъ противъ польскихъ гоненій на Лемковщиніе”. *Правда*, XX, 42 (Olyphant, PA, 1921), s. 3,

-----, "Собрание мужей доверия Лемковщины", *Прикарпатская Русь*, III, 693 (New York, 1920), s. 2; przedrukowane też w: *Світ*, XXVII, 18 (Wilkes-Barre, PA, 1920),

-----, "Выженемь Поляковъ съ Лемковщины", *Правда*, XIX, 64 (Olyphant, PA, 1920), s. 2,

HORBAL BOGDAN, „Jaroslav Kačmarčyk”, *Carpatho-Rusyn American*, XVIII, 1 (Fairview, N. J., 1995), s. 3,

-----, „Teofil Kačmarčyk”, *Carpatho-Rusyn American*, XVIII, 1 (Fairfax, VA, 1995), s. 3,

-----, „Victor P. Hladyk”, *Carpatho-Rusyn American*, XVIII, 3 (Fairfax, VA, 1995), s. 3,

[-----], "Віктор П. Гладик (Victor P. Hladick, Gladik)", *Карпатська Русь*, LXVIII, 8 і 9 (Yonkers, N. Y., 1995), s. 3-5 і 3-5,

„Intrygi czesko-rosyjskie na Łemkowszczyźnie”, *Ilustrowany Kuryer Codzienny*, X, 100 (Kraków, 1919),

I. П. Ф. "Ляхы ідут". *Карпатська Русь*, LXVII, 2 (Yonkers, N.Y., 1994), s. 4-5.

"Изъ Лемковщины", *Прикарпатская Русь*, I, 1 (Львів, 1918), s. 3,

КАЧМАРЧЫК ТЕОФІЛ, "Выбір до повітової ради", (artyкул z 1890 roku) przedruk w: *Лемківській Календар 1994*, Ліфніця-Крениця. 1994, s. 57-59,

KIRUK FELIKS-KOWALSKI TADEUSZ, „Zarys dziejów ruchu ludowego w pow. sanockim do roku 1931”, w: *Rocznik sanocki*, II (Sanok, 1967), s. 191-216,

КНЯЖИНСЬКИЙ АНТІН. "З бойківсько-лемківського пограниччя", *Літопис Бойківщини*, III (Самбір, 1934), s. 1-11,

КОГУТОВ ПЕТРО, "К 50-літтю Русской Народной Республики Лемков (1918-1968 г.)", *Карпаторусский Календар 1970* (Yonkers, N.Y., 1970), z s. 62-65,

-----, "Исторична дата", *Карпатська Русь*, XXXVI (Yonkers, N.Y., 13 XII 1963),

КОНУТОВ ПЕТРО, „Lemkos in their struggle for reunification”, *A Lemko People's Calendar 1988-91*, [Yonkers, 1991], s. 9-16,

КОКОВСЬКИЙ ФРАНЦ, "Лемківські республіки в 1918-1919 роках", *Историчний Календар Альманах Червоної Калини на рік 1935*, (Львів, 1935), s. 115-117,

-----, "Із записника Лемка", *Літопис Червоної Калини*, VI, 7-8 (Львів, 1934), s. 24-26,

-----, "Листопадові дні в Полонній", *Літопис Червоної Калини*, VII, 5 (Львів, 1935), s. 13,

-----, "Могила невідомого героя", *Літопис Червоної Калини*, V, 11 (Львів, 1935), s. 3,

-----, "Одна картина (Уривок із праці "Визвольні рухи на Лемківщині")", *Літопис Червоної Калини*, VI, 5 (Львів, 1934), s. 2-3,

-----, "Прелучанська міліція", *Літопис Червоної Калини*, VI, 11 (Львів, 1934), s. 2-3,

-----, "Смерть ст. дс. Чолача", *Літопис Червоної Калини*, VII, 11 (Львів, 1935), s. 19,

KOWALSKI TADEUSZ, „Z Dziejów Ruchu Ludowego w Gorlickiem od II połowy XIX w. do 1931 r.”, w: Żarnecka Zofia, Redaktor, *Nad Rzeką Ropą. Szkice historyczne*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1968, s. 681-723,

КРАСОВСЬКИЙ ІВАН, "Просвіта", *Наше Слово*, XXXVI, 24 (Warszawa, 1991), s. 4,

-----, "Східньо-Лемківська Республіка", *Наше Слово*, XXIV, 42 (Warszawa, 1979), s. 4,

-----, "Вплив Великої Жовтневої революції на боротьбу за самовизначення Лемків", *Карпатська Русь*, LIX, 27 (Yonkers, N. Y., 1986),

-----, "Західно-Лемківська Республіка", *Наше Слово*, XXV, 48 (Warszawa, 1980), s. 4,

"Краткій обзоръ отношеній поляковъ къ населенію Лемковщины", *Правда*, XIX, 91 (Olyphant, PA, 1920), s. 3,

К-СКІЙ [Александр Гассай?], "Як вебують полки солдатъ въ свою армію у нас на Лемковщиніе", *Правда*, XIX, 73 (Olyphant, PA, 1920), s. 3,

-----, "Вісти изъ Лемковщины", *Правда*, XIX, 57 (Olyphant, PA, 1920), s. 2,

КУБІЙОВИЧ ВОЛОДИМИР, "Лемки", *Енциклопедія Українознавства. Словникова Частина*, IV (Paris-New York, 1962), s. 1275-1280,

КУРИЛЛО ФЕОФИЛЬ, "Краткая сводка писателей и журналистов на Лемковиніе". *Научно-Литературный Сборник Галицкой Матицы*, VII, (Львів, 1934), s. 22-50,

KWILECKI ANDRZEJ, „Fragmenty najnowszej historii Łemków (Ze szczególnym uwzględnieniem Łemków sądeckich)”. *Rocznik sądecki*, II (Nowy Sącz, 1967), s. 247-290, tu cytowane z przedruku w: *Annals of the Worlds Lemko Federation*, II (Camillus, N. Y., 1975), s. 55-95,

LACHOWICZ TEODOR, „Cenny dar dla Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku”, *Nowy Dziennik*, XXII, (Nowy Jork, 1993), 20 października, 1993, s. 4,

"Лемковская Республика передъ судомъ", *Воля Народа*, I, 22 (Львів, 1921), s. 1,

„Łemkowie”, *Encyklopedia Ultima Thule*, VI (Warszawa: Wydawnictwo Ultima Thule, 1934), s. 666-667,

„Łemkowie a Czecho-Słowacy”, *Czas*, LXXII, 100 (Kraków, 1919), s. 1,

ŁOPATKIEWICZ TADEUSZ, „Ośrodki kamieniарstwa ludowego na Łemkowszczyźnie środkowej”, *Polska Sztuka Ludowa*, XXXV, 3-4 (Wrocław-Warszawa, 1985), s. 177-186,

„Machinacje na Łemkowszczyźnie”, *Głos Narodu*, XXVII, 58 (Kraków, 1919),

MAGOSCI PAUL ROBERT, „Carpatho-Rusyns”, w: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge-London: Harvard University Press. 1980. s. 200-210.

MAGOSCI PAUL ROBERT, „The Ukrainian Question Between Poland and Czechoslovakia: The Lemko Rusyn Republic (1918-1920) and Political Thought in Western Rus'-Ukraine”, *Nationaly Papers*, XXI, 2 (Fall, 1993), s. 95-105,

-----, „The Subcarpathian Decision to Unite with Czechoslovakia. *Slavic Review*, XXXIV. 1 (Seattle-Ūashington. 1975), s. 360-381.

МАЙКОВИЧ ВАСИЛЬ, „Українське село Команча”. *Лемківський Календар на божий рік 1968*, (Toronto-Clifton, N.J., 1968), s. 51-60,

МАРИТЧАК ОЛ., „Ясло (причинок до історії Лемківщини)”, *Лемківський Календар 1967*, (Toronto-Clifton, N.J., 1967), s. 105-110,

МОКЛАК JAROSŁAW, „Mychajło Kaczkowski i czytelnie jego imienia na Łemkowszczyźnie”, *Magury '87*, (Warszawa. 1987), s. 53-65,

-----, „Republiki łemkowskie 1918-1919”, *Wierchy* (Kraków, 1993), s. 63-77,

„O granice południowej Polski”, *Czas*, LXXII, 108 (Kraków, 1919), s. 2,

ОЛЬШАНСЬКИЙ ТАДЕУШ АНДЖЕЙ. „Команчаська Республика”, *Наша Культура*, dodatek do Наше Слово, 3 (Warszawa, 1988), s. 1-4, tu cytowane z przedruku w: *Annals of Lemkivschyna*, V (Camillus, N. Y., 1993), s. 58-69,

ПЕЛЬЦ СТЕПАН А., „Оборонець “Лемківської Республіки””, *Лемківщина*, VI, 4 (Clifton, N. Y., 1984), s. 11,

ПЕТРУШЕВИЧ АНТИН С., „Русская Земля и ея жители”, *Научно-*

Литературный Сборникъ Галицко-Русской Матицы 1905, XL, 3 (Львів, 1905), s. 9-

-----, „Сводная галицко-русская летопись”. *Литературный Сборникъ Галицко-Русской Матицы 1872-73*, IV-V (Львів, 1874), s. 1-700,

“Польскіи звірства надъ русскимъ населеніемъ въ Галичині”, *Правда*, XVIII, 40 (Olyphant, PA, 1919), s. 2; przedrukowane także w: *Світ XXVI*, 19 (Wilkes-Barre, PA, 1919),

POTOCZEK JAN, „Kalendarium historii ruchu chłopskiego sądeczyczyny 1884-1918”, *Rocznik Sądecki*, XII (Nowy Sącz, 1971), s. 165-219,

[ПЫЖ СИМЕОН], „Горлицкий бурсак. Часть VI. В новой Чехословакии”, *Карпаторусский Календар Лемко-Союза 1957*, XXXII, (Yonkers, 1957), s. 65-88;

(r), „Łemkowszczyzna”, *Goniec Krakowski*, II, 13 (Kraków, 1919), s. 2,

РАДЬ ІВАН, „Історія двох родин”, *Лемківщина*, II, 40 (Clifton, N.J., 1980), s. 6,

REINFUSS ROMAN, „Budownictwo ludowe na zachodniej Łemkowszczyźnie”, *Lud*, XXXIII (Lwów, 1934), s. 83-112,

-----, „Etnograficzne granice Łemkowszczyzny. Próba wytyczenia granic Łemkowszczyzny na podstawie zasięgu łemkowskiego stroju”, *Ziemia*, XXVI, 10-11 (Warszawa, 1936), s. 240-253,

-----, „Łemkowie jako grupa etnograficzna”, *Prace i materiały etnograficzne*, VII (Lublin-Kraków, 1949), s. 77-210,

-----, „Stan i problematyka badań nad kulturą ludową Łemkowszczyzny”, *Etnografia polska*, V (Warszawa, 1961), s. 63-69.

-----, „Sztuka ludowa Łemkowszczyzny”, *Polska sztuka ludowa*, XVI, I (Warszawa, 1962), s. 9-25.

РУДЛОВЧАК ИРЕНА, „Велика Жовтнева соціалістична революція і розвиток журналістики українців Чехословаччини”, *Наукові записки*, (Пряшів, 1979), s. 125-146;

„Rybak Józef Artur”, *Encyklopedia Wojskowa*, VII, Warszawa 1937, s. 316.

САНДОВИЧ МИХАЛ. „Мученик За Віру Вітців О. Максим Сандович (1886-1914)”, *Карпатска Русь*, LXVIII, 2 (Yonkers, 1957), s. 1-3;

STAWECKI PIOTR, „Ustawodawstwo wojskowe II Rzeczypospolitej 1921-1926”, *Wojskowy Przegląd Historyczny*, XXIII, 4 (Warszawa, 1978), s. 31-63,

STIEBER ZDZIEŁAW, „Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków”, *Sprawozdania PAU*, XLI, 2 (Kraków, 1936), s. 45-50,

-----, „Wschodnia granica Łemków”, *Sprawozdania PAU*, XL, 8 (Kraków, 1935), s. 246-249,

SZANTER ZOFIA, „Osadnictwo z południa w Beskidzie Niskim i Sądeckim”, *Polska Sztuka Ludowa*, XXXIX, 3-4 (Warszawa-Wrocław, 1985), s. 187-193,

SZKLARSKA-LOHMANOWA ALINA, „Zygmunt Lasocki”.

Polski Słownik Biograficzny, XVI (Warszawa-Wrocław-Kraków-Gdańsk, 1971), s. 550-554.

SULIMIRSKI TADEUSZ, „Trakowie w północnych Karpatach i problem pochodzenia Wołochów”, *Acta Archeologica Carpathica*, XIV (Kraków, 1974), s. 79-103. Tu cytowane z przedruku w: *Magury '85* (Warszawa, 1985), s. 3-27.

“Що буде з Лемківщиною?”, *Свобода*, XXVI, 88 (Jersey City, N. J., 1920), s. 2,

ШПИЛЬКА ПАНТАЛЕЙМОН, “Автобіографія”, *Лемківський Календар на рік 1967* (Toronto-Clifton, N. J., 1967), s. 41-45,

-----, “Визвольні змагання східної Лемківщини в 1918 році”, *Лемківський Календар на рік 1967*, Toronto-Clifton, N. J. 1967, s. 19-40, tu cytowane z przedruku w: *Annals of Lemkivshchyna*, V, Camillus, N. J. 1993, s. 70-93,

ТАРНОВИЧ О., “Лемківщина в часі визвольних змагань”, *Свобода*, XXXIX, No 271 (Jersey City, N. J., 1993), s. 2,

ТАРНОВИЧ ЮЛІЯН, “Окружний комісарят Вислока і Команьчи”, *Календар-Альманах* (Краків, 1941), s. 73-74,

ТЕОДОРОВИЧ ИВАН., “Лемковская Русь”, *Научно-Литературный Сборник Галицко-Русской Матицы*, VIII (Львів, 1934), s. 10-21,

ТОРОНСКИЙ АЛЕКСИЙ, “Русины-Лемки”, *Зоря галицкая яко альбумъ на годъ 1860*, Львов: Типом Института Стравропигійского 1860, s. 389-428,

ТРОХАНОВСКИЙ ПЕТРО, "Теофиль Качмарчук". *Лемківській Календар 1994* (Лігниця-Крениця, 1994), s. 51-57,

[ВАЛЬНИЦКИЙ КИРИЛ], "Лемковская Республика передь судомъ", *Прикарпатская Русь*, III, 117 (Lwów, 1921), s. 1,

----, "Лемковская Республика передь судомъ", *Пролом*, III, 20-21 (New York, 1921), s. 1-7,

[----], "Оправдательный приговор въ деле Лемковской Республики", *Прикарпатская Русь*, III, 116 (Lwów, 1921), s. 1,

VOLOŠYNOVYČ OLEKSANDER, „Spomienky na mojeho synovca a jeho rodicov”, w: АНТОНІЧ БОГДАН ІГОР, *Перестені молодості. До тридцятліття від смерті поета (1909-1937)*, Братіслава-Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, відділ української літератури в Пряшеві 1966, s. 306-308, przedrukowane w ukraińskim tłumaczeniu: Волошинович Олександр, "Спомини про мого племінника та його родичів", w: *Весни розспіваної князь. Слово про Антонича*, Львів: Каменяр 1989, s. 319-321,

ВАНЧИЦЬКИЙ СТЕПАН, "Лемківщина-самоцвіт України. Огляд українського суспільного життя на Лемківщині 1918-1944", w: *Annals of Lemkivshchyna*, V (Camillus, N. J., 1993), s. 19-45,

"Велика українська маніфестація в Сяноші - в Березні 1918 року", *Лемківщина*, IV, 2 (Clifton, N. J., 1982), s. 14,

ВЕРХРАТСЬКИЙ ІВАН, "Говор замішанців", *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, III (Львів, 1894), s. 153-210,

ВЕРГУН ДМ., "Историческая справка о Карпаторусской

Делегации на Мирной Конференции", *Прикарпатская Русь*, III, 698 (New York, 1920), s. 2,

ВІРХНЯНСКИЙ ПЕТРО, "Православ'я на Лемківщині в 1926-1931 роках". *Зустрічі*, VI, 1 (19) (Warszawa, 1989), s. 111-121, tu cytowane z przedruku w: *Annales of the World Lemko Federation*, V (Camillus, N. J., 1995), s. 94-108,

WISŁOCKI S. A., „Iwan Jurijewicz Rusenko”, *Polska Sztuka Ludowa*, XXXIX, 3-4 (Warszawa-Wrocław, 1985), s. 210,

WRONSKI PAWEŁ, „Szkolnictwo na Łemkowszczyźnie 1866-1947”, *Magury '91* (Warszawa, 1992), s. 97-123. Szersza wersja tej pracy wydrukowana była w: *Rozprawach z dziejów oświaty*, XXXIII, Warszawa 1990,

ВИСЛОЦКИЙ ДИМИТРИЙ, "Дни свободы на Лемковщині", *Лемко*, I, 10 (Cleveland, OH, 1928), s. 1,

"Забитий Бунтарь. Михаил Грыхда. Привидива История о Забытом Лемку-Бунтарюв", *Карпаторусский Календар Лемко-Союза 1960*, XXXV (Yonkers, N. J., 1960), s. 87-92,

ZIĘBA ANDRZEJ, „Poland and Political Life in Carpatho-Rus' and Among Carpatho-Rusyns in Emigration in North America 1918-1939”, w: Paul J. Best, Redaktor, *Contributions of the Carpatho-Rusyn Studies Group to the IV World Congress for Soviet & East European Studies* (Harrogate, England 21-26 July 1990), *Carpatho-Rusyn Studies*, vol. 1, New Haven: The Carpatho-Rusyn Studies Group, 1990, s. 21-39,

ЗЛИНСЬКИЙ ІВАН, "Питання про лемківсько-бойківську границю", *Lud Słowiański*, IV, 1 (Kraków, 1938), s. 75-101,

ZSTAKOVICH GREGORY IGNATIUS-GARDOS JULIUS,
„Official Raport of the Commision of Uhro-Rusins from America”,
Sokol Sjedinenija, V, 14 (Homestead, PA, 1919), s. 8,

“Жертвы Звірств Світової Войны”, *Календар Лемко-Союза 1935*,
X (Cleveland, OH, 1934), s. 89-90,

SPIS SKRÓTÓW

APK – Archiwum Państwowe w Krakowie
APKN – Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
APP – Archiwum Państwowe w Przemyślu
KPPP – Komenda Powiatowa Policji Państwowej
NRŁ – Naczelna Rada Łemkowszczyzny
PKL – Polska Komisja Likwidacja
PP – Policja Państwowa
PPP – Posterunek Policji Państwowej
PRR – Powiatowa Ruska Rada
PURN – Powiatowa Ukraińska Rada Narodowa

SKOROWIDZ TOPONIMÓW

Andrzejówka 59, 117,
Australia 11,
Austria 74,
Austro-Węgry 57, 40, 43, 44, 105,
110, 118,
Baczka 11,
Banica, powiat Grybów 20, 94, 99,
100
Baligród 125, 127, 128,
Balnica 119, 129,
Bałkany 11,
Bałucianka 14,
Bardejów 23, 67, 85
Bartne 20, 37, 41, 60, 92,
Barwinek 13,
Bednarka 84, 90, 91,
Berest 94, 99,
Bereżany 28,
Beskid Niski 37, 132,
Biała Woda 13, 17,
Bielanka 19,
Bieliczna 89, 91, 94,
Bińczarowa 24, 31, 40, 41, 64, 76,
94, 98, 99, 100, 102, 113, 135,
137,
Blechnarka 37,
Bodaki 20, 37,
Bodnarka 55, 59,
Bogusza 71, 94, 99, 100,
Boksza 38,
Bonarówka 14,
Brunary 63, 94, 100,
Budapeszt 18, 52, 124, 127,
Bukowica
Bukowina 43, 45, 103,
Bukowsko 126,
Chełmiec 32,
Chorwacja 11,
Cisa 10, 16,
Cisna 125, 128, 129,
Czabiny 126,
Czarna 40, 42, 71, 94, 98, 99,
Czarna Woda 13,
Czarne 41, 42, 54, 55, 64, 66, 68,
84, 99, 100,
Czarnorzeki 14,
Czecho-Słowacja 45, 52, 53, 54,
55, 56, 58, 63, 66, 67, 70, 80,
81, 86, 88, 97, 98, 134, 135,
Czechy 11, 45, 98, 110, 134,
Czetryżne 91, 94, 99, 100,
Czystohorb 119, 123,
Daliowa 13,
Darów 119,
Dąbie 58, 59, 131,
Dąbrowa Książęca 27,
Dąbrówka Ruska 93, 119, 123,
Dobra Szlachecka 27,
Doliny 27,
Dolny Śląsk 10,
Dołżyca 119,
Deszno 13,

Dragaszów 37, 84, 114,
 Dunajec 103, 110,
 Duszatyn 119, 123,
 Florynka 32, 40, 42, 44, 45, 47, 51,
 63, 76, 79, 81, 82, 93, 94, 96,
 99, 100, 102, 103, 104, 105,
 115, 137,
 Galicja 22, 33, 35, 36, 37, 38, 42,
 43, 45, 51, 61, 68, 103, 107,
 116, 133, 135.
 Gładyszów 37, 38, 39, 40, 41, 42,
 49, 55, 60, 68, 81, 84, 100,
 115,
 Gorlice 7, 25, 29, 33, 40, 42, 45,
 49, 49, 50, 51, 54, 55, 59, 60,
 61, 66, 68, 77, 79, 80, 82, 84,
 89, 100, 114,
 Grab 33, 56, 68, 86, 91, 115,
 Graz 33, 42,
 Grybów 7, 31, 45, 47, 49, 55, 65,
 68, 73, 76, 79, 83, 92, 97, 98,
 99, 100, 102, 103, 107, 137,
 Gwoździanka 14,
 Habura 125, 126, 128, 130,
 Halicz 35,
 Hańczowa 36, 54, 68,
 Izby 73, 94, 100, 102, 137,
 Jakubiany 38,
 Jalin 27,
 Jasło 7, 25, 27, 29, 33, 45, 53, 66,
 68, 79, 91,
 Jastrzębik 28, 115,
 Jaskowa 94, 99, 100,
 Jaworki 23, 38,
 Jugosławia 10, 11, 12,
 Kalnica 123,
 Kamionki 99, 128,
 Kanada 11,
 Karlików 119,
 Karpaty 10, 11, 13, 15, 16, 17, 19,
 21, 22, 23, 90, 37, 38, 43, 44,
 45, 51, 53, 56, 65, 66, 80, 87,
 103, 110, 125, 134, 135,
 Keżmark 52,
 Kijów 24,
 Klimkówka 40, 78, 81,
 Kłopotnica
 Kolomyja 23,
 Komańcza 27, 119, 121, 123, 124,
 126, 127, 128, 131,
 Konieczna 55, 77, 84,
 Koszyce 18, 52, 54, 55, 67, 130,
 Kożusze 121, 131,
 Kraków 7, 13, 38, 41, 48, 51, 58,
 61, 64, 65, 67, 73, 74, 78, 79,
 82, 90, 97, 98, 116,
 Krasna 14,
 Kremna 20, 37, 66, 68, 86,
 Krosno 7, 14, 45, 55,
 Królik Wołoski (Polski) 13,
 Królowa Ruska (Górna) 32, 94,
 99, 100,
 Krynica 7, 24, 31, 32, 35, 39, 42,
 54, 63, 64, 67, 68, 70, 73, 97,
 98, 102, 108, 117,
 Kulaszne 81, 122, 123, 124,

Kunkowa 78, 85, 86,
 Kwiaton 33, 90,
 Laborec 15,
 Ladzin 14,
 Lesko 127, 129,
 Leszczyny 20, 59,
 Lipna 40,
 Lipniki 55,
 Lublin 19,
 Lutowska 122, 123, 125,
 Lwów 18, 19, 24, 26, 33, 37, 40,
 41, 51, 81, 82, 92, 97, 98, 101,
 106, 108, 109, 110, 112, 117,
 118, 121, 130, 133,
 Łabowa 24, 35,
 Łemkowszczyzna 18, 19, 20, 21,
 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
 44, 45, 47, 49, 50, 52, 53, 54,
 55, 56, 58, 61, 63, 64, 65, 67,
 68, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78,
 80, 82, 83, 84, 92, 97, 98, 104,
 105, 107, 109, 110, 111, 112,
 113, 114, 115, 116, 118, 119,
 124, 125, 129, 131, 133, 135,
 136,
 Łosie 19, 73, 83,
 Łotwa 19,
 Ług 77,
 Łupków 54, 119, 126, 127, 128,
 Maciejowa 24,
 Małastów 29, 77, 89, 114,
 Maniów 119, 129,
 Medzilaborce 68, 126, 130,
 Męcina Wielka 25, 32, 74, 92,
 Milik 117,
 Mochnaczka 35, 73,
 Mokre 119, 122,
 Morawy 11,
 Moszczaniec 119, 126,
 Mszana 81, 93,
 Muszyna 35, 59, 102,
 Muszynka 90, 91,
 Myscowa 37,
 Nieznajowa 37, 40, 84,
 Nowa Wieś 32,
 Nowica 20, 67,
 Nowosielce 29,
 Nowy Jork 20, 75, 91, 101,
 Nowy Sącz 7, 24, 25, 27, 28, 29,
 31, 32, 33, 35, 41, 45, 47, 48,
 56, 64, 65, 74, 79, 81, 82, 83,
 89, 91, 97, 100, 101, 102, 105,
 109, 114, 115, 137, 138,
 Odrzechowa 26, 37,
 Olchowiec 37,
 Oparówka 14,
 Osława 13,
 Osławica 119, 131,
 Osturnia 38,
 Ożenna 115,
 Pakoszówka 27,
 Paryż 46, 52, 53, 54, 58, 69, 75,
 80, 88,
 Piętrzymka 36, 59,
 Pietrusza Wola 14, 92,

Pilzno 19,
 Piorunka 94, 99, 100,
 Piwniczna
 Płonna 119,
 Podkarpacka Ruś 12,
 Polany koło Dukli 37,
 Polany koło Krynicy 73, 99, 100,
 Polany Surowicze 94, 119,
 Poprad 13, 103,
 Posada Rymanowska 20,
 Powroźnik 35,
 Praga 11, 46, 53, 54, 55, 57, 68,
 81, 87, 88, 134,
 Preluki 119, 123, 127, 128, 135,
 Preszowszczyzna 10, 15, 16, 52,
 54,
 Preszów 52, 54, 56, 58, 68, 87, 88,
 Prusik 27,
 Przegonina 20, 37,
 Przemyśl 7, 25, 35, 58, 82, 101,
 Przybyszów 119,
 Pstrąże 25,
 Puławy 119,
 Radocyna 84,
 Radoszyce 34, 119, 131,
 Regetów Niżni 42,
 Regetów Wyżni 59, 84,
 Ropa (wieś) 49, 84,
 Ropica Ruska (Górna) 37, 60, 84,
 89, 114,
 Rosja 23, 24, 35, 38, 43, 44, 45,
 47, 52, 56, 69, 70, 80, 81, 102,
 104, 115, 134, 135, 136,
 Rozdziele 55, 84, 91,
 Rozstajne 37,
 Roztoka Wielka 28, 32,
 Rumunia 10,
 Rzepedź 119, 123, 127, 128,
 Rzepnik 14,
 Rzeszów 7, 13,
 Rychwałd (Owczary) 84,
 Rymanów 13, 14,
 San 14, 43, 103,
 Sanok 7, 14, 19, 25, 27, 35, 40, 42,
 45, 54, 73, 118, 119, 120, 122,
 125, 126, 131,
 Serbia 11,
 Seret 43, 103,
 Siedmiogród 19,
 Siemuszowa 27,
 Skwirtne 68,
 Słowacja 10, 11, 12, 15, 67, 80, 85,
 86, 87, 93, 134,
 Smereczne
 Smerekowiec 68, 76,
 Smolnik 119, 129,
 Solinka 119,
 Solotwiny 91,
 Spisz 45, 80, 106, 134,
 Stany Zjednoczone (USA) 11, 30,
 39, 44, 96, 110,
 Stawisza 94, 99, 100,
 Strórze Małe 27,
 Stryj 123, 124, 125,
 Surowica 119, 124,
 Szarysz 45, 80,

Szczawne 119, 122, 123, 127,
 Szczawnica 15, 110,
 Szczawnik 28, 115,
 Szczurbanówka 119, 129,
 Szlachtowa 13, 23, 38,
 Śląsk 19, 52, 134,
 Śnietnica 40, 41, 73, 81, 94, 99,
 100,
 Świątkowa Wielka 37, 38, 41,
 Świerżowa Ruska 83, 90, 92,
 Talerhof 33,
 Tarnawa Górna 123,
 Tarnów 7, 18, 19, 61, 68, 73,
 Terezyn 33,
 Turka 28, 125,
 Turzańsk 119, 123, 127,
 Tyława 13, 37,
 Tylicz 35, 90, 91,
 Ukraina 10, 31, 43,
 Uście Ruskie (Gorlickie) 40, 42,
 49, 50, 58, 61, 68, 73, 74, 75,
 78, 81, 84, 93,
 Użhorod 52, 88, 90,
 Wadowice 58, 131,
 Wapienne 25, 83, 84, 92,
 Warszawa 13, 18, 19, 25, 40, 77,
 78, 82, 94, 96, 98, 99, 100,
 134,
 Wawrzka 94,
 Węglówka 14,
 Węgry 10, 11, 19, 43, 86, 103,
 Wels 37,
 Wernejówka 119,
 Wiedeń 30, 37, 78, 81, 101, 131,
 133,
 Wirchnia 92,
 Wisłok 27, 118, 119, 121, 124,
 125, 126, 128, 130, 136,
 Wiśnicz 58, 131,
 Wojkowa 58,
 Wola Cieklińska 29,
 Wola Michowa 119, 129,
 Wólka 14,
 Wysocko 35,
 Wysoczany 119, 121, 122, 127,
 131,
 Wysowa 37, 42, 50, 59, 84,
 Wyszowadka 33, 60, 91, 115,
 Zagórz 27, 120, 122, 123,
 Zahutyń 27,
 Zakarpacie 10, 16, 23, 43, 45, 54,
 Zawoje 119,
 Zboiska 27,
 Zbrucz 19,
 Zemplin 45, 80,
 Złockie 28, 32, 115,
 Zubeńsko 119,
 Zydranowa 13, 93,
 Żdźnia 35, 39, 42, 61, 74, 76, 77,
 79, 83, 84, 86,
 Żegestów 35, 58,
 Żubracze 119,
 Żydowskie 60,

SKOROWIDZ OSÓB

Aleksander I (car) 23,
 Andrejko Iwan 35, 52, 54, 56, 67,
 Andrasz Mykołaj 73,
 Antonycz Bohdan Ihor 67, 68,
 Antonycz Olha 67,
 Antonycz Wasyl ks., 67,
 Astrab Mykoła 30,
 Baczynśkyj Lew 34,
 Bankowskij Anton 93,
 Baran Stepan 34,
 Barna Adam 36, 37,
 Barna Iwan 121,
 Barbacki Stanisław 102, 109,
 Beskyd Antonii 52, 53, 54, 57,
 Beskyd Julijan zob.
 Tarnowycz Julijan 18, 19, 20,
 Biskupski Romuald 20,
 Bodnar Prokop 68,
 Bohuskij Andrij 34,
 Bonkáló Alexander 19,
 Bońkowskij Wołodymyr 25,
 Borkowska Dunin Maria 94, 99,
 Boroń Kazimiera 131,
 Borsuk Iwan 91,
 Borsuk Nastja 91,
 Bosyj 92,
 Bryk Iwan 28,
 Brykowski Ryszard 20,
 Brylak-Zaluska Maria 19,
 Bubniak Wasyl 45,
 Buczaćkyj Wołodymyr 26, 27,
 Budzynowśkyj Teodozij 118,
 Bulyk Seman 35, 45,
 Byczok Iwan 123,
 Bylyca Iwan 37,
 Chrupowycz (dowódca) 125,
 Chwalyk Petro 91,
 Chylak Dymytryj ks., 31, 38, 43,
 52, 59, 65, 67, 71, 80, 82, 83,
 96, 102, 104, 105, 106, 107,
 116, 117,
 Chylak Roman 98,
 Cehelśkyj Łonhyn 34,
 Cichanskij Aleksander 40, 44, 46,
 47, 52, 53, 54, 56, 87, 88, 97,
 98,
 Cieślak Dymytryj 33,
 Cooper Merian 19, 68, 69, 70, 72,
 Cymbalak Iwan 32,
 Cyrkot Wasyl 60,
 Czajkiwśkyj Wołodymyr 118,
 Czajkowski Jerzy 12, 16, 21,
 Czajkowski Roman ks., 46,
 Czerkaśkij Iwan 24,

Czerlunczakewycz Iwan 24, 35,
 46,
 Czerlunczakewycz Kyrył 35, 46,
 101, 106, 107, 111,
 Czołacz (st. sierżant) 129,
 Czura Teodor 121, 127,
 Czyrnianskij Iwan ks., 32,
 Decio Fenna 92,
 Decio Mojsej 92,
 Demaj Wanio 90,
 Djakunczak (dowódca) 123,
 Dobrowolski Kazimierz 16,
 Doroćkyj Mychajło ks., 28, 34,
 115,
 Dubor Piotr 76,
 Duć-Fajfer Olena 17, 28,
 Duchnowycz Aleksander 10,
 Dudra Artym 73,
 Durkot Ioann ks. 24, 40,
 Durkot Serhej 40, 66,
 Durkot Teodozij ks., 353, 40, 66,
 74, 76, 83, 84,
 Dyrud Keith P., 30,
 Dziamba Ilko 100,
 Dziamba Jurko 77,
 Dziubak Mojsej 77,
 Dziurbil Wasyl 32,
 Dzwinka Mychajło 17,
 Falkowski Jan 20,
 Fastnacht Adam 16,
 Fatuła Wanio 85,
 Fećko Demko 34,
 Fećko Petro 34,
 Fenn R.S., 69,
 Felenczak Hryć 60,
 Felenczak Iwan 60,
 Felenczak Mychajło ks., 46,
 Felenczak Seman 60,
 Fiszer Stanisław 18, 19,
 Flunt Zynowij ks., 26, 38, 39, 42,
 52, 114, 115, 116,
 Furmanka Jan 32,
 Fusztej (milicjant) 127,
 Gagatko Andrij 45, 47, 52, 54, 67,
 Gajdosz Iwan 121, 131,
 Gambal Aleksander 98,
 Gawdjak Mychajło 118,
 Gbur Pejza 60,
 Gbur Wasyl 92,
 Germak Omelan 118,
 Girigilewicz Roman 42,
 Gogocz Aleksander 73,
 Golachowski Kazimierz 7,
 Grecha Semen 118,
 Gromosiak Mykołaj 32, 35, 42, 45,
 80, 82, 96, 102, 104, 105, 108,
 112,
 Grzegorzcyk (wotant) 101,
 Gudyma Ihnatij ks., 22
 Hankewycz Lew 101, 102, 106,
 107, 108, 109, 111, 112, 113,
 117,
 Hanulak Hryhorij 30,
 Harhaj Andrij 121,
 Harhaj Hryhorij 121,
 Hatała Asafat 42, 50,

- Hassaj Aleksander 30, 35, 44, 45, 53,
Hladyk Victor 37, 58, 60, 66, 67, 69, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 91, 96, 98, 108,
Hnatyszak Hawrył ks., 24, 31, 109,
Hnatyszak Mychajło 24,
Hojniak Ilja 30,
Hończak Andrij 60,
Hończak Hryhorij 92,
Horbal Bogdan 9, 31, 75,
Horbal Petro 60,
Hoszko Dymytrij 87,
Hrabec Mirosław 54,
Hrabskij Mychajło 93,
Hroziak Wasyl 93,
Hrycyk Andrij 131,
Hrycyk Mychajło 131,
Hrycyk Waško 131,
Hrynda Mychajło 23,
Huculak Petro 41,
Hudza Osyp 27,
Huńka J. 17,
Hurej Wanio 85,
Ilak ks., 129,
Jarzębiński Anatol (Antoni) 98,
Jaworśkyj (nauczyciel) 29,
Jaworśkyj Wasyl 24, 28,
Jurezakewycz Mychajło ks., 40, 41, 44, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 63, 64, 66,
Kaczkowski Mychajło 25, 26, 27,
Kaczmar Iwan ks., 117,
Kaczmar Mychajło 131,
Kaczmarczyk Jarosław 31, 40, 43, 45, 47, 48, 52, 64, 65, 68, 69, 70, 73, 76, 77, 78, 80, 82, 96, 102, 104, 105, 107, 112,
Kaczmarczyk Lubomyr 31,
Kaczmarczyk Teofil ks., 24, 31, 32, 45, 65, 73, 76, 89, 100, 101, 113,
Kaczmarczyk Władymyr 64, 65, 80,
Kalimun Teodor 121,
Kalynowycz Hryhorij ks., 40,
Kanszczak Pawło 77,
Karolevitz R.F., 69,
Kawka Iwan 77,
Kazimierz Wielki 16,
Kiruk Feliks 85,
Kłosińska Janina 20,
Knjażynśkyj Antin 13,
Kobani Konstanty 60,
Kocyłowskyj Josafat ks., biskup 108,
Kohutov Petro 43, 44, 48, 81, 82, 105,
Kokowśkyj Franz 7, 115, 120, 121, 123, 124, 126, 127, 131,
Kolessa Aleksander 34,
Koldra Andrij 45,
Konstantynowycz Omelan (Emilian) ks. 27, 35, 118, 131,
Kopeza Dymytro 60,
Kopystianskij Zacharij 79, 80, 82,
Korin Filip 42,
Kornafel Iwan 121, 127,
Kosko Mychajło 91,
Kostelnyk Teodor 93,
Kotys (oficer) 125,
Kowalczyn Iwan 121,
Kowaliw Roman 25, 27, 118,
Kowalski Tadeusz 32, 33, 91, 85,
Kozak Iwan 60,
Kramarz Karl 54,
Krasnosjanskij Andrij 88,
Krasowśkyj Iwan 20, 21, 28, 40,
Krił Mychajło ks., 121, 131,
Krolak Dmytro 131,
Krynyckij Aleksander 85,
Krynyckij Wanio 85,
Kryska-Karski Tadeusz 78,
Ksenycz Wasyl 77,
Kubijowycz Wołodymyr 14, 15, 24, 26, 27,
Kucilo Iwan 120, 122,
Kuciorka Maychajło 93,
Kulawczyk (student) 87, 88,
Kumaniecki Kazimierz 111, 133,
Kurka Wołodymyr 124,
Kuryłło Aleksander 82, 96, 116,
Kuryłło Wasylj ks. 25, 31, 34, 42, 43, 45, 46, 64, 82, 96,
Kuszwarą Mychajło 45,
Kuża Michał 102,
Kyr Andrij 120, 121, 123, 126, 127,
Kyteczak Petro 115,
Kwilecki Andrzej 15, 44, 82,
Lachowicz Teodor 69,
Lasocki Zygmunt 48, 49, 50, 51, 56, 61,
Lewickij Josef 12,
Lewyckij Iwan 131,
Leżyński Jan 103,
Lipynskij Petro 24, 28,
Logan James 69,
Lubas Władysław 42,
Lubomirski K. 78, 82,
Ładyńskij Mychajło 25,
Łechećkyj Zacharij ks. 28,
Łemkyn Y. F. [ks. Ioann Polanski], 17, 24, 25, 26, 27, 28, 30,
Łencio Josyf 34,
Łewyżkyj Kost
Łopatkiewicz Małgorzata 20,
Łopatkiewicz Tadeusz 20,
Łuka Nacia 92,
Łukacz D. 131,
Łukasewycz Josyf 123,
Maciejowska Feodozija 73,
Madzik Osyf 60,
Magocsi Paul Robert 12, 18, 19, 22, 23, 30, 44, 52, 58, 135,
Majkowycz Teodor 121,
Maksymczak Tymko 100,
Maksymowycz Roman 25,
Maritezak Mychajło 29,
Maritezak Oleksander 27, 29,

Markow Dymytryj 53, 63.
Markov Josif 46.
Marossany Julian 102, 109.
Masaryk Tomasz 53, 63, 134.
Mencin'skyj Emilijan ks. 114.
Mencin'skyj Jurij ks. 131.
Merena Hryhorij 32.
Merena Kuźma 32.
Mijskij Anton 34.
Mijski Benedykt 24.
Mijski Konstantyn 34.
Milanowycz (feldfebel) 124.
Młynoryk Seman 77.
Mochnackij Josyf ks. 24.
Mochnackij Teodor 32, 35.
Mochnackij Teofil 34.
Mohl Aleksander 22.
Moklak Jarosław 8, 26, 27, 38, 39,
115,
Moraczewski Andrzej 61, 103,
105, 109,
Moroch Deonij 59.
Moskalyk Josyf ks. 25, 40.
Myhal Wasyl ks. 119.
Mylanycz Aleksander 35.
Nałęcz Daria 7.
Nanczycha Nastja 36, 37.
Nazarewycz (student) 124.
Nestor (kronikarz) 17.
Nowakiw'skyj Mychajło 27.
Oczyszcz Dmytro 131.
Olszański Tadeusz Andrzej 8, 44,
119, 120, 121, 122, 123, 125,
126, 127, 128, 129, 135.
Olszawskij Michaił Manui ks. 29.
Onyszkewycz Stepan 34.
Ostapczuk Jacko 124.
Owad Hryhorij 131.
Parszczak Stefan 34.
Paszkiewicz gen. 23.
Paszko S. 92.
Paszko Wasyl 92.
Pasznycki Bazyli 20.
Pawłowski Tomasz 32.
Pelech Aleksander 87.
Pelech I. N. 24.
Pelen'skyj Iwan 27.
Pelesz Iwan 45.
Perejma Tymofej 60.
Peška Zdeněk 46.
Petruszewycz Anton 1, 6.
Petruszewycz Jewhen 34.
Piątkowski (komisarz PKL) 56.
Piechowicz (prokurator) 101.
Piłsudski Józef 69.
Pistun Mykyta 123.
Piszta Jaromir 125.
Płaskoń Jan 103.
Podubyn'skyj Wasyl 120, 123.
Pol Wincenty 18, 19, 20.
Polan'skyj Iwan 118.
Polanskij Konstantyn ks. 46.
Polywka (nauczyciel) 26.
Połoch (feldfebel) 124.
Potockij Dionyzij 87,

Potoczek Jan 31, 32, 33.
Prybyło Symeon 32.
Prysłopskij Ioann ks. 29.
Prysłopskij Roman ks. 35, 44, 46,
54, 58, 103, 112.
Przychodzki, nadradca 101.
Puchyr Iwan 42.
Puskás Bernadett 20.
Pylypenko (oficer) 124, 125.
Pyż Afia 90.
Pyż Fecko 90.
Pyż Mykołaj 90.
Pyż Symeon 74, 75, 87, 88, 90.
Ramult Kazimierz 48, 50, 102,
107.
Reinfuss Roman 13, 14, 20, 21.
Reszetar 90.
Rudłowczak Irena 58.
Rusenko Iwan 30.
Rusyniak Fedor 34.
Rybak Józef 78, 109.
Rychlik (wotant) 101.
Ryniawec Ihnatij ks. 83.
Sachar Mykoła 131.
Sajkewycz Wołodymyr 101, 110.
Sandowycz Anton 34.
Sandowycz Maksym ks. 33, 75.
Sandowycz Petro ks. 34, 41.
Sarna Władysław ks. 25.
Sawiuk Aleksander 25, 35, 40, 45.
Sawka Aleksander 90.
Schöbl Frant 55, 63.
Sembrat Aleksander 92.
Sembratowycz Anatol ks. 67, 108,
117.
Sembratowycz Roman 42, 67.
Siekerzynskij Josyf ks. 40.
Siokoło Jarosław 35.
Skalski Julian 97.
Smerekanycz 90.
Smolyn'skyj Wasyl ks. 28, 34.
Sobyn Andrij 87, 114.
Sobyn Dymytryj 38, 41, 45, 46,
52, 53, 54, 58, 60, 87, 88.
Stanczak Ioann ks. 35, 46.
Stawecki Piotr 60, 61, 75, 133,
134.
Stebel'skyj Ihor 14, 15.
Stefanowski Paweł 17.
Steranka Jurko 32.
Stieber Zdzisław 13, 21.
Strumin'skyj Bohdan 14, 15, 16,
17, 20, 21.
Studyn'skyj Kyrył 34.
Stupiński Stefan 50.
Suchowackij Iwan 77.
Sudomyr Hryć 119, 120, 122, 126,
131.
Sulimirski Tadeusz 17.
Swystun Wasyl 124.
Szach Stepan 29, 42, 58, 67.
Szafarzyk Paweł 17, 18.
Szanter Zofia 16.
Szczurow'skyj (feldfebel) 124, 127.
Szeremeta Iwan 131.
Szewczenko Taras 24,

Szkyrpan Jačko 77.
 Szpyłka Pantalejmon. ks. 7. 118.
 119, 120, 121, 122, 123, 124.
 125, 127, 128, 129, 130, 131,
 135.
 Szpyłka Teodor 120.
 Szulakewycz (radca) 120.
 Tarnowycz Julijan 18, 19, 38, 39,
 42, 132.
 Telech Aleksander 88.
 Tesla Mychajło ks. 119.
 Tkacz Onufrij 40, 66, 75.
 Toronskij Aleksij 13,
 Trochanowskij Metodyj 50, 67,
 98, 103, 108, 109,
 Trochanowskij Petro 31,
 Trochanowskij Seman 31.
 Tyławskij Mykyta 91,
 Tyma Marija 36, 37.
 Twardyjewycz Wasyl 24,
 Udziela Seweryn 18, 20, 25.
 Uram Dymytrij 35.
 Wahylewycz Iwan 13,
 Walnyckij Kyrył 47, 48, 50, 53,
 102, 106, 107, 108, 109, 110,
 113.
 Wanat Iwan 52, 54, 55,
 Wanca Iwan 45.
 Wanczyčkij Stepan 26, 27, 55,
 Wandzilak Seman 54,
 Wanko Klement 91.
 Waško Roman 45.
 Wenhrynowycz Emylijan ks. 24.
 Werbyčkij Mychajło 29.
 Werbyńska Anastazja 90.
 Werchratskij Iwan 21.
 Wergun Dymitrij 30, 44, 47, 53.
 Wilson Woodrow 39, 44, 105.
 Wirchnjanskyj Petro 22.
 Władyka Wiesław 7.
 Włodzimierz Wielki, książę 17.
 Wojtowycz Julijan 45.
 Wojtowycz Teodor 13.
 Wolanskij Stefan ks. 76.
 Wołoszynowycz Aleksander 54,
 67, 68.
 Worhacz Justyn 73, 102.
 Worobel Josyf 68.
 Wowk Mykołaj 90.
 Wroński Paweł 25.
 Wrześniński Wojciech 9.
 Wychowanec Andrij 36,
 Wyslockij Dymytrij 30, 35, 38,
 40, 45, 52, 54, 56, 58, 87, 88,
 115.
 Wyslockij Iwan 89.
 Y.X.Z. zobacz Aleksander Mohl
 22,
 Zięba Andrzej 82,
 Zwoliński P. 82,
 Zynskij Tymko 91,
 Żarnecka Zofia 32,
 Żeżnyč Dymytrij 93,
 Żurakowski Stanisław 78.

SPIS TREŚCI

Kilka uwag na temat źródeł i celu pracy	6
Wstęp	10
Nazewnictwo	10
Łemkowie. Nazwa, zasięg występowania i populacja	12
Łemkowie – pochodzenie	15
Łemkowie – sposób życia	18
Łemkowie – kultura i język	20
Rusofilstwo na Łemkowszczyźnie przed Pierwszą Wojną Światową	22
Ruch ukraiński	26
Rusofilstwo na Łemkowszczyźnie	29
Działalność polityczna Łemków przed Pierwszą Wojną Światową	31
Pierwsza Wojna Światowa	33
Ruch rusofilski Listopad 1918 – czerwiec 1919	38
Ruch rusofilski Lipiec 1919 – grudzień 1920	71
Ruch rusofilski styczeń – czerwiec 1921	96
Ruch ukraiński	114
Łemkowszczyzna zachodnia i środkowa	114
Łemkowszczyzna wschodnia	117
Kilka słów komentarza	132
Resume	138
Bibliografia	144
Skorowidz toponimów	175
Skorowidz osób	180

ERRATA

Strona	Wiersz/Przypis	Jest	Powinno być
I	w.2 od góry	wish live	wish to live
17	p.16	Г патъ	Г вать
24	p.47	Lipvnskij	Linyński
24	p.47	Czerkaškij	Czerkaški
26	p.53	Orzechowa	Odrzechowa
28	p.60	Lipynskiego	Linyńskiego
31	w.3 od góry	Jaroslav (1885-1943)	Jaroslav (1885-1944?)
40	w.3 od dołu	Covier	Covir
40	p.6	Kalynowycz	Kalynowycz
47	w.1 od góry	drem Kyrylem Walnyckim	drem Kyrylem Walnyckim
48	p.25	Tamże także opis...	Opis...
51	w.2 od góry	Doprowadziły one do...	Doprowadziły one wcześniej do...
55	w.11 od dołu	Lipniki	Lipinki
57, 147	p.53, w.6 od góry	„Prispevek k ustavnim dejinam Podkarpacke Rusi”	„Příspěvek k ústavním dějinám Podkarpacké Rusi”
67	p.84	Димитрій	Димитрий
80	w.11 od dołu	Совѣт	Covir
88	w.8 od góry	Думытриј	Dumytryj
88	w.12 od góry	Думытрија	Dumytryja
89	w.11 od góry	Україном або Росjanом	bolszewikom
101	w.1 od góry	Sajkewycz	Zahajkewycz
116, 120	w.5, w.1 od góry	Українська	Українська
118	w.4 od góry	Українська	Українська
119	p.11	східнов	східної
122	w.10 od góry	więks.zość	większość
124	p.27	jedak	jednak
126	p.32	op.cit.	op.cit.
134	w.10 od góry	państwowej	państwowej
136, 157	p.8, w.8 od dołu	Michno	Michna
138	w.12 od góry	русофильска	русофильска
140	w.3 od dołu	leadres	leaders
141	w.4 od góry	that had	that they had
141	w.2 od dołu	ended to...	ended the...
148	w.3-4 od góry	Юпчакевичемъ	Юрчакевичемъ
148	w.7 od dołu	ць	сь
148	w.6 od dołu	діль	діль
160	w.8 od dołu	treść pierwszorzędne	treść miała pierwszorzędne
168	w.6 od góry	Washington	Washington
175	w.3 od góry	Bukowica	Bukowica 14

BOGDAN HORBAL (ur. 1965), historyk, magisterium, uzyskał na Uniwersytecie Wrocławskim. Przedmiotem jego zainteresowania jest historia i teraźniejszość Łemków, o czym pisze na łamach łemkowskiej prasy ukazującej się tak w Polsce („Hołos Vatry”, „Besida”), jak i w USA („Carpatho-Rusyn American”, „The New Rusyn Times”, „Karpatska Ruś”). Niniejsza praca jest jego pierwszą publikacją książkową.